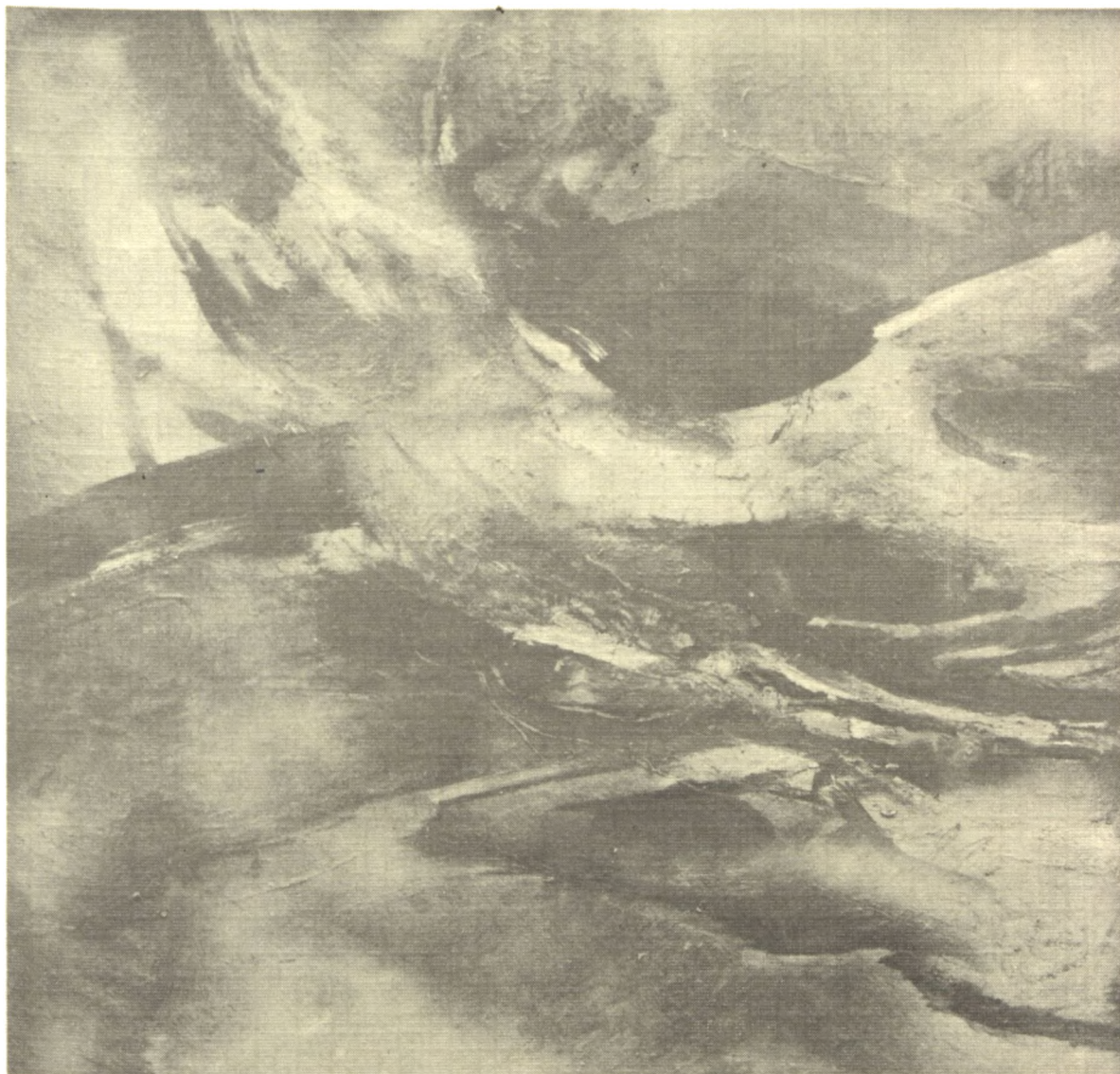
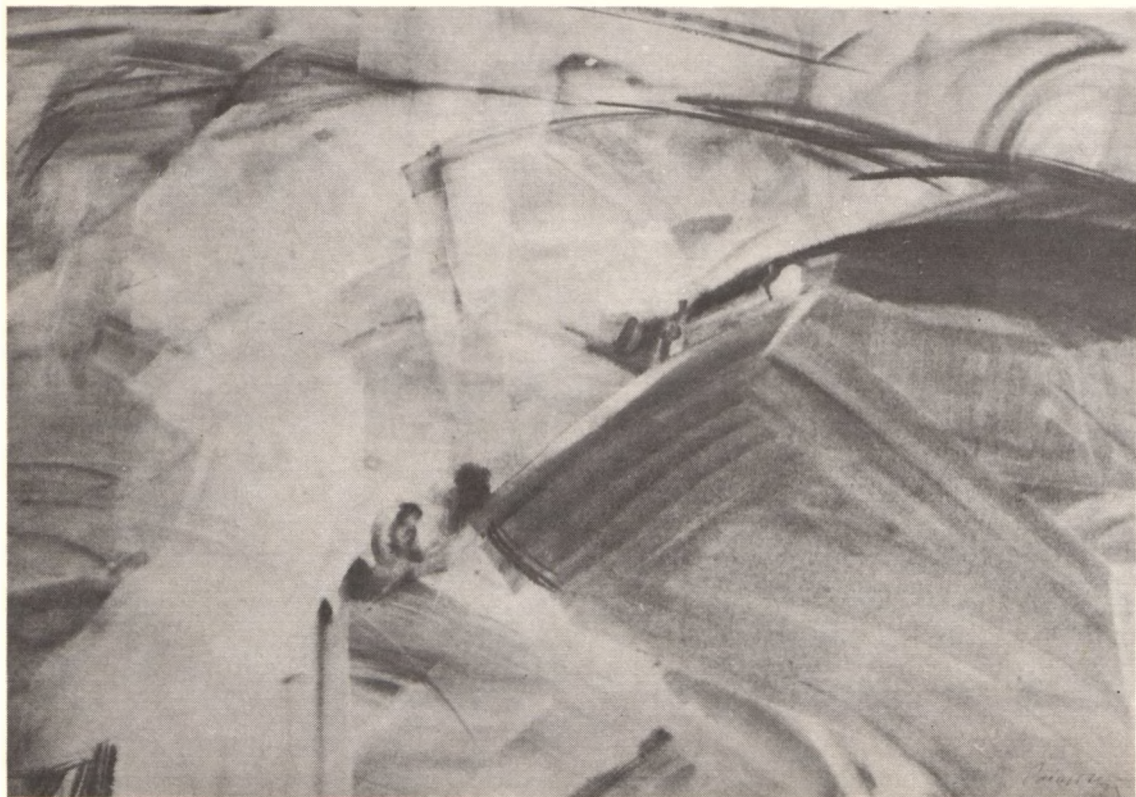
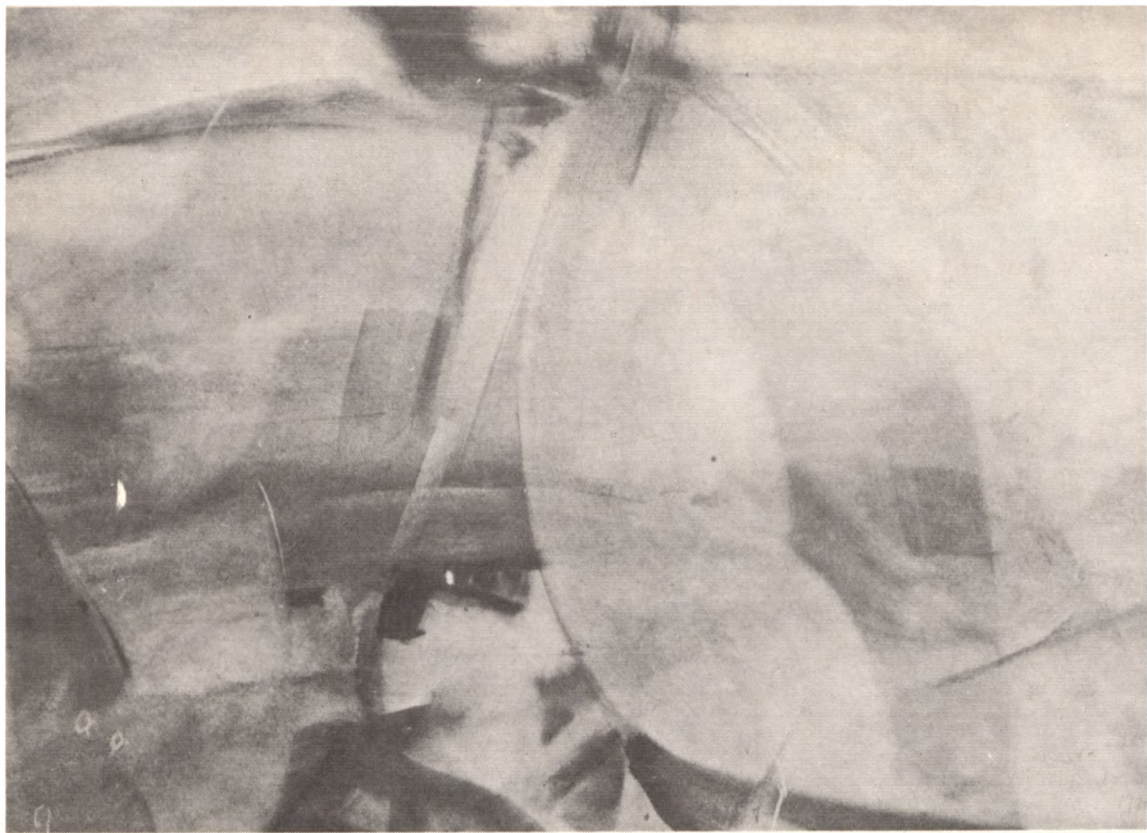

palócföld

TÁRSADALOMPOLITIKAI, IRODALMI, MŰVÉSZETI FOLYÓIRAT 1988| 5 · XXII.

Tartalom

- 3 Körössi P. József versei
4 Kautzky Norbert: Különterem (novella)
10 Karácsondi Imre verse
12 Csorba Piroska: Utazás (novella)
18 Gulay István: Utazás fiamhoz, Pestre (novella)

VALÓSÁGUNK

- 21 Czinke Ferenc: Korszerűség és üzemi kulturális élet (interjú)
26 Róbert László: Tisztelendők
37 Lukács József: Vallás és vallásosság a mai Magyarországon
(Vincze Béla)
40 Bálint B. András: Exodus (riport)

ABLAK

- 49 Lothár László: Lett költők
50–62 Lett költők versei
63 Ferdinandy György: Magyar írók Párizsban (esszé)
68 Köteles Pál: Magyar világ Amerikában I.

MŰHELY

- 79 Mezey Katalin: Napló helyett V.

MŰTEREM

- 82 Baranyi Judit: A meghajlás elmarad
84 Laczkó Pál: Pacsmagolás (esszé)

MÉRLEGEN

- 90 Odeschalchi Eugénie: Egy hercegnő emlékezik
(Hausel Sándor)
91 Nagy Zoltán: Pórujlárt szerelmesek (Limbacher Gábor)
94 Lassan József: A nógrádi szénbányászat felszabadulás utáni
műszaki története 1945–1985. I–II. (Krisztián Béla)

A Nógrád Megyei Tanács VB
művelődési osztályának lapja.

Főszerkesztő:
DR. HORVÁTH ISTVÁN

A szerkesztőbizottság elnöke:
KAPÁS JÓZSEF

A SZERKESZTŐBIZOTTSÁG
TAGJAI:

Csik Pál
Dr. Fancsik János
Füzesi István
Dr. Kapros Márta
Dr. Németh János István
Dr. Tamáskovits Nándor
Vincze János

A SZERKESZTŐSÉG TAGJAI:

Dr. Bacskó Piroska
Czinke Ferenc
Dr. Kovács Anna
Tóth Elemér
Pál József szerkesztő

Szerkesztőség: 3100 Salgótarján
Arany János u. 21. Telefon: 14-386.

Kiadja: A Nógrád Megyei Lapkiadó
Vállalat. Felelős kiadó:
Bálint Tamás igazgató.
Készült a Nógrád Megyei Nyomda-
ipari Vállalat salgótarjáni telepén,
8,4 (A/5) ív terjedelemben.
F. v.: *Kelemen Gábor* igazgató,
88.51266 N. S.

E SZÁMUNK SZERZŐI

Baranyi Judit műv. tört. (Bp.); *Bálint B. András* író, újságíró (Bp.); *Czinke Ferenc* grafikus, a Palócföld művészeti szerkesztője (Salgótarján); *Csorba Piroska* költő, író, a Napjaink rovatvezetője (Szuha-kálló); *Ferdinándy György* író, egyetemi tanár (Puerto Rico); *Gulay István* író, újságíró (Bp.); *Hausel Sándor* múzeológus (Salgótarján); *Karácsondi Imre* költő (Karácsond); *Kautzky Norbert* író (Bp.); *Köteles Pál* író (Bp.); *Kőrössi P. József* költő (Bp.); *Krisztián Béla* okl. bányamérnök (Pécs); *Laczkó Pál* író (Salgótarján); *Limbacher Gábor* múzeológus (Balasagyarmat); *Lothár László* műfordító (Bp.); *Mezey Katalin* író, költő (Bp.); *Róbert László* újságíró (Bp.); *Vincze Béla* pedagógus (St.).

E számunk illusztrációs anyagát *Iványi Ödön* retrospektív salgótarjáni kiállításáról válogattuk. (Fotó: Buda László)

hontalan névtelen szagtalan és büdös

csak ülök	hontalan
magam előtt	névtelen
és nézek magam elé	szagtalan
	és büdös
kipp-kopp	
ki kopog?	és bejönnek mind
vakvágányon ki mozog?	mi meg csak ülünk
ketten vagyunk	magam előtt
mindig négyen	és nézek magam elé

Útinapló

az egyik tolmács
mindkét nyelven elmondja
amit a másik mondott mindkét nyelven

amit a tolmácsok
hallottak egymástól maguk között
a sok közül az egyik idegen nyelven:

csiga-biga gyere ki
ég a házad idekinn
síp-pal-dobbal
nádihegedűvel

azaz: városnéző
csöbörből vödörbe
despokráciából espokráciába

Különterem

A történethez, amit emlékezetemre hagyatkozva, talán némi kihagyással elmondok, személyesen nincs közöm. Ez tény, és nem vonatkozik az esetleges következményekre. Amennyiben ilyesmi még előfordulhat. Egész egyszerűen arról van szó, hogy hasonló helyzetben még sohasem voltam. Hogy mégis tovább adom, az a közös ügy felismerése, s ha mégis tévednék, bocsássák meg nekem.

A hőséggel kezdődött, megrohmozta a várost és kitzúte napsárga lobogóit. Idegesen, nyugtalanul rohángásztak a mentőautók. Végre kinyújtózkodhattam, mert ez a sivatagi forróság engem fölűdit. Mintha félálomban lennék, úgy fekszem a napon. A városszéli erdők valamelyik tisztása a legalkalmasabb, a magány és a csönd külön is ajándék.

Szikorai Ádám, a Szikorás, az osztályban így hívtuk, meglátott és lehevredett mellém. Egyszer meséltem neki, hogy rendszerint idejárok napozni. Nem véletlenül adtam ki ezt a titkot. Szikorásra – maradjunk ennél, közvetlenebb megszólítás – már annak idején felfigyeltem. Ez a beleváló, rátartó srác érzékenyen őrizte a maga határait. Hogy mit értek ez alatt? Egyszerű. Nem engedélyezte – és ezt kiemelném –, hogy csak úgy játszadozzanak vele. És az arca, mint a térkép, eligazított, mi is van ott belül? Harag, öröm, szégyen vagy gyűlölet. Az okos tanáraink szerették, az ostobákkal összeűtközött. Gúnárt, aki egyebet se tudott, mint gúnyolódni, félkézzel megemelte és elhajítja, ha nem figyelmeztetjük, a döbbenettől reszkető hangon. Szikorásnak suszter volt az édesapja, és a tandíjkezdvezmény nagyon is kellett nekik. Meg az érettségi, hogy a suszterszéktől szabaduljon. Őszintén szólva, én erre gondoltam. Már csak azért is, mert egy cipőben jártunk Szikorással, az apám, mint kishivatalnok végigkínálta az életét. Szikorásról elhittem, hogy nem akar ki lesz, de ma már tudom, a naivság bocsánatos bűn, és az ember előbb-utóbb kigyógyul belőle. Az idő gondoskodik erről is. Szikorás maradt a régi, és ez volt a baj. Néhányszor leültették, aztán kiszabadult, mert ez a dolgok rendje. Pedig éppen a rend izgatta Szikorást, hogy végre megvalósuljon, s ne úgy osztogassák, mint valamiféle kitüntetést, érdemérmét. Legyen mindenkié vagy senkié. Szikorás nem osztzkodott, tőle hiába is kívántak egyezkedést. Így azután alulmaradt, a sor végén, de így érezte jól magát. „Legalább a helyemen vagyok, öreg”, és beletúrt a vörös üstökébe, mintha ezzel is bizonyítaná, a kijelentés maradéktalanul igaz. Nincs hiba semmi.

A nap csak a fényét hagyta a fák között, amikor Szikorás elmondta nekem a legújabb történetét.

Tovább adom, hallgassék.

... meghirdették a szokásos fejtágítást, örülj, hogy kimaradsz belőle. Gondoltam én is, betegállományba megyek. Tudod, szép listám van, ulcus,

ischiasz, szűkület itt meg ott, sohase gyógyulsz ki ezekből. De mind'g reménykedek, hátha most. Mégis csak lesz valami, több a generálszósznál. Hogy sunyiskodás nélkül zajlik a dolog. És nincs sorvezető. Emlékszel, így tanultuk az ábécét. A tanító néni ellenőrizte, nehogy elcsúszson. Van ilyen mostanában is? Vennék egyet, hogy bemutassam, nem vagyunk elemisták. Ne szólj közbe, tudom, hülyeség. De néha olyan jó hülyülni. A pléhprofaktól lábrázást kapok. Úgy érzem magam, mint a MÉH-telepen, gyűjtsd a vasat meg a fémet. Megérthetnék, kinőttünk ebből, a francba vele. Legalább te ne gondold, hogy ez csak kötözködés. Pedig, ha utánanézek annak, ami van, beleférne ez is. Kiugrasztani a nyulat a bokorból. Mert az csak lapul és várja, mikor jöhet elő? És mindenféle annyi nyuszi van, aki volt már oroszlán is, vagy megjátszós fenevadféle, hogy abba én egyszer belebolondulok. Szabályszerűen. Emlékszel a Gúnárra? Annál tudta az ember, mit várhat. Nem is kevés, felkészülni a várható ügyekre. Ki hol állt, és hol szeretne állni? Ez alapkérdés, öregem. És hidd meg, aktuális. Mondom a Lenner Pistának.

– Te Pista, belőled még lehet valami.

Ez még a fejtágítás előtt volt, jóval.

Alaposan megnéz, mintha először látna. Így tesz mindennel és mindenkivel. Fekete, nyúlánk kölyök, harminc felé. Az istenit, nekünk már ő is kölyök. Emlékszel a Gulyás Ferire, mindig a hátulsó padban ült, hogy mindent lásson, de ő ne mutogassa magát. Szóval rámnéz a Pista, szinte látom, hogy járkálnak a kerekei. Most megkapom a magamét. Nem tévedtem, egy fikarcnyit se.

– Mégha más mondaná.

Én se hagyom annyiba.

– Aztán, ki lenne az?

– Rossz kérdés.

Na, mit szólsz hozzá? Van benne kurázi, és nem tapintatos és nem körtönfalaz. Ismer, ennyi az egész. Nincs sok belőlük, arra vigyáztam. Az én életem, tudod te jól, csak megzavarná őket. Annyi felől nézhető.

De maradjunk a fejtágításnál, azt akarom elmesélni. Ohne panasz. Nézd csak, a nyelvemre csúszott ez az „ohne”. Mint egy egy dilinyósnak. Na és, mi nem vagyunk bolondok? Ne haragudj, hogy belevettelek a buliba. Akad rosszabb is, nem egy. Ez a harminc, negyven év mi mindennel teletömködté a fejünket. Most ezt jegyezd meg, ha élni akarsz, most feljetsd el, ugyanazért. Így maradj normális, ha tudsz. Ehhez akrobatának kell lenni. Itt van a levégő királya, háló nélkül dolgozik. A tisztelt nagyérdemű vért is láthat. Így lesz a mutatvány klasszikus és utánozhatatlan. Legfeljebb kiigazítjuk a halálozási statisztikát. Ez olyan, mint a hadijelentés, ha összeadnánk az ellenfél veszteségeit, visszamenőleg is, már egy szálat katonája se lenne. Erről jut eszembe a marakodás a halottainkért. Felfordul a gyomrom. Mennyi együttérző lélek, aki éppenhogy megúsza. De helytállt, ott, a halott mellett, amikor még élt. Az utolsó leheletig. Most pedig belőle éldegél, fölváltva aprópénzre a szerencsétlent. Majd egyszer mesélek ilyesmiről is, legyen fogalmad róla, te írődeák. Látod, ez a rohadt „ohne” elcipelte a témától. Ha belegondolok, nem is annyira. Van abban igazság, hogy minden mindennel összefügg. Legfeljebb nem látjuk, és akkor bennünk van a hiba. A nagy szemfényvesztők, manipulánsok

majd úgy keverik a kártyát, hogy minden adu náluk legyen. A fejtágításon egyszer hallanék ezekről, pedig itt vannak köztünk. Hát, kire tartozik ez, ha nem miránk? Hát nincs igaza a Lenner kölyöknek, ha a fejemre olvasa? Persze, én vagyok az öreg dudás a csárdában, és mit veszíthetek? Ezen mindig összeugrunk. Maradjon a végére a csattanó, ahogy ti mondjátok. Ha elszűrtem, sok mindent elszűrtem, akkor sincs vész. Tudjuk, nem voltam valami fényes fogalmazó, de helyesen meg szépen tudtam írni, az kihúzott a drekkból a Józsi bácsinál. Akkor ősz bajúsz, lelógott a torkáig, azóta se láttam. Ha felhergeltük, járt, mint az ingaóra. Még jó, hogy ilyesmiben is volt részünk. Lógajkodás, huncutság. És volt tét is, ha elkapták az embert, megcsavarták a tökit. Szegény öregem svábul kezdett gajdolni, ha vittem haza az intőt. Aztán „életem a tét”, és volt annyi intő, hogy győzzem számolni. Miért nem szólsz, te firkász, hogy azzal az „ohne”-val még sehová se jutottam? Németből ma is csak puskával mennék át a vizsgán. Emlékszel a Peislire, én mindig tőle kaptam. Az érettségire is felkészített. Tele volt a zsebem lövedékkel. Egyet-kettőt elsütöttem, és megvolt a hármas. Nyilván nem ok nélkül löki ki magából a szervezet az idegen anyagot. Hát, nem különös? He megfeszülsz, akkor se megy. Nincs közöd hozzá és passz. Végül is, mit csinálhatsz, belenyugszol. És később rájössz, mélyebb oka is van. Az ellenszenv kialakul, de nyakig benne vagy, téged fejez ki, mindenestül. Aztán csunya képet vágsz. Aztán valakinek ez nem tetszik. És példának okául mehetsz a sítire. Vagy félretesznek, mint az üres lekvárosüveget a háziasszony. Megállni egy asszony-nál, arra nem jutott időm. Csak bajt hoztam volna rájuk, keservet. Mi hantan voltunk, négy fiú, két lány. Egy fiúra befizetnék, de késő. Ez kimaradt, ez a Lenner kölyök azért is kedves nekem. Ha tudná, talán otthagyna. Annyien rátartí, megtenné. Fegyvertárs, az igen, arra jó vagyok. Persze, a múltammal együtt, az imponál neki. Ez is csak érzés, mert nem szól róla egy mukkot se. Ha hallaná, mennyit szövegelek, nem is hinné el. Két mondat, az már sok nekünk. Nem is kell több. De ez a fejtágítás az agyamba megy. Hogy miért? Amit ott láttam, még most se tudom felfogni. Úgy látszik, tényleg öregszem. Pedig a java hátra van, ott akarok lenni majd. Hadd lássa az a Lenner fiú, arrébb lökhető azért még nem vagyok. Ha leírtak vagy ilyesféle, ahhoz nincs közöm, nélkülem tették. Lelkük rajta mert van, akikkel másképp áll a dolog. Ha az ég dörög, számitanak rám. Mert van taktika is, egy firkász se lehet meg nélküle, lesöprik a tércépről. Vállalkozó akad, olyasvalaki, akire nem is gondolnál. Ez a szép ebben. Figyelgetem, amit csinálsz, nem szakmailag, addig nem érek föl, de ha úgy van, mint nálunk a káderekkel, ahogy azokat értékelik, kevés a jelentősége. Ha egy akol, egy pásztor, akkor minden azon múlik, kik felelősek a nyájért? Ez kétszer kettő, mégis összekutyulják. Te vagy az egyszemélyes vállalat. Ha tudnám, mi az irigység, irigyelnék is. Egyszer kerültem a spiccre, hogy rámüssék, nem ebben a világban élek. Mondtam is nekik, igazuk van, ne forszírozzuk a dolgot. Majdnem kiűtött az a kis cseccapaté. Vitázni, verkedni csak korrekt partnerekkel tudok. És ez hiánycikk, a pult alatt tartogatják. Bizonyára nálatok is így van ez. Akkor pedig csináljuk a magunkét, így még lehet valami. Félrcálltam, de ez csak látszólagos. Mert én ebben a világban hiszek, és ezt nem verik ki a fejemből, nagykalapáccsal sem. És nincs az a pénz, hogy alább adnám. A hűségéről most ne lamentáljunk. Ízléstelen és gyanús, akár a melldöngetés. „Vi-

gyázz, mázolja”, én mindig erre gondolok ilyenkor. És az ő paripájuk a befutó, hidd el nekem. Hogy egy fityinget se teszek rá, egyértelmű. Hosszú távon veszít, mert rosszul trenírozzák.

Most lássuk a medvét, írődeákom. Nem stilszerű, te kiigazítanál, de megégette a pofámat ez az ügy. Ritkán fordult elő, hogy én valamin csodálkozzam. Hol van az már? De ez betette a kaput, mögöttem is. Csak úgy dörrent. Aztán csinálj velem, amit akarsz vagy tudsz.

Már harmadszor jöttem vissza ehhez a vállalathoz. A mi kis történetünk enélkül hibádzana. Mindenki ismer és talán becsül is. Még alsószintű vezetést se vállaltam, csoportot vagy ilyesmit. Szegény öregem, mondogatta, a szuster maradjon a kaptafánál. Hát én ezt úgy értelmezem, hogy van kötelezettség, belső parancs, amit teljesíteni kell. És nincs vacakolás, hogy így meg úgy. Kérték, többször is, elvégre mozgalmi ember vagyok, régi motoros, ne utasítsam vissza őket. Így lettem bizalmi, nem nagy funkció, s még vállalható is, anélkül, hogy föladná magad. Azt, amit képviselsz, amióta élsz.

A tejtágításra a nagy aktívát három napig kivonták a forgalomból. A kultúrházban rendezték, ott csak a madárfütty zavarhatja a jónépet. Mennyit verekedtünk, hogy felépüljön. Valamikor park lehetett, vagy sétány, teli öreg fákkal. Az ilyesfajta összeröffenésre alkalmasabb helyet kívánni se tudnék. Mondom is Lenner Pistának.

- Jó lesz egy kis kikapcsolódás.

De mostanában semmi se jó neki, amit én mondok. Rázza a fejét, ellenkezik.

- Nem pihenni megyünk oda.

- Aztán miért? Szerinted?

- Mást várunk.

- No csak.

Nem sietek a válasszal. Had ülepedjen le a feje.

- És kik azok?

De egyre tüzesebb a fiú.

- Mindenki.

- Jó, jó, de mit vártok?

Elsötétül a homloka.

- Ugratsz vagy hülyének nézel? Egyik se tetszik.

Már őszintén kíváncsi vagyok. Mit akarhat ez a kölyök? Pedig sejtem.

- Ne lelkizzünk. Kérdeztem valamit.

Az orrom előtt rázza az öklét, de vigyázatosan, nehogy feldühítsen. Minden szóba beleharap.

- Nem elég, amit látsz? Pont neked. Gödörben vagyunk, ki kell mászni. Azt várjuk, hogy erről beszéljenek. Mi a tennivaló?

Nehéz pillanat volt ez, írókám. Mert hosszú a mese, istentelenül hosszú és kanyargós. És a kanyar mindig kétesélyes. Vagy felborulsz, vagy továbbmész. És akkor kezdődik az igazi játszma. Ha felborulsz, hogyan állsz fel? Egyáltalán felállsz-e? Ha tovább méész, és ez az izgalmas: merrefelé? A „hogyan” is másképp hangzik, élesebben, kíméletlenebbül.

Egyszer azt mondták nekem, magadnak kell kitaposni az utat. Mástól ne várd.

Csöndesen mondom.

- Erről semmit se fogtok hallani.

- Tudja, ha csöndesen beszélek, azt komolyan kell venni. Mert ez a végállomás.

- És te belenyugszol?

- Bele.

Átfogom a vállát, hogy megértsen.

- Nincs több kérdés?

- Nincs. Hozzád, nincs.

- Ezt vártam. Fasz a gyerek vagy, Pisti. Csak az is maradjál.

És tudod, olyan voltam akkor, mint a sírásó, aki a saját sírját ássa meg, hogy oda temessék.

Ugye, említettem már a generálszószót? Az első nap délelőtt ilyesfélét hallottunk. Igaz, némi kiegészítéssel, s ez utalt a negatív jelenségekre is, adatokkal illusztrálva a visszaesést, az ár meg a piac összefüggéseit, a szá munkra rosszul alakult és begyűrőző tendenciák hatásait.

A kölyök rájön vagy se – ez az ő dolga meg a többieké –, hogy nagyjából körül táncolunk majd. Remélem rájön, és megtanul várni. Mert hidd el, érdemes. Majd ez a tantusz nálad is lecsik, vén szivar, te íródca.

Itt a csattanó, röhögj ki, rászolgáltam. Vagy megszólgáltam, a fene tudja. A tanulságot rádbízom, ez a te szakmád.

Ebédszünet van, kajálunk. Nézelődöm, hogy felszabadult a társaság, mintha kirándulásra lennének. Valamikor szerettem zabálni, de az ulcus elvette az étvágyamat.

Az egyik haver, jó cimbor, csak úgy odaszól: „Te Ádi – ők így szólítanak, a Szikorásról fogalmuk sincs, pedig azt jobban kedvelem –, hol a főnökség?” Hát, hol lenne, mondom neki, itt valahol, köztünk. Nyisd ki a csipád és egyél.

A haver eszik, én elindulok, mint az alvajáró a háztetőn, a főnökség után. De úgy, hogy az a kölyök véletlenül se lásson. Így megalázva, kiűtve, tehetetlenül.

Mert a főnökség különszobába vonult, táplálkozni.

Hol élünk? Ezt ismételtetem makacsul és folytonosan, míg kihült a szám, mint a haldoklónak.

Tudtam, ha bemegyek, mindent elrontok. Nem az asztalt kell rájuk borítani. Az kevés, ennél több kell, hogy észre térjenek.

Végigültem a három napot. De kosztolni a sarki bisztróban kosztoltam. Az ulcus is jó valamire.

Kösz, hogy meghallgattál. Leöntünk egy üveg sört, aztán hazamegyek. Ügyis hűvösödik és kell a kondíció.”

Tél van, a hó fekete subát visel és örzi az álmainkat. Ha legközelebb találkozom Szikorással, megkérdem tőle, mi a véleménye rólunk? És mi a tennivaló?

Azután lejegyzem, hátha elolvassák.

1911
1912
1913

A napokról

A napokról kellene beszélni.
a napokról, melyek úgy kezdődnek,
mintha végetérvénék éppen.

Alszol, vagy fölébreds:
oly egyremegy.
Igen: az ilyen napokon
nem számít: ébrenlét, álom.

– Az ilyen napokon ki kell gyalogolni a Világból.

A táj, a helyszín, ahová indulsz:
nem érdekes.
Igen, esetlegesen egy esetleges tájban.
Mondom, a tájban minden esetleges.
– Sőt, maga a táj is.

Kigyalogolni, kilebegni.

S keresni valamit.
Valamit, ami azért adott.

Egy fa például
Azonosulni ezzel a fával.

Nincsenek szemek, kezek, fülek.
Nincs nyelv.
És nincs orr.
– Megkeresni a föld és a fény ízeit.
– Így fölmagasodni; így földolgozni,
így átértékelni mindent.

Mit érsz,
látványod mit ér ebben a fényben?

Mert látható vagy.
Minden leveled jól megkülönböztethető.
A szabályos, nedves erek is,
a hajszálerecskek.
S lenn, lenn a gyökerek,
hajszálgyökerecskek.

Igen.
Állni itt.
Állni egyenest.

Vagy meghajolni a szélben.
– Hisz a szél úgyis megkeres.
Belopószik minden zezzugodba.
S mint apró robbanások,
a levelek szélein
a csipkézett, finom súrlódások.

Igen, ezek a napok ilyenek.
Igen.
Sétálsz, és fává változol.

Mindegy, hogy hol,
és mindegy, hogy mivé.
Csak változol.

Hagyjuk a fát.
Légy most a fény.
Légy, mint metsző, tiszta fény
a moccsatlan levegőben,
oly természetes és olyan távoli.

Máris vagy:
ami ragyog,
s ami felragyogtat.

Igen, konkrétágodból kilépsz.
Tudatod ezer ágbogán, levelén
zöld ágat bont lassacskán a fény.
Igen. Sétálsz, és fává változol.
Fejthajtasz a szélnek csendesen.

Tudod:
ez a nap csak arra jó:
lengni,
lengni a szélben
zölden, s fényesen.

Igen, itt ez a nap:
indulj, gyalogolj ki belőle.
Rugaskodj el ferdén, furcsa szögben.
Tovalebegni itt a furcsa délelőtt.

Eltünsz, s mégis ittmaradsz,
mint metsző, tiszta fény
a moccsatlan levegőben.
Oly természetes,
és olyan távolin.

Kívül rajtad a világ,
s mégis tebenned ragyog fel
minden levél,
és minden erdőknek rengetegje.

Utazás

Most, hogy szemhéja redőnyét lehúzta – halott húsnak tekinthetik. Dönögnek az aranyoszöld-színű húslégytekintetek, mégsem nyitja föl a szemét. Nyitott arcát feléjük tartja, s azt gondolja – Nesztek, másszátok végig, kóstolgaszátok, vegyétek számba hibáit, fogyatékoságait, nem tudom eldugni élőletek! Csak el ne aludjak – fut át a fején –, az alvóknak lecsik az álla.

Kislány volt még akkor az anyja vele szemben az ülésen nagyon járadt és ha alkalma adódott leülni azonnal elaludt mint akinek a percekkel is spórolnia kell a feje furcsán félreesett aztán az álla hibetetlenül mélyre elbagyta az arcát nézett az anyja lelógó állapcsára tátott szájába abonnan furcsa hörgésszerű hangok jöttek meghalt egészen biztosan meghalt és nem veszi észre senki a másik négyes ülésen kirántott csirkét falatozott a négytagú család kövérek voltak és mobók sikítani kezdett sikítani olyan megállíthatatlan erővel ahogy a gáz surrog ömlik ki a túlnyomásos vaskupak alól a mozdony tetején az anyja kirájtotta a szemét és szájonvágta hála istennek hát mégis élt

Nem fogja leejteni az állkapcsát, nem fognak a szájába nézni, a motyogását hallani, nem alszik el. Csak ül, behunyt szeme mögé barlangba zárva. Biztosan nézik, számbavehetően mindenk előtt a KECSKESZAKÁLLAS aki vele szemben ül, a KATONA, aki átellenben az ablak mellett és a PARASZT-KÉPÜ, a katonával szemben. Hat szem fürkészi egyszerre.

Ki kéne nyitnia a szemét, de akkor a gondolatai is látszanak rajta. Az arca, sajnos, nem felel meg annak a követelménynek, amit ez a tudathasadásos, kettős könyvelést végző világ ab ovo elvár tőle: nem maszk, nem páncél, lüktet, átlátszó kígyótojás. Továbbra is bezárt szemekkel ül a helyén. Az ablakon át egy állomás kocsmasápadt fényei, egy hőember torzója. A vonat megdől, lassít, leszállnak, aztán újra tovább indul. A kettős ülés külső szélén ül, ha ott nincs hely, le se ül soha, belülré nem, belülré soha, ha üres a kupé akkor sem, még mellé ülhet valaki.

Egyszer mellé ült valaki és szembe is ketten az alkoholtól már meglehetősen magas volt a kedvük és az önértékelésük, sorompók nem voltak így természetesen azt sem érezték amit ő emelt maga köré a könyvvel amit nyitva tartott az ölében és a figyelemmel a testtartással mely kifejezte elmerült valamiben azok főleg a mellette ülő – neki csak a nadrágja sűrű szövetét látta és a félcipőjét – ebből találta ki a főbbit a harmincöt-negyven évet a széles arcot a hangból az elnagyolt siettében megmunkált durva vonásokat talán himlőbelyek is csúfították a félig hangok beleszipkedtek verebek a fán lógó szalonmadarabkába mintegy próbálgatva mennyi jut nekik s elég erősen van-e rögzítve HOGY OLVAS HOGY OLVAS UGYAN CSAK JÁTSSZA A FEJÉT MILYEN CSINOSKA UGYAN HOVÁ UTAZIK EGYEDÜL ILYEN KÉSŐN

HISZEN MÉG KISLÁNY EZ DE MÉG MILYEN A KEDVEMRE VALÓ LENNE NEMCSAK A KEDVEMRE MÁSHOVÁ IS tizen-nyolc sem volt még mindig vasárnap este utazott vissza hétfe reggel batra benn kellett lenni a gyárban de soba nem akarózott délután elindulni otthonról maradt az esti vonatra a hangok ismerősek voltak sajnos egyedül-utazásai ilyen hangok elé aggatták folyton például amikor főtt kukoricát evett az öt kamasz harsogva csámcsogni kezdett rőfögtek hörögtek mint a disznó NE KUCUKÁM KUCU NE KUCU vagy a parkban amikor az öccseivel üldögélt a strand után a vonatra várva körtét ettek szép kásás körtét alig telt ki a pénzből a negyediklöt nyomó két darab a két öccse összekente az arcát meg az ingét vele

IDE NEKÜNK IS ABBÓL A KÖRTÉBŐL KISANYÁM VAGY EGY KIS PÉNZT MERT KÜLÖNBEN MEGBABRÁLUNK ketten voltak az egyik talán még tetszett volna is neki ha másból találkozna másbogy milyen csalóka is az emberi arc a kétéves öccse sírni kezdett a három évvel idősebbnek csak a szája görbült a magasabbik megtekerte a kicsi fülét az alacsonyabbik pedig a lány combja közé markolt egy pofon az öccse fülét nyúzóznak a másik röhögött a pofont visszakapta újra adott egyet remegett a keze kicsikre sikerültek amiket adott de érezte ahogy a fiútenyér alatt fájdalmasan feljajdul a bőre megcsendül a füle végigpofozták egymást a sétányon erőtlék pofonjai ellenére végül is eltakarodtak nyár vége volt körben a parkban ültek mintha nem történt volna semmi öcsi a nagyobbik azt hajtogatta: HA ITT LETT VOLNA A KISBICSKÁM HA ITT LETT VOLNA A KISBICSKÁM

a könyvet kiemelték a kezéből ekkor nézett föl először de az arcokat: a koponya csontszerkezetét a vonások jellegét a haj és a szemek színét nem rögzítette magában csak azt ezek itt most jól akarnak szórakozni vele átellenben ültek tömve volt a kupé természetesen senki sem fog közbeavatkozni fogta a táskáját benne egy darab szalonna néhány könyv és tiszta fehérnemű – ki akart menni a férfiak összerakták előtte a lábukat és beherészték

MEGVAN A MADÁRKA NA KISANYÁM HOVÁ OLYAN GYORSAN TALÁN NEM TETSZIK A TÁRSASÁGUNK A POFÁNK A POFÁZMÁNYUNK?

átellenben ültek tömve volt a kupé visszaült igyekezett hozzászoktatni a hangokhoz az orrunk hamarabb hozzászokik a büzböz mint ezek a durva hangok aztán hozzányúltak a mellette ülő vastag mozdulata

KEREM HAGYJON BÉKÉN NINCS KEDVEM SZÓRAKOZNI ENGEDJENEK KI INNEN

KISKURVA. HOGY MEGJÁTSSZA MAGÁT

ekkor pofonvágtá a félrészeget mindenféle tudatos elhatározás nélkül talán csak a parkbéli eset idéződött fel a jobb kezét mozgató idegben amikor is az erőtlén pofonokkal sikerült kivédenie a rosszabbul is végződhető támadást

KIHAJÍTALAK AZ ABLAKON KIS KURVA HOGY MERTÉL ENGEM MEGÜTNI? és már majdnem az arcán a pofon a másik kettő talán józanabb volt vagy kijózanodott a fordulattól mert lefogták a társukat nehez volt a város közelgett fölállt és elindult az aluljárón át az albértlet csöppet sem bívogató rongypokrócokkal takart szobája felé

Kinn ült az ülés szélén. Ha jön valaki, maga mellé engedi bentre, az ablakhoz, az emberek általában azt szeretik, csak ő nem. Klausztofobiás vagyok mondja, ha ismerősök kérdik, pedig ez nem fóbia, csak örökös védekezési reflex. A támadások egyébként a fiatalság elmúlásával egyenes arányban csökkentek, illetve udvariasabbak és könnyedebben elháríthatók lettek. Jó az öregasszonyoknak, akiknek nincs is nemük, szoknyájuk alatt fonnyadt húsliliom; megöszült orchideák csábító illat nélkül, semlegesneműek mint az oroszban az *ablak*, átlátni rajtuk már egy másik világba. Ha majd egyszer öregasszony lesz, nem érdekel senkit, nem nézegetik facér szemekkel, talán akkor jobban hasonlíthat önmagához és magafeledőn ejtheti le az állkapcsát, hogy fogatlan sorvadt ínyébe, hegesedett torkába nézzenek. Mert nem lesz, aki nézze.

A KECSKESZAKÁLLAS értelmiségi lehet. A szakáll méginkább meghegyesíti faunarcát. Fekete bőrkabátot visel, elegánsan elnyűttet. Vadonatújat csak a parasztok hordanak, azoknak nem igazodik a testéhez, ezéhez itt hozzásimul. A fekete bőrkabáthoz fekete haj, a nadrág talán farmer, mementóul a hatvanas évekbéli fiatalságára, immár mindennapivá semlegescedve. A kezé finom. Fürkészsze meci is értelmiségire vallanak, ámbár lehet. . .

Kinyitja a szemét, rajtakapja a KECSKESZAKÁLLAST a pillantáson. Mégiscsak jó, hogy nem engedtem kinyitni a számat – gondolja. Ámbár miért ne? Miért vannak emberek, akik a legvégső pillanatig állandóan összeszedik magukat, mások előtt sohasem engedik lazára abroncsaikat? Én is közéjük tartozom.

A KECSKESZAKÁLLAS már nem néz rá, meghatározhatatlan pontot fixíroz a tekintete, de természetesen az ember száznyolcvan fokig látja körben a világot, ebbe ő is belefér. A KECSKESZAKÁLLAS kezébe veheti a bonckést, föltárhajtja őt és diktálhatja belső jegyzetelőjének:

nem: nő

kora: 24-30 között

alakja: csinos lehetett, de már nem vigyáz magára

ruházata: diszkrét, úgy látszik a paszteliszíneket kedveli.

Nincs rajta mintás holmi, csupa egyszínű (lehet ebből következtetést levonni?)

arca: keskeny, vékony csontozatú, haja szőke, szeme kék

bőre: közepesen ápolat, de finom

keze: vékony, kecses, a körmök tiszták, kicsinyek és szép formájúak, a kezét láthatólag munkára használják, az erek a kézhatáron kiemelkednek a bőrfelszínéből

ékszer: nem visel.

Ujból kinyitja a szemét. A KATONA és a PARASZTKÉPŰ beszélgetésbe elegyednek. Feléjük néz, mintha figyelne, pedig csak azért néz arra, mert messze vannak, a KECSKESZAKÁLLAS pedig közel.

– Lehet, hogy orvos? Ha valami tárgyat melléje kellene festeni, az csakis egy sztetoszkóp lehetne – egy hát fölé hajolva hallgatózna. Á, az orvosok nem utaznak vonaton. És ha orvos, akkor mi van? Nem valószínű, hogy éppen orvosra van szükségem – tűnődik.

Akkor ott a három alkoholos befolyásoltságú egyén ellen arra lett volna szükség hogy látbatatlan öklökkel behúzzon nekik vagy egyszerűen mint a fővő víz útalakuljon robusztus óriássá és akkor † ehelyett könnyekkel mosta az arcát a tehetetlenség a düh a női lét kiszolgáltatottsá-

ga valaki megérintette a vállát meg se nézte az arcot annyira váratlan volt följánlotta, hogy bekíséri a rendőrörsre ott van az állomáson térjen vissza ő szemtanúja volt az egésznek és mélységesen elítéli azt a három alakot a váratlan dolgokra mindig váratlan módon reagált megfordult visszament az állomás végében levő szobáig a férfi közben megragadta a pofozkodni akarót és egy rendőr azt is becipelte a férfi a szemtanú aztán eltűnt az egyszál csupasz villanykörte rafináltan szegényes és lemeztelenítő fénye alatt álltak a pofozós meg ő a rendőr az asztal mögött hegyzetelt megkérdezte a tényállást mi a tényállás kérem? ha otthon a gyerekei hajbakapnak akkor is ezt kérdezi vagy ez kizárólag a rendőri egyenruhához tartozó kifejezés azzal együtt veszi föl-le föl-le? megfelelő ruhához a megfelelő kiegészítőket őutána a pofozós következett a magatartása ekkorra egészen megváltozott a felelőtlen jókedvnek a kötözködni vágyásnak a kivagyokmivagyok enyémavilág viselkedésnek nyoma se volt alázatos lett és szolgálatkész

KÉREM ÉN OTTHON ÖNKÉNTES RENDŐR VAGYOK KÉREM ÉN A HÖLGYET IGAZÁN NEM INZULTÁLTAM NEM VOLT SZÁNDÉKOMBAN A KISHÖLGGYEL TISZTESSÉGTENÜL VISELKEDNI NEKEM KÉREM HÁROM KIVÁLÓ DOLGOZÓ JELVÉNYEM VAN ő csak nézte jó lett volna arrébb pöckölni mint az alhéletli konyhában az esti csöndben előmászó fényes páncélatú százlábiákat egy szerelmes százlábiú szépnek látja a másikat nem mindig az emberi szempontok a leghumánusabbak

a TÉNYÁLLÁS akkor fölállt az íróasztala mellől és nekiszegerte a kérdéseit: MIT KERESETT EGYÁLTALÁN EZEN A VONATON? KEREM A SZEMÉLYI IGAZOLVÁNYÁT! ÜGY TEHÁT MAGA NINCS FÉRJNÉL? MIT KERESETT EGYEDÜL AZ ÁLLANDÓ LAKÓHELYÉTŐL NEGYVENHÁROM KILÓMÉTERRE ILYEN KÉSŐI IDŐPONTBAN? MIÉRT NEM A DÉLUTÁNI ÓRÁKBAN ÉRKEZETT VISSZA ÁLLÍTÓLAGOS ALBÉRLETÉBE?

kezdt az az érzése lenni hogy ő követett el valami bűnt a mellette álló pofozós megdicsőülése egyre nyilvánvalóbb lett AZ ELVTÁRS ÖNKÉNTES RENDŐR HÁROM GYERMEK ÉDESAPJA KÖZÉPSZINTŰ BEOSZTÁSBAN AZ EGYIK ÁLLAMI GAZDASÁGNÁL egyre nyilvánvalóbb hogy olcsó kis kurvának nézik.

Elaludt a villany a kupében. Ezt behunyt szemével is érzékelte. A kecskeszakállas kinézett az ablaküvegen, erősen esteledett, most már kevésbé éles a cellafény, elárvult arca valamelyest védelmet nyert, már lazíthat megfeszített arcvonásain, talán már nem tűnik át annyira rajta az odabenn fejlődő hulló, a kígyótojás.

A KATONA megszólalt: LEGALÁBB SZUNDIKÁLHATUNK NYUGODTAN A PARASZTKÉPŰ NEKEM MINDEGY ÉN A TÉVÉ ELŐTT IS MEG A LÁMPA ALATT IS TUDOK ALUDNI ÜLVE EGYSZER MÉG ÁLLVA IS AMIKOR... A KECSKESZAKÁLLAS visszafordul az ablaktól és újra őt nézi. A félhomályban ő is lazábbra engedi magát.

MIT CSINÁL MINDENKI AZ ALAGÚTBAN?

VAN AKI AZ ORRÁT PISZKÁLJA? VAN AKI MEGVAKARJA A FENEKÉT.

VAN AKI A KEZE TAKARÁSA NÉLKÜL ÁSÍT.

A SÖTÉTSÉG SZABADSÁG IS, NEMCSAK FÉLELEM.

Miután az ügyben nem akart feljelentést, a pofozós bocsánatot kért a kishölgytől hangsúlyozva hogy ő csupán tréfálkozni akart beszélgetni és hangos elvtársozások közepette eltávozott a tízedes elvtárstól aki visszasaadt a személyi igazolványát de a szeme nyilvántartásba vette

A vonat megállt. NEM VOLT TUL FINOM FÉLMUNKA – így a KATONA. A lámpa hirtelen kigyulladt, elviselhetetlenül égetett, 60 wattos izzó Nap volt, de nem melegített, roncsolt káros sugaraival – az arcvonásai újra sündisznóállásba rendeződtek, figyelem és elhárítás.

A PARASZTKÉPŰ elköszönt és leszállt.

A fény újra kialudt.

A KECSKESZAKÁLLAS előrébb csúsztatta az ülésen a fenckét. Térdei így egyre közelebb kerültek a nő térdeihöz, de még nem értek hozzá.

Amikor elbagyta a rendőroirsi szobát – a fiatalember a buzgólkodó szemtanú melléje szegődött hazáig kísérte HA ESETLEG AZ A BIZONYOS SZEMÉLY ARRA VETEMEDNE, ÉN MINDENESETRE MEGVÉDEM MAGÁCSKÁT aztán csalódott dübös képpel távozott amikor szolgálataiért nem invitálták az albéletli nyikorgós rugózati szalon öblébe de legalább nem pofozkodott

A térde a térdéhez ért. Mintha véletlen lenne, finoman. Hosszú az út, a KECSKESZAKÁLLAS unatkozik, tehát játszik. Azt játssza, hogy kikezd a szembenülő nővel.

– És én mit játszszak? Hogy nem veszem észre? Hogy elhárítom? Hogy hagyom? Hogy bátorítom? – kérdezi magában. Egy kicsit vár. A férfitérdek – igaz a vonat mozgására is fogható, igaz a lábakat takaró nadrágon keresztül – de párbeszédessé kapcsolatba kerültek a női térdel: HAJLANDÓ VAGY? HAJLANDÓ? KÖNNYEN VAGY NEHEZEZBEN? NEM ÉREK RÁ SOKAIG VACILLÁLNI!

Játsszuk le a partit fejben! – gondolja. Én otthagynom a térdemet, te még közelebb teszed a tiédet, esetleg enyhe nyomást gyakorolsz rá, én még mindig hagyom. Fölnyitom a szememet, rádnézek, te rám nézel, sóhajtasz, aztán megkérded: MESSZIRE UTAZIK? én válaszolok, a térdek maradnak és folytatják intim dialógusukat, mi pedig eme térdek fölött konvencionálunk: MÁR A VILLANNYAL IS TAKARÉKOSKODNAK PERSZE HA AZ EMBER FÁRADT A FÉLHOMÁLY SOKKAL KEDVEZŐBB

HOSSZÚ ÚTJA VOLT?

EN IS ODA UTAZOM

MEGEGEDI, HOGY MEGFOGJA A KEZÉT NAGYON EMLÉKEZTET VALAKIÉRE

A KEZE ILYEN FINOM SZABÁSÚ KÖRMÖKET RITKÁN LÁT AZ EMBER HA MÁR ÍGY ÖSSZEBARÁTKOZTUNK

Közben a térdek egyre bizalmasabb viszonyba kerülnek egymással, bőrük leégeti a ruhadarabokat kettőjük közül.

ENGEDJE MEG HOGY BEMUTATKOZZAM

KÉPZELJE NINCS CSATLAKOZÁSOM FOGALMAM SINCS HOL FOGOK ALUDNI HAJNAL ÖT HARMINCIG (Nem, ez így túl durva)

MEGEGEDNÉ HOGY A KÉSEI ÓRÁK ELLENÉRE MEGINVITÁLJAM EGY POHÁR ITALRA?

Látod KECSKESZAKÁLLAS, akár a végjátsszámig eljátszom, döntetlen

lesz, vagy mattot adsz és még elárvultabb maradok. Ne, köszönöm, elég volt a két balul sikerült házasság. Tudom, hogy nem egyforma minden férfi, de nekem egyformán sikerül eltolnom a dolgokat. Ezért hát ne vedd zokon kedves KECSKESZAKÁLLAS, hogy finom közeledésedet még finomabban elhárítom, arrébb húzódok, megigazitom ülőhelyzetemet, nincs kedvem most az efféle játékokhoz. LÁTOM A VÉGÉT, LÁTOM A VÉGÉT, az a baj. HA TUDNÁD MEGLEPŐEN KEZDENI, AKKOR TALÁN ...

Persze el kellene találnod, hogyan akarom. TALÁN SZÁJONCSÓKOLNÁL VAGY LEHÚZNÁD A CSIZMÁM CIPPZÁRJÁT ÉS MEGSIMOGATNÁD A LÁBAMAT VAGY ADNÁL EGY ÜVEG ÁSVÁNYVIZET, SZOMJAS VAGYOK.

A vonat zökken, megáll. A fény újra belhasít a bőrébe. A KECSKESZAKÁLLAS megreszeli a torkát, aztán megkérdezi: MESSZIRE UTAZIK?

– Istenem mennyi fáradságotokba kerül – főleg fantáziátlanabb nemtársaitoknak – ez a becserkésző, óvatosan vagy vagányabbul közelítő hajtóvadászat. Igaz, a rutin egyre nagyobb, viszont a MÓDOZATOK A KORRAL BESZŰKÜLNEK – és az előírt illeten, a szertartás íratlan formája szerint folytatjuk – férfi és nő – egymás körül táncainkat, mint a francia négyesben, hogy aztán az ágy után minden KIÉGJEN, ELALUDJON, BEMOCSKOLODJON.

Inkább nincs kedvem a férfiakhhoz, most nincs, a harmadik választ már nem akarom. Az elvált asszonyokon ott a jel, a SAJÁT KAN hiánya, az elhagyatottságuk, őrizetlenségük, kielégítetlenségük. Prédák, cédák – a szóalაკok valami eddig föl nem ismert törvénszerűség és titkos kapcsolat alapján hasonlítanak egymásra.

EZZEL A VONATTAL Z-IG UTAZOM.

Remélem a válaszom keménysége és korlátozottsága, ki nem tárulkozása jelzi, hogy a válaszadó is kemény, ki nem tárulkozó és sajnos: korlátozott.

A KECSKESZAKÁLLAS begombolja a bőrkabátját.

KEZÉTCSÓKOLOM, TOVÁBBI JÓ UTAT!

Leszáll, eltűnik a higanygőzlámpák ködöt szeldeső fényében, egyre meszebb. Az agysejtjeiben tárolt információk és leképezett dolgok között mérhetetlenül kicsiny helyet foglal el a véletlen útitársnő – TALÁN LEHETETT VOLNA BELŐLE VALAMI HA NEM ILYEN MORC LEHET HOGY PREMENSTRUÁCIÓS NAPJAI VOLTAK IGEN MINDEN A TALÁLKOZÁSOK IDŐZÍTETTSÉGÉN MŰLIK EZ ITTEN IDŐELTOLÁSOS VOLT PUFF NEM ROBBANT FÖL – azután a gondolatmenet véget ér, mert a KECSKESZAKÁLLAS hazaért, az útitársnő képe a vonatfüttel együtt elenyészik. A nagy állomás fényei. Kabátját begombolja, alulról a második gomb laza, meg kell erősíteni, majd ha hazaért. VAN-E BORDÓ CERNÁM? A dolgok végül másként is történhetnének – ezt az ember belátja, ha eléggé bölcs ahhoz, hogy túlélje a meggondolatlanság fiatalságát. A DOLGOK MÉGIS EGYFÉLEKÉPPEN TÖRTÉNNEK MINDIG EZ AZ EGYFÉLE VÁLIK AZTÁN MEGMÁSÍTHATATLANNÁ TEHÁT TÖRVÉNNYÉ. A KECSKESZAKÁLLAS megszólította, mert a kupéban elaludt a villany, mert hosszú volt az út, mert csak ketten voltak a négyes ülésen, mert arcán ott volt a férfiija nélkül élő asszony árvasága, hiányérzete, páncéllal takart hiányérzete, amely a férfiakra mégis a szemébe süt. ÉS MÉRT MÉRT NE? ATTÓL MÉG TISZTESSÉGES MARAD AZ EMBER HA SZÍVESSÉGBŐL LEFEKTET EGY NŐT SZÍNTE SZÍVESSÉGBŐL

Utazás fiamhoz, Pestre

(Kazinczy Ferenc emlékére)

Fiammal aznap a Rózsák dombjára vettük utunkat. Midőn a hegyen keresztül mennénk, gondozott kertek tűntek szemembe, itt kissé franciások, ott Angliát vevék mintának, amott a régi magyar kúriák árnyékot adó lombos fáit kedvelék, mindenütt nyírott gyepek, formás rózsafák, boltívek, teraszok, gazdag, nagy térség: Buda. Szerelmek ígérete, amerre pillantok, perzsa nők: sebes érzéseik észreveszik, ha megáll rajtuk a szem, mozgásuk pompás órák kedvezését sejteti, dogmák nem kötik őket, csókjuk, mint láttam, kacag.

Fiam, maga is kisdud öreg, ide-oda lóditja figyelmem, lássak csodát. Nem kérkedik, útikalauzom csupán, mint ilyen pirulni látni vágy e mesés gazdagságtól, s mi avval együtt jár, az ízléstől, könnyedségtől, az egészségtől, mi csillog emberen, madáron, növényen. Mulattatott a kirándulás: sehol kökény, galagonya, parti lapi, torma, papsajt, pangó vizen leledző békanyál. Hamarabb tűnik clém egy-egy nadrágos női vénség, irtózatos mázolatban, ágaskodó tomporral, hatalmas keblekkel, ami bőségre valla, s arra, mit a bőség elvegez becsvágyban, önhitben. Idealizáló világ volna ez kedve szerint, mégis inkább pajkos látvány. Láttam borjúlányokat is, ahogy fejüket vetik vidáman nézésünkre, öntudattal. Elénk, vagy mögénk pillantanak, mint koldus-szegényeknek szoktak azok, kik keveslik a füvet saját réjtükön, s hát annál inkább szeretik, védik. Elringatott szemlélésük, ügyetlen dolyfűk. Legyeskedtem valaha én is ökelmék körül, faggattam őket, kisasszonyokat, mivégre gömbölyödnék, miféle szerep az, amit játszat a természet velük? Hálások voltak, kacarintottak, de gög nélkül, a legszebb robotosok valának életemben, csak szeressék őket, szeressék, szeressék! Nyakamba borultanak, ott maradtak hosszan, úgy pihentek férfikiváncsiságomban, két felvonás között, értelmét lelve életüknek.

Előbb el-elandalodtam az ifiasszonyok láttán, amint büszkén kocsijukba szállanak, a kaput nyitják, kutyájuk apportírozzák (csipejük, fenekük apró, mellkasuk azonban akár a huszároké, mint azokon az idealizáló képeken, amiket a természetet nem ismerő dilettante festők pingáltak a szalonokba), aztán inkább azt figyelém, ahogy a fellegek megszűrék, selymessé tevék a nyári tündöklést. Az üde levegő szédített, cioszlatá vén fiam csődülő szavaival: kik lakják e házakat. Ne higgyem, hogy valami hírességek, többnyire kereskedők, jó orrú emberek, meg azok leszármazottai, akik már hivatalban ülnek, vagy inkább terpeszkedének, híven híve, hogy a birtokuk tudások gyümölcse vala. Míg fél füllel hallgatám, észrevehém, hogy szavai valaha az enyémekek voltak, mikor még kormányozni véltem intésimmal, bójtre biztatva őt, az életre éhes kölyökfarkast.

Különb ifjú férfit nem ismertem hajdan nálánál; megszegte minden parancsolatomat, mégpedig oly' systematicusan, amiből filozófiával kitetszett, mintléte tiltakozik az értett dolgok ellen, s én behúnytam szemem, bízva az értett dolgok lázadásában, mi a világot előbbre viszi. Vigasszal tölttem vol-

na tele a tarisznyáját, remélve, így jobban bírja majd, erős lélekkel tűri a csapásokat, mikre a nagy lelkek születnek. Nyugalomban szenvedőt, véltem, jobb fiamban látnom, mint bukásában vergődőt, mégis boldogan sírt lelkem, tapasztalván, hogy fittyet hány intelmeimre. Titokban, nem szólván neki, áldásommal kísértem útján.

Jól számíték, gondoltam, amint a hegyen terelgetett, mutogatva a paradicsomi tájat, a virtusszámba menő építményeket, a gyümölcsfák övezte fürdőmedencéket, a nem is e világi derűt, mely az utcákat belengte. A görög nyelv ilyen: idegen hajósok tiszta tekintete világítja át, nem torzíja zavarossá magány, befelé tekintő világözvegység. Nem magának beszél, hanem a hajózó útvonalak mentén élő valahány népnek is: értsék. Szerencséjét a görög ennek köszönheté, amint tiszta erkölceit. Nem úgy a cifra, bujálkodó Róma, mely dölyfével ledőfő magát híveivel együtt, szomorújátéokra kényszeredve a templomokban, Jézus kinszenvedésén szenvedve, s annak fájdalmát letudva a keresztvetéssel.

Csak hetvennégy éves levén sajnáltam mellettem kaptató negyvenkét éves, fújtató, levegőt happoló, kopaszodó, öszülő fiam. Vajh engedné, hogy én vezessem tovább! Mondhatnám, mik valánk emberek. Mi ez a séta itt a hegyre fel, e szökdécselés büszkesége bércein: apám, a mezőségről ide felkapzkodtam. De hamar feledém toduló bölcselmeim, látva, mint rokkant, vénült bele a nagy útba, mit otthonától idáig megtett. Adnék tán leckét neki az erő érzetéről, mi tünteti, hogy a históriának ellenáll? Oktassam óhaj és szándék különbözőségéről, s hogy melyiket dédelgeti az Idő? A biológia munkájáról, mi az eszmék keresztvezését az igazsággal kizárja?

1977-et írtunk, fiam barátjához csöszögtünk a hegyre fel, tanító és tanuló egy úton jártak, egymás mellett, de egymással szemben haladva. Ez akkor mutatkozott meg, midőn azon kaptuk magunkat, hogy megérkeztünk úti célunkhoz, a kényes palotához, s előttünk állt a halhatatlan férfi, kinek láthatására fiam felkészített, mondván: „cancellárius fejű”, s ki első pillantásra mulattatta. A parancsolt esztendő szerint öltözött, státusa szerint udvariaskodott, odabent módja szerint fogadott, és igen megilletődött azon, hogy még élek. Jó szándéka, hogy vén barátjának, fiamnak, valamint apjának, nekem, kedvezzen, kiérdemelte kegyeimet: Leopold úrnak szólítottam, noha tudtam, hogy Gyula. Fecsegtem is, amint illik. . . Tették, mintha nem csodálkoznának, bár persze csodálkoznak, mi ütött belém. Fiam, a magába özvegyült, terelé gyorsan tőlem a szót az ékes házra, a fajansz kandallóra, a festményre, mely a falon lógott, cagliostroí görbült fejet bámítván fölénk, aztán bécsi kirándulásokra, ottani szerzeményekre, a bibliothecára, s nevezetes férfiakra, kik megfordultak előttem e helyt. A cancellárius fejű úr, kinek gondosan befésült ezüst haja éles ellentétben állt az én bugris, forgókkal teli vidéki koponyámon növényes fekete üstökömmel, udvariasan hallgatott, kissé mintha unatkozott volna attól, hogy Leopold úrnak szólítom. Ugyanigy tett seggig érő homlokú, megereszkedett hasú fiam, immár úriember levén maga is. Nem boszszankodott idéten apján, mikor Leopold úr bort akarván tölteni, a vizespoharat tartám elé.

Eme hegy, akár egy korszak, tökéletesen bevégezte dolgát: a lojalitás a személy nevét, hivatalát, lakását, festményét, kandallóját mesterezé, szerencsésnek nevezvén az órát, mely az érzékelhető, minden látást megérdemlő, megfogható dolgokat a megfoghatatlanok fölé emelé. Hátborzongató memoriterként osztva fel percekre az Időt, elütve minden órákor, hogy „a szép vétek

jobb mint a nem szép nemvétek” (fiamtól és Leopold úrtól ilyeneket hallék bor mellett), miről az a hiábavaló tanakodás jutott eszembe, vajon az Ur Isten az embert a Teremtés elején vagy a végén teremtette-e? Nem csodáltam volna, ha szegény vén fiam s barátját megsújtatván a guta, azon kellett volna a palotában sírva fakadnom, hogy ez idegen helyen egyedül maradok.

A csók jutott eszembe mégis, amit ezek az öreg hólyagok adhatnak ringó keblű, ifjú feleségeiknek: – inkább hímlő gyengítsen el, gondolám helyükben. Hiszen illetlen abban találni örömet, miben semmi sem fáj. Az érző lelket bántja az emberiséget lealjasodtságában látni, mikor az marhává részegedve forog, ha pénzt löknek neki. Végül, bár milyük volt, jó szívvel kívánták megosztani velem, mégis szántam fiam, s vendéglátóm e pazarságban tanítás nélkül hagyni. Levezetvén őket a hegytetőről oda, ahol derekuk törve az asszonyok epret szednek, haszonnal töltve így életüket, meghallgattatám velük, mint tolák reánk szájalva a magokét; igazságukat: a nagyságos fejedelmet szüvesen látnák, de nem a cancelláriusokat! Az emberiség háborúk és katasztrófák, tragédiák és nélkülözések, útkeresések és felfedezések, testet törő munka közepett szenvedett életre minden valamire való gondolatot, figyelmeztetém vén fiam és Leopold urat, ám annyira letaglózta őket a hétágra lángholó nap, hogy nem tudtak sem az asszonyokra, sem rám figyelni. Így itt lent lenniök sem látszott másnak, mint fásasztó ceremóniának. Mosolygának, mint emlékezetes eseményeken szokás, mely vidámabb, gondtalanabb jövő ígéretének jegyében zajlék.

Korszerűség és üzemi kulturális élet

Most, amikor a lényegi változtatások napjait éljük, a végletek – már ahogy ilyenkor lenni szokott – a maguk természetes módján fel-felbukkannak. Hol csak a gazdaság forradalmi átalakítását emlegetik sokan, hol más részkérdések válnak központi témává – mint például az adórendszer –, vagy mások a szűken vett technológiai fejlődésünk lemaradásán keseregnek (okkal), s közben megfedezkednek arról, hogy ez a „fényes szelek” időszakához hasonlítható, egész társadalmunkat velelejtő átformáló tudatos reformfolyamat csak mindent egymáshoz kapcsoltan, egymásból eredetektelve tudja teljes totalitásban megváltoztatni mai valóságunkat.

Napjaink zavara részben abból adódik, hogy a „nem termelő”-ágazat báltérbe szorulása, mellékesként kezelése, egyszerűen nem tűnik fel, nem jelzi a kibontakozás szeplőit. Sok helyütt a termelés előrelendítését a kultúrán való megtakarításból vélik eredményesebben működtetni... A szerteágazó témakőről Herczeg Istvánnal, a (Salgótarjáni Vasöntöde és Tűzbelygyár személyzeti és szociális igazgatóhelyettesével beszélgetünk.

– A hosszabb távú politikai elgondolások abból indulnak ki, hogy alapvető céljaink változatlanok: politikánk középpontjában továbbra is az alkotó emberi energiák, képességek kibontakoztatásának elősegítése, a társadalmi és gazdasági esélykülönbségek mérséklése, a közösségi cselekvés és felelősség, a társadalmi szolidaritás, a gazdasági, emberi felemelkedés, s a mindezeknek ceret nyújtó szocialista demokrácia áll.

Könnyen belátható, hogy a gazdasági feladatok megoldása elkerülhetetlen, ennek elsőbbséget biztosítanunk. Tudniillik: csak a gazdaság megújulása, a megtermelt (jó minőségű!) anyagi javak nyújtanak fedezetet a szellemi vagy színvonalas gyarapodásához. Ugyanakkor a gazdasági és (többek között) a művelődési folyamatok szorosabb egymásraépülése, a köztük levő nagyobb összhang megteremtése alapvető gyakorlati feladat. A magam részéről itt a konkrét, a napi teendőkre irányítanám a figyelmet – mivel a „szóbeli egyetértés” egyre inkább magyarázatást jelent, sérüléseket okoz, mai léptekkel is nehezen behozható lemaradást szül a művelődés, a szellemi értékek tartományában. Kevesen értik, hogy ebben a körben különben is nagyobb a sérülékenység!

Előzmény: 1. Marschall Miklós – Nyilas György: Gondolatok a munkahelyi művelődésről (1988/2. szám)
2. Kerékgyártó T. István: Legalább a remény? (1988/4. szám)

Amíg a környező világban egyre inkább felértékelődnek az emberi erőforrások, a szellemi-termelési ismeretek, nő a kutatás, a fejlesztés, a csúcstechnológia ázsiója, sokoldalú a gazdálkodás a szellemi vagyonnal, összehangolt az ösztönzés és kényszerítés a gazdasági és művelődési folyamatok egymásraépültségében, addig a gazdálkodó szervezeteink körében *megbízhatatlan* kép jelenik meg a mindezeket hordozó valóságunkról. A művelődés potenciális jelenlétét, hatóerejét a gazdaságban hajlamosak vagyunk túlbecsülni és ugyanilyen szenvtelenséggel „elbogatellizálni”. A bokros teendők, a felkapott kategóriák kétségtelenül valós tartalmakat hordoznak, de lehetőséget adnak szójátékra, tetszelgésre, valós viszonyokat, jelenségeket tudatosan torzító vezetői magatartásokra. A tényleges, másrészt a jövőben megalapozottan várható eredményesség közvetlenebbül függ a mai kulturális élet színvonalától, vállalati jelenlététől, mint ahogyan azt a gazdálkodás közvetlen irányítói sokszor szemléletükben és gyakorlatukban hordozzák.

Olyan hírek terjedtek el, hogy önök éppen árulják a művelődési házat! Ennek az épületnek, mint történelmi műemléknek is értéke van – nevezetesen helye munkásmozgalmunk itteni történetének. (Mindezt emléktábla is megőrökíti. Igaz ugyan, hogy az intézmény szolgáltatási képe szinte évtizedenként változott. Volt egy hosszabb időszak, amikor szinte kocsmává küllött! Újabban értékes megyei vetélkedők, várlatok, szakmai konferenciák helye, még HNF-kiscsoportoknak is működési lebetőséget biztosít. Milyen elképzelések vannak a ház jövőjét illetően?

– A közelmúltban a vállalati művelődési bizottság kibővített ülésen – a kisközösségek, rétegek ajánlásait, észrevételeit igényelve – áttekintette a munkahelyi művelődés helyzetét, fejlesztésének szükségességét és lehetőségeit. Ehhez apropót adott az a polémia is, ami művelődési házunk sorsának tudatos alakításával függ össze.

Gondolom, itt helyben, sokak számára ismert, hogy a vállalat művelődési háza a századfordulón épült. Állaga – a folyamatos javítások ellenére is – rendkívül leromlott. Szükség lenne a teljes felújításra. Ez mintegy 10-12 millió forintból oldható meg. Úgy látjuk azonban, hogy a felújítást követően továbbra is jelentkeznének működtetési problémák: részben a korszerűtlen belső szerkezet, részben az ehhez időközben „igazodott”, sok vonatkozásban megcsontosodott, a vállalat és a munkahelyi közösségek igényeit, érdekeit alig számbavevő egysíkú és tartalmában is igénytelen „kulturházi” tevékenység miatt.

Mindezeket szem előtt tartva tartjuk egyaránt fontosnak a ház és a tevékenységének a megújítását is. E célból folynak tárgyalások a jelenlegi művelődési ház másirányú hasznosítása (esetleg eladása) érdekében. Az így befolyt pénzüsszeget kiegészítve a vállalati hozzájárulással és hozzáátve a vasszakszervezet felajánlott támogatását, mód nyilhatna egy vállalati környezethez jobban kapcsolódó, a művelődési tennivalókat tudatosabban felvállaló közösségi ház megépítésére. Terveink szerint ez lehetőséget biztosítana arra, hogy a közösségi ház vállalaton belülről és kívülről egyaránt megközelíthető, vagyis nyitott legyen; munkaidő alatt és után is célirányosan szolgálná a kisközösségi és rétegrendezvényeket, a vállalati és a munkahelyi kollektívák közvetlen igényeinek kielégítését, mindenckelőtt a gazdálkodás javításával összefüggő képzési, oktatási formák szervezését, és így tovább.

Elgondolkodtató, hogy egy japán vagy olasz gyár eleve csak úgy

épület fel, ha biztosított a termeléshez mért járulékos kultúra intézménye gyáron belül! A gyárnak iskolái, továbbképző, átképzőcsarnokai – szinte városrészek –, kulturális infrastruktúrája van s használják! Tudják, ennek szivós működtetése nélkül, nem születik, születet új gyártmány. Ott tartunk tehát, hogy felül kell vizsgálni jövőnk érdekében a termelőszektorok és a kultúra viszonyát, szükségességét. Ennek egyik kulcskérdése az általános humán és a szakosított, a termeléshez kapcsolódó és az azon túlmutató kultúra megújítása. Újmódi megközelítésben kell vizsgálnunk ezt a tartalmi viszonyt és jövőképet, mert elmúlt az az idő is, hogy a biliárd- és kártyaasztalok, hangszerek a zenekarnak, piros csizmák népitánc-csoportnak, söröző az ivóknak jelentenek azt, amiért sóvárogunk kell. Mert ha van is egyik-másiknak ma is érték-hordozó jellege kicsit múlt századbeli és konzervatív nosztalgia mindez és nem több. (Átképzőapparátus, ne adj isten, számítógépek, naprakész szakmai folyóirattár, könyvtár, videostúdió, tudományos kutatócsoport, nyelvtanfolyamok és termékbemutató, galéria, színház és tanácskozástermi lehetőségek stb., stb., szintén egy mai termelőüzem létszükségletei. Az eszközök, a felszereltség egy ilyen gyárban nem a kiszolgáló segédmunkára épül! Az automatizálás, a robotok időszakát kell éljük. S ami megdöbbentő: óriási késésben vagyunk.

Napjainkban a késztermék magán hordja a technikai és kulturális szint együttes képét – vagyis az esztétikai elemet is. Ahol egy nikkelezett csavart összekaristoltak, minden más munka szinte megsemmisül. A szépséghiba ma műhibának számít, azaz eladhatatlan, használhatatlan a termék!

– Felcélatlanság lenne, ha az anyagi gondok eltakarnák a többit, a néha legalább annyira nyomasztó (sőt, sokkal nyomasztóbb) gondokat. Mai életünk lépten-nyomon, egyre szélesedő mélységben felvetődő kérdése nemcsak az, hogy miből, mennyiért élünk. A *hogyan*ak, a *miként*nek vannak nem pusztán anyagi hordozói is. Az anyagiak mellett mindig és mindenkor felsorakoznak (sőt, sokszor fontosabbak!) a szellemiek, az erkölcsiek, mert élni-gölgés nélkül semmi sem megy!

A megszigorodott gazdasági körülmények, annak adottságai, működési módjai (jelesül a gazdaság nyitottsága) egyértelművé teszik, hogy a végbenő változások hatása alól nem vonhatja ki magát senki. A költségvetési takarékoság, a költséggazdálkodás szigorodása, az anyagi támogatások (és azok reálértékének) csökkenése, az új adórendszer kulturális szolgáltatásokat megdrágító volta, tehát az anyagi források szűkülése önmagukban is sürgetik a változásokat a munkahelyi művelődésben. A mi esetünkben is. A művelődési ház üzemeltetési költségáryntalanságai együttjárnak az elavult, barátságatlan szolgáltatásokkal, és az ennek következtében csökkenő igénybevétellel.

Ezért gondoljuk a funkciómódosítást, az intézmény korszerűsítését. Ebben a vállalati gazdaságvezetés kézzelfoghatóbb (konkrétabb) támogatást vár az irányító és üzemeltető politikai, mozgalmi szervektől. Elvi álláspontot tetünk le az asztalra (a vasasszakszervezetére is), világosan megfogalmaztuk a támogatásra ajánlott művelődési törekvéseket, azok fő feladatait. Azokkal értünk egyet – helyileg és országosan is –, akik a művelődési kisközösségek segítésére, a mindennapi életben alkalmazható, közhasznú, a termelési kultú-

rát is fejlesztő ismeretek közvetítésére, a színvonalas szórakoztatásra kívánják összpontosítani a művelődést, nevezetesen a kulturális intézmények figyelmét is, szóval, ami a termelésben és az önmegvalósításban megtérül.

A megszigorodott gazdasági körülmények között a vállalati művelődési intézmény új szemléletű működtetésére van szükség, nevezetesen: jobb munkamegosztásban újrafogalmazva szerepét és feladatkörét. Bátorabban és realisabban számolni kell azzal, hogy a vállalat(ok)nál és a városban is több okból, de a piaci viszonyok hatásaként mindenképpen, átrendeződik a művelődés értékszerkezete, a kulturális igénystruktúra, s természetesen a művelődés szempontjából hátrányos helyzetűeknek tekinthető rétege is. Már ma is megfigyelhető és nyomon követhető, hogy e folyamat „eredményeként” bizonyos munkahelyi, kisközösségi művelődési formák értéke megváltozik. Felerősödik termelési, gazdálkodási, a napi igényeket és szükségleteket hordozó ismeretközvetítés, előtérbe kerül a kulturáltabb szórakoz(tat)ás is.

Már az új épület kialakításánál számba kellene venni, hogy ne csak a mai szükségleteknek épüljön, hanem az elképzelhető legkorszerűbb jövőnek. Gondolok itt például a számítógép-vezérlésű termékek jövőbeni túlsúlyára... Tudom, ma is készülnek már ilyen termékek, de nem mindegy, milyen szerepet kap majd ebben a létesítendő házban a gondolkodás új mechanizmusainak is lehetőségét biztosító eljárás.

– A vállalat életében az elmúlt években a kollektíva által átélt, a környezet által nyilvántartott események zajlottak le. A „padlóra kerülés” után felfokozott, ellentmondásoktól sem mentes, de határozottan előrevivő kibontakozási folyamat indult meg. A napjainkra elért gazdálkodási eredmények – önmagunkhoz és környezetünkhöz képest is – számontartottak, elismerésre méltóak, alapul szolgálnak egy átfogóbb, a lehetőségekkel felelősen és konzekvensen számoló megújuláshoz.

A közelmúlt tapasztalatai arra is felhívták a figyelmet, hogy a megszokott vállalati magatartás, az irányító-szervező munka stílusa, módszere és eszközrendszere már nem felel meg az új helyzetnek, a vállalati kibontakozásnak, s csak a hangos gondolkodás szintjén jelentkező vezetői ötletek, elképzelések hozhatnak átmeneti eredményeket. Azonban a kedvező fellendülés „tartósítása” alapos elemzőmunkát kíván. Ma már többekben határozottabb alakot ölt az a felfogás, hogy a vállalati megújulás nemcsak gazdasági, anyagi kérdés. A gazdasági folyamatokban nyomon követhető, hogy a legértelmesebb terv, itézkedés sem éri el a kívánt hatást, ha nem áll mögötte például a kultúra és a dolgozók hangulata, a vállalat mellett a környezet, a vezetők mögött a beosztottak, valamint a kiszolgálószervezetek. Tehát a széles körű egymásrataltság felismeréséről van szó. Ez táplálja a tenni akarás elkövetését is.

Nem könnyű ezt kimondani és képviselni annak, aki tudja és tapasztalja, hogy megkoptak vallott értékeink, remények fulladtak kudarcba, s amikor a megújulást kölcsönösen szolgáló különböző törekvések (például gazdasági és kulturális) más-más méltánylást, ösztönzést és elismerést kapnak.

A kesergés nem alaptalan – de semmire sem vezet. Bármennyire is únjuk a nagy szavakat, csak az összefogás, az összefüggő tennők és az együttműködésre predestinált erők egybemarkolása segíthet. Ezen az úton indult el vállalatunk is. Persze még nem mondható el, hogy mindenkor megfelelő

mélységben és szélességben, zavarmentesen és teljes vezetői, dolgozói összefogásban.

Nem is olyan könnyű mindez, ahogyan a szavakból következtethetné bárki. Mégis el lehet (kell) mondani, hogy a vállalat utóbbi években tapasztalható fellendülése nem maradt csak a gazdálkodás területén. Más szóval: nemcsak a termelés, a gazdálkodás javítására történtek intézkedések. Megújult a munkakörnyezet, a vállalati arculat is. A tiszta környezet (munkahely, gyárudvar, utak-járdák stb.) bentről és kintről is többször kapott elismerést. A vállalati díszkerítés, a kulturált, zöldövezetes parkoló, a forgács-telepi sportlétesítmény, a salgóbányai oktató- és pihenőbázis, a hevesi üdülő, az étterem és konyha teljes körű felújítása, a szakmai képzés és továbbképzés folyamatos átszervezése, a videokabinet, a technológiai, termelési, munkavédelmi saját készítésű videofilmek bekapcsolása, az ötödik évfolyamát élő üzemi lap jelenléte, a most megjelenő gyártörténeti kiadvány, az üzemi galéria újjászervezése, a hivatalos és amatőr művészek ez évi vállalati, saját szervezésű zománcművészeti telepe, az autonóm brigárendszer terjedése, és így tovább, jelzik a vállalati szemlélet és gyakorlat változásait – hogy ne soroljam tovább. Messzemenően ennek továbbgondolását és érvényesítését jelenti a művelődési ház működésének megújítása is. Világosabban megfogalmazzuk a művelődési ellátás fő feladatait. Tevékenységét rugalmasabbra kívánjuk alakítani. Funkcionálisan is jobban kötődjön munkahelyekhez, munka-, érdeklődési és korosztálycsoportokhoz, izlésrétegekhez. Segítséget akarunk adni az önszerveződő kisközösségek kibontakozásához. Számolunk az intézményi önállóság növekedésével, növelve működésében a helyi közösségek beleszólását, döntéseiknek súlyát, demokratizmusát. Üzemeltetésében minden számba vehető forrást be kívánunk vonni, természetesen növelve az önfenn tartó képességét.

Ez a beszélgetés arról győzött meg, hogy ahol a termelés ma lépést tart napjaink törekvéseivel, azaz kapcsolódik a világszínvonalhoz, abban olyan termékek kerülnek ki, amelyeknek az esztétikai minőség is része, ott a jövőkép alakításán is gondolkodnak. Egyáltalán: gonddá válik a naprakész stratégiai tervezés, s így az előremutató piacpolitika nemcsak biztonságérzetet ad, de egyértelművé válik a termelés és a kultúra szétválaszthatatlansága. A megújulás, a korszerűsítés a munkahelyi művelődésben együttjár irányításának változásával is? A korábbi „hivatali” formák is alkalmatlanokká váltak a mai helyzetben. Lesznek-e helyettük újak?

– Szükségesnek látjuk, hogy a közösségi (művelődési) ház munkájának irányítása, szervezése is megváltozzon. Önállóságát, önfenn tartó képességét szélesebb körűvé kell tenni. A munkahelyi kollektívák önszervező erejére kell támaszkodni. Célszerű a ház működésében csökkenteni a fölösleges áttételeket és lépcsőket. Indokolt, hogy irányítása jobban kapcsolódjon a dolgozók képzéséhez, munkatevékenységéhez, és végül is a munkahelyi művelődéssel döntően foglalkozó vállalati funkcionális rendszerhez.

Ezzel együtt szükséges, hogy megmaradjon, korszerűsödjön a szakszervezett mozgalmi jelenléte, megújuljon tevékenysége a művelődési munkában.

Köszönöm a beszélgetést!

CZINKE FERENC

Tisztelendők

ELOÉLET

Megyek fel a márványlépcsőn. Beérek a főhajó csarnokába. Felnézek.

– Nem szédülsz, fiam?

Ki szól hozzám? A kupola ijesztő és mégis intim magasából Michelangelo vésőjének bűvös nyomai testesülnek szavakba, vagy a négy evangélista mozaikképe kel életre és figyelmeztet: hol is vagyok?

Megrázom magam. Itt vagyok a földön és haladok tovább. A cél egy karosszék. Azt mondják – akik ebben is hinni akarnak –, maga Szent Péter ült benne. Dúsan, szinte frivolgazdagon vonták be bronzsal. Milyen korból való? Karoling talán? Most nem érdekel.

Az öregember egyik kezét a karfán nyugtatja, a másikat előrenyújtja. Fárasztó lehet.

– Te mit fogszt csinálni?

Úristen, ki szólít megint?

Bill Sutherland, az *United Press* egyébként mindig oly' magabiztos tudósítója kérdi, súgja, szinte könyörögve.

Mintha akkor ébrednék: a zsinat mellé akkreditált tudósítók pápai különaudienciáján vagyunk. Látom, hogy a libasorban előttem haladó olasz kolléga kezét csókol, illetve ajkával érinti a pápai gyűrűt.

– Te is?... – kérdi Bill ismét. – Mindjárt mi jövünk! Én pedig baptista vagyok.

– Nekem is szép lenne, ugye? – súgom vissza. – Még megírnád, hogy „a Magyar Rádió, Tv tudósítója...” Másról nem is szólva...

Odaérünk a trón elé. Én következem. Zavarban vagyok. Egyrészt keríngtet a naivan hívságos gondolat: *Angelo Roncalli* megismer-e még? Velence, 1958. május...

Meg hogy mit tegyek előrenyújtott kezével?

Meghajolok. Fejem megáll pár centivel a gyűrű fölött. A nagyapás arcon kis csodálkozás:

– Da dove sei figlio? (Honnan vagy, fiam?)

– Radio-tv Ungherese...

– Non fa niente – figlio. (Nem baj, fiam.)

Mintha ezt mondaná: értelek én fiam, talán nem te tehetsz róla.

A gyűrűs kéz egy pillanatra megpihen a vállamon. Ennek éppen huszonöt éve.

Ez a pápa nem volt dogmatikus. Ráadásul pedig hasonlított anyai öregapámhoz, akit nagyon szerettem.

Ha XXIII. Jánossal kezdem – ezt a *Kossuth Kiadó* számára írandó könyvrészletet – ennek ez az oka. János embersége, szellemi öröksége talán az első számú felelős a *tisztelendők* filmjeiért is.

De itt és most még csak a *tisztelendők* előéletét idézem vissza. Önvizsgálat, lelki *gyakorlat csupán*. Két szóban írom, nehogy félreértés essék.

Mindig szerencsém volt a papokkal. Talán mert tizenéves korom óta nemigen vagyok vallásos. Így nem voltam nekik elkötelezve. Ámbár ők se akartak soha sem át-, sem megtéríteni. Vagy ha igen, nem vettem észre.

A pécsi Kálvária fölött, a Tettyén, *Bálint atya* – akit azért csodáltam, mert sohasem botlott meg ferences csuhában – kizárólag kapura löni tanított.

Petrovics Ede, a gróf Széchenyi István reálgimnázium latin paptanára, a kiváló Pécs-történész – akinek csak gyászjelentéséből tudtam meg tavaly, hogy 89 éves élete során szentszéki bíró is volt – *Vergiliust* avatta előttünk szentté. Pedig a *Bucolica* epikureus költője Krisztus *előtt* született.

Ede atya igaz ember maradt az időszámításunk utáni 1944-es esztendőben is. Ennek a nevezetes évnek a tavaszán volt az első randevú a Király utca és a Széchenyi tér sarkán Babával, egy viszonylag liberális leventeoktató leányával. Bal kezében a Széchenyi gimmi zöld sapkája, jobbban Baba keze. Amikor is – mit tesz isten? – szembe jön rettegett tankerületi királyi főigazgatóm, aki civilben cisztercita atya. Megáll előttem:

– Miért nincs a sapka a fején?

Villannak a jéghideg kék szemek. Visszaparancsol hat lépésre. Isten bizony: díszlépcsőben kellett elvonulnom előtte és a röhögő haverok szeme láttára.

Pontosan egy évvel később, '45 tavaszán, harsogott a Széchenyi tér. A feketézők ellen, Mindszenty ellen. Velem, azaz a város MADISZ-titkárával az élen, a főleg fiatal bányászokból álló tüntetőmenet a Nádor elől vonult a ciszterciák gimnáziuma elé.

– Nézzétek, ott a főigazgató! – így az egyik srác.

Üvöltöttem, hogy nem ő az, de már későn. A pap arcán pofon csattant. Másnap reggel telefonál Petrovics atya:

– Fiam, fiam, mit csináltok?

Félórával később egy szovjet alhadnagy, a tolmács kíséri viszonylag udvariasan a MADISZ vezetőségét a városparancsnokságra. Az előszobában a ciszterek igazgatója és a majdnem MADISZ-„vértanú” tisztelendő. Komoran bölintanak vissza, majd bevonulnak a szovjet parancsnokhoz. Mi kint várunk. A parancsnok titkárnője – Boros, a kommunista főispán uram-eltársam felesége – úgy néz ránk, mint a bélpoklosokra. Majd' egy órát várakozunk az előszobában. Azután az alhadnagy betessékel. Megkövülve hallgatom, ahogy a tovaris alezredes *latinul* konyakozik az atyákkal. Merthogy civilben klasszika-filológus volt Kijevben. Majd' az alhadnaggal kerek-perec magyarra fordíttatja: a MADISZ-vezetőség ugyebár azért jött, hogy hocsánatot kérjen...

Mielőtt elsüllyedtünk volna, a pofonvert atya latinul megkérdi a városparancsnokot, hogy vajon a fiúk nem kaphatnának-e ugyancsak egy kupica konyakot.

Tíz évvel később, a Rádió mellett, a Bródy Sándor utcában Zsoldos úr keze alatt csak két jéghideg kék szem emelkedett ki a mellettem levő székben a habokból. Már az én torkomon volt a kés, mikor a mester megkérdezte:

– Tudja, ki volt ez az úr?

– Nem. Pedig valahonnan ismerős.

– Miért, netán maga is bányász volt? – így Zsoldos úr, gúnyosan. – Mert az úr most az. Komlón. Csak néha feljár ide borotválkozni. Azelőtt pap volt. Meg valami nagykutya.

És elmúlt újabb huszonöt év. Mikor Zirc nyolcszáz éves lett, ott voltam a HET stábjával én is. „Mi pécsiek, tartsunk össze” jelszóval Cserbáti püspök úr bemutat valakit. Megálllok egy nyolcvanévesen is szálfá egyenes, fehér reverendás atya előtt. Hab nincs rajta. Megismertem. Alig vátozott. De nem tudom megállni:

– Főtisztelendő úr, emlékszik-e még egy nyolcadikos széchenyista diákra, akit 1944 márciusában, pár nappal a németek bevonulása előtt, végigdíszmeneteltetett a Széchenyi tér és a Király utca sarkán?

Ismét villannak a jéghideg szemek:

– Várjon csak. Ugye, maga volt az, fiam, aki nem egyensapkával, hanem csak fővetéssel tisztelgett nekem?

– Igenis, főtisztelendő úr. Dehát. . .

– Mit dehát, fiam. Az egyensapka viselése talán nem volt kötelező? És ha jól emlékszem, éppen március 15-ike volt.

Az atya valóban nem sokat változott. . .

Azután a bizonyos március 15-ike után pár héttel valaki mással is végigsétáltam a Király utcán: Petrovics atya volt, aki karonfogta tanítványát, aki azon a napon viselt először sárga csillagot a Széchenyi egyensapka alatt. Ede atya volt az én elsőszámú tisztelendőm.

Miért mondtam el ezt az epizódot? Talán, hogy ellenpontozzam a jó Petrovics tanár urat. Ó, Ede atya, villogó szemüvegével, aszketikusan sovány arcával, XII. Piusra hasonlított ugyan, mégis XXIII. Jánost juttatja eszembe. De mielőtt visszatérnék a jó pápához, meg kell mondanom; a Pius-osan rideg főigazgató ridegkatonás magatartására – amely megalázott egy randevúzó diákot – lelkem ma sem ad könnyen feloldozást. De akkor mi legyen a MADISZ-os pofonnal, amelyet – tegyük fel – nem egy ártatlan cisztercita, hanem ő kapott volna. Vajon azért járhatna bűnbocsánat?

– Most már ne törd ezen a fejedet, fiam – mondta Ede atya, amikor két évvel ezelőtt, nem sokkal halála előtt, meglátogattam Pécsen. Vak volt már. Így diktálta a *Janus Pannonius*, az első magyar egyetem történetét. De megszűre látott és nemcsak a múltba.

– Ne okozz magadnak se fölösleges szenvedést. Ha szereted felebarátodat, akár meg is fordíthatod az ígét: „Szeresd magadat éppúgy, mint felebarátodat”. Úgy sejtem, még mindig nem tudod, hogy lelkedben hova rakd a papokat. Te tudsz olaszul, ugye? Hát akkor azt is tudod, hogy „a nem ruha teszi az embert” olasz változata így hangzik: „Non e l’habito che fa il monaco”. Nem a csuha teszi a papot. Hidd el, éppoly emberek vagyunk. . . S ha vigasztal: ahhoz, hogy az embert szentté avassák, nem kell feltétlenül papi előélet. Ez nem kötelező kritérium. Bár egyesek szerint ez lehet – posthumus is – protekciós előny.

Szeretem a jó öregembereket. Felszabadultan jó velük együtt lenni. XXIII. János is az volt. Mint öregapám. Utóbbiról – Auschwitzban végezte – nem maradt fénykép. A jó pápa most talán ezért tekint rám, ezért ő néz velem szemben, itt, az íróasztalon. Ő is nyolcvanhárom éves volt, amikor meghalt. Utolsó két napjának majdnem kétszer huszonnégy óráját a Szent Péter téren töltöttem. Az első napon főleg a tudósítói kíváncsiság tartott ott, azután –

az agónia óráiban – a tisztelet, meg valamiféle meghatározhatatlan fiúi, unokai féltés is oda akkreditált. Azt mondják, hogy római elvtársaim azokban a napokban pártcsoport-, illetve sejtgyűléseiket is részben a Szent Péter téren tartották.

De gyetrünk vissza ismét az időben. Jánossal, azaz Angelo Roncallival először Velencében találkoztam. Mint a *Népszava* munkatársa, életem első riportútján. Ilyen módon természetesen az volt a dolgom, hogy csak és kizárólag a forradalmi szakszervezeti mozgalom helyzetét és kilátásait tanulmányozzam Itáliában. Azt mondta a főnököm: hogy hol, az mindegy.

A lagúnák fölött éppen köd ült. Ez lenne az oka, hogy az osztályharc pregnáns megnyilatkozásai mintha csak homályosan látszottak volna. Szégyenszemre mindössze a krupiéék sztrájkoltak. Dühöngtem. De ha már idehozott a mukásmozgalmi és szakmai elkötelezettség, szerettem volna a Casinót belülről, munka közben is tanulmányozni. Hogy láthassam, hogyan gyengítik egymást az átkos rulettasztal körül a tókések. De senki sem tett. Néhány velencei újságíró társaságában álldogáltunk a Casino előtt. Hátha szerencsénk lesz. Legalább itt kint.

Jönnek a krupiéék.

– Hová, hová?

– Misére – feleli az egyik középkorú, ficsúrosan kikent-kifent sztrájkoló, nevetve. – János Pál napja van. – A pátriarka celebrál (Velencében, bizánci hagyomány szerint ez a bíboros megjelölése).

– Hogy hívják?

– Roncalli.

– Milyen?

– Kedves, furcsa ember. Néha olyan, mintha nem is pap lenne.

– Miért nevetett, mikor az előbb mondta, hogy misére mennek?

– Hát mert különben nem szokásom.

– Es ma miért?

– Hátha Monsignore Roncalli is szól valamit az érdekünkben.

Visz a vaporetto a Rio dei Mendicanti, a Koldusok Folyója partja felé. Jön felénk a San Giovanni e Paolo, Szent János és Pál hatalmas tömbje, Velence legnagyobb temploma. A mise éppen véget ér. Pár perc és az öregember széles, bíborosi kalapjában, híveitől körülvéve megáll a templom kapujában. A krupié és néhány újságíró utat tör hozzá. Annyit értek az egészből, hogy a sztrájkolók elsősorban munkaidő-csökkentést követelnek.

– Én megértelek benneteket, fiaim. Hisz' ti akkor munkálkodtatok, mikor minden istenfélő ember alszik. Jó, majd imádkozom, hogy korábban térhesetek nyugovóra. Így legalább máskor ideérhettek, mielőtt a mise véget ér. Ti pedig, fiúk, ha akarjátok, írjátok meg ezt az ígéretet. Ha a Casino tulajdonosai a Bibliát nem is annyira, az újságot biztosan olvassák. Hát te, fiam, ki vagy: krupié vagy újságíró?

Zavartan mondom, hogy az utóbbi, de nem olasz...

– Magyar vagy? Kár, hogy nem a San Geraldóban miséztem ma. Ahonnan a ti Gellértetek elindult. Katolikus vagy, fiam?

Mondom, hogy hát, hogy úgy mondjam, zsidónak születtem.

– Hát akkor te talán egy kazár magyar vagy. Mert ha jól tudom, a kazárok felvették a zsidó vallást, és úgy vonultak be a magyarokkal együtt a Duna partjára. (Nem azt mondta: „ungheres”, hanem kedves-régiiesen: „magiari”.)

– Csodálkozol, honnan tudom? Nem vagyok én annyira művelt. Csak mint nuncius, sokáig éltem a „türkök” között. Majdnem húsz éven át. Ugyis hívtak egyesek a Curiában: „A Vatikán balkáni parasztja”.

Nevettünk. Ő is velünk.

En ugyan a szakszervezeti mozgalom és az egyház viszonyáról szerettem volna kérdezni, de a krupiek minden „tétemet” lesöpörték a beszélgetés asztaláról. Valahogy mégsem bánom, hogy nem adott interjút. Válaszában talán még ő se menekülhetett volna bizonyos sztereotípiák elől, amelyeket az Egyház, a központ parancsol rá.

Igy, „krupiésan”, „kazárosan” valahogy intimebb, szinte huncutabb volt az egész ott, a koldusok partján.

Ó, milyen szerencsém van, hogy ennek az írásnak nem feladata az egyházpolitika globális történeti, akár pedig aktualizálandó elemzése. Jó, nem bánom, ha egy-egy tisztelendő személyében jön szemben velem a politika – ígérem, nem térek ki előle. És ez mindenekelőtt XXIII. Jánosra vonatkozik. Fél évvel a velencei találkozás után, 1958 októberében meghalt XII. Pius. Az ötvenegy bíboros konklávéja a velencei pátriárkát ültette Szent Péter trónjára. Persze, hogy örültem. Nagy ember lett valaki, akit kedves, eredeti, humorral teli, egyszerű, igaz embernek ismertem meg. Ráadásul „ismerős” a pápa. Isten tudja, még talán ki is járhat nekem valamit. Azért mondom ezt így, olcsófrivolán, mert akkor – a *Népszava* szerkesztőségében, – jóformán fogalmam sem volt Angello Giuseppe Roncalli megválasztásának történelmi, igen, mai szemmel világtörténelmi jelentőségéről. Innen, a Rákóczi út és a Lenin körút sarkáról nemigen mértem fel akkoriban: milyen újdonságot hozhat az ember fiának és lányának a hidegháborús kiátkozó arisztokrata pápa után a Bergamo környéki földművelésszülők gyermeke, az első világháború szanitéce, a későbbi „balkáni paraszt”. Dehát hozhat-e egyáltalán újat valaki 77 évesen? Akit a bíborosok többsége éppen idős kora miatt választott meg. Hogy afféle átmeneti pápa legyen csupán, akinek nincs hátra sok ideje. Még e kérdések mibenlétét is négy évvel később kezdtem érdemben megérteni.

1962 őszén a rádió, az MTI és a *Népszabadság* tudósítója – ahogy illik – akkreditáltatta magát nemcsak a középbal kormány és a nyugati világ legnagyobb kommunista pártja, de az akkor fél éve megkezdődött második Vatikáni Zsinat mellé is.

Ezzel párhuzamosan akadt még egy ideológiailag sem elhanyagolható tenivalóm: új óvodát kellett keresnem a fiamnak. Panaszkodtam egyszer a lakásunkkal szemben levő *Unita* szerkesztőségében: a gyerek pillanatnyilag a Montessori óvodába jár. Messze van, a fizetésem tizenöt százaléka megy rá. Ráadásul Pista még rosszul is érzi magát a csokornyakkendős csemeték között. Dehát egy követségi bennfentes megnyugtatót: a Montessori óvodák nem az egyház kezében vannak, világiak, modernekek.

Az Unitá-s kolléga odavitt az ablakhoz:

– Látod azt az épületet ott? A Piazza dei Siculi sarkán? Na, az is egy óvoda. Az apácáké, igaz, de a tanács fennhatósága alatt. Vagyis gyakorlatilag ingyenes.

Majd visszafordult az ablaktól és szónokiasan ezt kérdezte:

– Fiúk, lányok! Ki járt közületek nem egyházi óvodába, vagy iskolába?

A szobában vagy nyolc elvtárs kollégám ülhetett: ketten jelentkeztek.

– Erted, ugye? Olyan nagy kárt ideológiailag nem tett az egyház. Leg-
alább is mibennünk.

Nyeltem egyet. Otthon pedig még egyet, mert feleségem először hallani
sem akart arról, hogy apácák kezére adjuk a fiunkat. De az óvoda kétszáz-
ötven méterre van lakásunktól s ahhoz képest nem „drága”. Ez döntött. Igaz,
azóta sem írom be az életrajzomba. A fiam ma huszonkilenc éves apa. De
most is felderül az arca, ha Suora Maria, Maria nővér szóba kerül, huszon-
évesen derűs arcával, huncut csillogású fekete szemével, de főleg azzal a
szeretettel, amellyel „bűvölte” a kisdedeket. Ugye, szinte hihetetlen? Maria
is a bergemói földekről jött Rómába, mint egy másik paraszt.

Egy bizonyos féllegális, de globálisan összehasonlító „felméréscím” szer-
int Mariaéknál ugyan csak valamicskével, de azért kevesebbet imádkoz-
tatták a gyerekeket, mint a nagyon világi, mondhatnám nagyvilági, de főleg
modern Montessori óvodában.

Egyházi szakértő Rómában sem lett belőlem. Am Mária nővért és XXIII.
Jánost úgy látszik azzal is megbízta magasságos feljebbvalójuk, hogy segítse-
nek gyarlóságomnak is levetkezni bizonyos előítéleteket. Részben talán ennek
tulajdonítható, hogy a zsinatról küldött tudósításaim talán egy ujjnyival lel-
kesebbek voltak, mint ahogy azt akkoriban az itthoni „illendőség” megkí-
vánta. Egyszer egy vezető beosztású hazai kollégám látogatott Rómába.
XXIII. Jánosról kérdezgetett. Próbáltam magyarázni, hogy a pápa, elődjével
ellentétben, a nyitás embere, a mi irányunkba is. Megszüntette az egyház at-
lantai elkötelezettségét; hogy a *Pacem in Terris* enciklikája nem egyszerűen a
békéért könyörög, de dialógust is szorgalmaz – isten bocsá’ még a marxisták
és a keresztények szociális, társadalmi tevékenységének kerekasztalánál is.

S hogy még direkte vagy indirekte azt is elismeri, hogy a marxizmus tar-
talmazhat – annak közgazdasági értelmezése szerint – bizonyos tanulságo-
kat a hívők számára is.

A kolléga hazament és írt egy, ugyan nem túlzottan rosszindulatú, de ke-
ményen gunyoros cikket az én „veszélyesen naiv” nézeteimről. Igaz, nem
nevezett nevemen, csak éppen az illetékesek tudták. Na meg János és a fél
város. Eldörögte, hogy XXIII. János talán jobban veszélyezteti a társadalmi
haladást, mint XII. Pius. Egyéniségénél fogva ugyanis, úgymond – ro-
konszenvesebb teszi az Egyházat elődjénél. Tehát növeli annak befolyását.
Vagyis én egy naivista vagyok, amikor azt mondom, hogy János tulajdon-
képpen a mi útítársunk (elnézést a sántító hasonlatért, de mondjuk, mint egy
Veres Péter). Mert, hogy nemcsak az égi, meg a nagyhatalmak közötti bé-
ke, de a haladás, a szegények híve is stb., stb.,

Miért írok erről ma, negyedszázaddal később így, ilyen magabiztosan? Ta-
lán azért, mert nekem lett igazam? Biztos.

Nem sokkal János halála előtt *Palmiro Togliatti*, az Olasz Kommunista
Párt főtitkára vette a fáradságot és külön összehívta a szocialista országok
tudósítóit. Megsárgult jegyzeteimből idézek: „Az elvtársakat mindössze tá-
jékoztatni kívánom az olasz párt álláspontjáról, a Vatikán, az egyház vi-
szonylatában. XXIII. Jánost korunk egyik legkiemelkedőbb egyéniségének
tartom. Ezt nem azért mondom most, mert súlyos beteg. Ő úgy értette meg
korunkat és úgy látott előre, ahogy pápa még sohasem. Én ötven év múl-
va nyilván nem élek már, de biztos vagyok abban, hogy akkor is két alap-
vető erő marad a nyugat-európai porondon s főleg Olaszországban: mi,

kommunisták, a szocialisták és a katolikusok. Közöttünk tehát a termékeny, nem formális dialógus nemcsak hasznos, de szükségszerű is – mondotta Togliatti. – Én ezt a nézetemet az elvtársak belső tájékoztatására fejtetem ki, de semmi kifogásom az ellen, ha nyilvánosságra hozzák.”

Nos, gondolom, Togliattinak is része van abban, ha a *Giorno* című polgári lap katolikus tudósítója megírta: a Magyar Rádió tudósítójával együtt viraszott a Szent Péter téren a jó pápa életének utolsó óraiban.

Akkoriban nem nagyon örültem ennek a reklámnak.

Azóta helyenként az se számít eretnecségnek, ha a felszabadítás teológiájának papjait – például Chilében vagy Nicaraguában – elvtársainknak nevezük. De ezzel várjunk még.

János utódja, a hamleti problémákkal küszködő *VI. Pál* a 70-es évek elején tragikus hangú szózatban ismerte be a katolikus egyház válságát: kiürülnek a szemináriumok; csökken a missziók tekintélye a harmadik világban stb. Az egyház tehát hatalmát – nemcsak intézményes világi, de szellemi hatalmát is – tekintve kritikus, sőt, a legfejlettebb országokban szinte válságos helyzetbe került.

Ezt már Jánosnak is tudnia kellett. Hogy magában kesergett-e rajta – nem tudhatom. Egy bizonyos: János és Palmiro (Togliatti) nem kicsinyes taktikusok, hanem igazi stratégek voltak. Mert aki jól megérti saját korát, csak az láthat előre (és megfordítva). Mindegyikük – ha a maga módján is – nagy humanista volt.

Futball- és latintanárom jóleső emléke mellett ők – a két nagy – a „fő felelősök” azért, hogy elég hosszú idő óta tünőben van bennem az ötvenes évek túl harcosan előretolt ateizmusa.

A Rómában töltött négy esztendő (1962–66) mindenesetre mély nyomokat hagyott. Nem hiszem, hogy ezt valamiféle újsütetű, nosztalgiaszентimentalizmus mondatná velem. Inkább csak az, hogy a papokkal és a hívőkkel való tömény találkozás emberközelve, néha pedig testvéri közelbe hozta őket.

Igy kezdtek bennem megérni a *Tisztelendők*. Tíz évvel később, 1976-ban már el is kezdhettem a forgatást.

LÁTOMÁSOK

Maradjunk még a '60-as évek elején. Kamera nélkül.

A zsinat szünetében ülök a Szent Péter bazilika másfeledik emeletén – a bárban. Jó, legyen presszó. Várom a kávémat, azaz *Bacci biboros* modern latin szótára szerint „una potio arabica coram expressa”-t, vagyis egy kipréselt arab keveréket”.

Mellettem üres szék. Letelepszik egy aggastyán. Felismerem benne a német jezsuita *Bea biborost* – aki ugyan XII. Pius gyóntatója is volt, de XXIII. János egyik legbizalmasabb munkatársává lett és a keresztény egyházak egyesítésének bizottságát vezeti a kúrián. (Papot mindig könnyebb ismeretlenül is megszólítani, mint egy civilt. Várja.)

– Eminenciás uram, ha jól tudom, hogy a zsinaton ön javasolta: a Jézusgyilkosság ügyével többé ne vádolják a zsidókat.

Elmosolyodik:

– Igen, fiam. A rossznyelvek azt mondják: „Bea culpa, Bea maxima culpa”.

Jövök kifelé. Lent a téren látom, hogy taxira vár *Monsignor Herwas*, bra-

zül érsek. Annnyit tudok róla, hogy Beához hasonlóan, ő is a 80-hoz közeledik, hogy a harmadik világbeli missziók ügyeivel foglalkozik, hogy *Helder Camara*, a recifei „vörös bíboros” barátja.

Köszönök, bemutatkozom.

– Fiam, látomásom van, s azt mondatja velem, hogy te interjút akarsz tőlem. De hidd el, mi is csak földi halandók vagyunk. Ezt azért mondom, mert most nagyon, de nagyon éhes, szomjas és álmos vagyok. Úgy látszik, a zsinat kezd kimeríteni. S talán ezt most nem csak Isten nézi el nekem, de még te is megbocsátod. Különben pedig én Helder Camarának csupán epigonja vagyok.

Megáldott és beült a taxiba.

Mondjam megint, hogy szerencsém van a papokkal? Helder Camarát is a véletlen hozta elém a Római Magyar Akadémia április 4-i fogadásán. Ő fejtette ki előttem is: Krisztustól nyert emberi és papi lelkiismerete úgy is megfogant benne, hogy nem ítélné el a brazil katonai diktatúrával szembeszögülő akár forradalmi erőszakot sem.

Akkor – még ha a megilletődött meglepetéstől is – de megkövülten álltam a mondat előtt. Nem tudhattam, hogy ő mondta ki – persze nemcsak nekem – a felszabadítás teológiájának egyik alapvető tendenciáját, amely negyedszázaddal később söpört végig Latin-Amerikán és a Fülöpszigeteken. S néha hamleti dilemmákat okoz VI. Pálnak. S ez csak a kezdet. Tudom, hogy huszonöt évvel később II. János Pált sem csak a homo usion és a homo iusion álvitája foglalkoztatja. Nem az, hogy Jézus egylényegű, vagy csupán hasonló lényegű az atyával. De Camara bíborost már akkoriban csak a lényeg izgatta: a homo, az ember, a maga ugyancsak földi, ha úgy tetszik, parlagian szenvedő problémáival.

A világ kilencedik ipari hatalma Sao Paolo és Recife peremén, a mangrove gyökerén élő, lányait árusító északbrazil paraszt pokoli élete borította fel az érsek lelki nyugalmát. Ha Camara eminenciája a IV. században, a niceai zsinat idején él – úgy minden bizonnyal máglyán végzi. De nem hirdethette volna igéit XII. Pius alatt sem. XXIII. János és VI. Pál kellett ahhoz, hogy a „vörös bíboros” a helyén maradjon. Helder Camara már nyugdíjban van. Talán szerencséje. Nekem is szerencsém volt vele. Új, beláthatatlan horizontot nyitott előttem. Akkor, 1963-ban – még ha homályosan is – ő csillantotta fel bennem először a reményt, a lehetőséget, hogy tudniillik a marxisták és hívők embrionális, protokolláris, diplomatikus párbeszéde nem áll meg a hierarchiák és tudósok díszkapujánál, de gyökeret verhet a bázison, a tömegek, az élet sűrűjében is.

Helder Camara ott, a Via Giulián, a középkori Róma főutcáján, *Borromini* freskói alatt nemcsak felelt, kérdezett is:

– Ugyebár, maguknál is diktatúra van? De maguk, ugye, legalább jó-hiszeműen vélik azt, hogy mindazt, amit a néptől kívánnak vagy parancsolnak – az jót is tesz neki. Maguk, ugye, megszüntették a munkanélküliséget. Ez nagyon jó. De megmondaná-e őszintén, vajon jó-e az a kényelem maguknak, kommunistáknak, hogy főként azokkal a papokkal dialogizálnak, akik ugyanúgy akarják, vagy mondják társadalmilag ugyanazt, amit maguk?

– Eminenciás uram, nemcsak kenyérből él az ember, de mégis csak első-sorban.

– Ez rendben van. Dehát azért maguknál is van, ugye, fehérkenyér, barna kenyér, még talán fekete is?

Monsignor Camara kérdései szónokiak voltak. Talán nem is várt rájuk választ. Azt hitte, hallgatásom a cinkosé? Soha többé nem láttam viszont. Pedig kevés ember vonult át életemen, akit és akinek gondolkodását képből és hangban annyira szerettem volna megörökíteni. Meg is hívott magához Recifébe, meg az ő éhségövezetébe. De a sors mást rendelt. 1966 őszén hazarendeltek.

Egy év múlva a Rio de Janeiro-i Maracana-stadion poklában találtam magam. A brazil katonai diktatúra hatóságai csak úgy engedélyezték a beutazást, ha a FIFA–Brazil „párbeszédre” kérek vízumot. Arra voltam kíváncsi, hogy imádkozik-e Pelé, mielőtt pályára lép? A véletlen úgy hozta, hogy éppen a recifei repülőtéren léptem Brazília földjére. S onnan azonnali az átszállás Rióba. Most írhatnám, hogy a repülőtérrel azonnal felhívtam Camara bíborost, hogy jelentsem neki: a magyar kommunista-keresztyén dialógus azért egy-két centivel pluralistább már, mint ő gondolta a zsinat idején. Meg hogy a Magyar Televízió „ég a vágytól”, hogy mindenki más előtt sorozatban adjon hírt az északbrazil éhségövezet első bázisközösségéről, amelyek a szegény-parasztok helyzetét és a Sao Paoló-i monopolkapitalizmushoz való viszonyát a marxista közgazdaságtan módszereivel vizsgálják, különös tekintettel arra, hogy Jézus kiüzte a kufárokat a templomból stb., stb.

Csalódást okozok (magamnak is). Elnézést, eminenciás uram, azon az éjfélen, amikor a brazil légitársaság gépe nyolcórás késéssel Recifeben landolt, ön és éhségövezete nem jutott eszembe. Igaz, Pele se nagyon. A *Tisztelelők* sorozata is csak úgy, megfogalmazatlanul ébredezett valahol a lélek mélyén.

Először járok Dél-Amerikában. S ráadásul látótávolságban lakom a Copacabanától, a félvéren párdüctestű leányzók tengerparti sétányától. Természetesen felmegyünk azért a riói „Gellérthegyre”, hogy lefényképeztessem magam a tizenöt méteres Krisztus oldalán. És örülök, amikor a protokolláris kiránduláson Rio és Sao Paulo között – a nagykövetségi autó – csodák csodája! – éppen Aparecida bejáratánál robban le.

Aparecida látomást jelent. Eredeti nevét nem tudom. A falut így nevezte el az egyház. A kis kápolna verandáján, üveg alatt gyorsfényképek, kereszt pecséttel ellátott levelek százai „tanúsítják”: a zarándok bénából futóbajnok, az együgyűből kanonok lett. Mert megjelent neki a Madonna. Ott, a kis kápolna előtt magyarázza el a középkorúan joviális pap, aki Rómában és Lisszabonban tanult: egy falubéli vadásznak 1920 októberében megjelent a Miasszonyunk. Éppen akkor, amikor a vadmacska már-már a torkára tette a mancsát. A vadász elkiáltotta a Boldogságos Szűz nevét. Mire egy szempillantás alatt vizesárok jelent meg közte és a ragadozó között. Így a vadász megtérhetett családjához. Ha meg nem halt, azóta is él, boldogan.

Biztos lehetek abban, hogy a pap sem hitt e csodákban? Van-e jogom, hogy kételkedjem, jóhiszeműségében? Én e kérdéseket több mint húsz évvel később teszem fel, mivel hogy ma már – hála istennek – a magam akkori gondolkodásának igazában is kételkedhetem. Vagyis abban is, hogy ez a pap egyszerű csaló. Ráadásul ott „látomásfalván” végre eszembe jutott Helder Camara, akinek bizonyára kisebb gondja is nagyobb lett volna annál, hogy vadmacskás csodákat mutogasson. Mert, hogy ő nem látomások ígéze-

tével bővölte, csalogatta híveit. Más gyógyírt kínált: ébredjenek rá saját sorsukra. S ne bűnhődjenek „odaát” sem azért, ha esetleg kaszára-kapára-géppisztolyra kapva veszik azt kezükbe. (Akkoriban vettem egy *Che Guevara*-postert a fiamnak. Hatása teljesen még ma sem szűnt meg bennem. Bár Pista már tizenöt éves korában, a 70-es évek közepén Johnny Holliday-t szögezte ki a helyére.)

De maradjunk még Aparecidában. Nem állhattam meg:

– Atyám, mit gondol Helder Camaráról?

– O, a vörös érsek?! (Lcfokozta.) Szerencsére, mi itt nem az ő fennhatósága alá tartozunk – hangzott a brutálisan őszinte felelet, majd viszonylag logikus fordulattal Mindszenty kardinális hogyléte felől érdeklődött.

Mondtam, hogy azt hiszem, kitűnő egészségnek örvend. Az amerikai nagykövét mesélte egy fogadáson: a bíboros rengeteg fokhagymát fogyaszt és még arra is van energiája, hogy tiltakozzon a kertí garden partyk hölgyeinek dekoltázsa miatt. Mert hogy ablaka a nagykövetségen a kertre nyílik.

Aparecida plébánosa érthetően sokkolva hallgatta a tényleg frivol pesti pletykát.

A süketek közötti dialógus véget ért. De azért nem bántam, hogy Aparecida bigottan maradi plébánosával részben legalább ellensúlyozhattam Helder Camara nem közönséges baloldaliságát, ami huszonkét évvel ezelőtt majdnem csak olyan mértékben volt tipikus, még Braziliában is, mint mondjuk, egy bjelorusz falu pópája. A polgárháború idején a Vörös Hadsereg bevonuló századának hadnagya megállt a pap előtt, aki a tiszt orra elé hiába tartotta kezét:

– En atya, 1919 óta a Komszomol tagja vagyok.

– Csókolsz nekem kezét rögtön, ördögfattyá?! – dördült rá a pópa. – Ha nem tudnád, én meg 1917 óta a bolsevik párt tagja vagyok.

Ugye, valószínűtlen sztori? Azt hiszem, az olvasó, sőt a magam megnyugtatóra ilyenkor jobb, ha az illetékest idézem: „... *Ha egy pap bozának jön, hogy velünk együtt politikai munkát végezzen és lelkiismeretesen végzi a pártmunkát, nem lép fel a párt programja ellen, akkor befogadjuk, mert ebben az esetben az ellentmondás, amely programunk szelleme és alapja s a pap vallásos meggyőződése között fennáll, csak órá tartozó személyes ellentmondás maradhat. Egy politikai szervezet pedig nem vizsgálható le tagjait abból a szempontból, hogy nincs-e ellentmondás saját nézetei és a párt programja között? ...*”

Lenint idéztem, igaz, 1909-ből. Hogy honnan és mikor került elem ez a szöveg? Először 1976 virágvasárnapján, Barcelonában.

„Azóta érzem magam jó keresztyénynek, mióta kommunista lettem” – bátorkodta mondani a mise utáni párttaggyűlésen a Magyar Tv-nek adott interjújában *Juan Garcia Nieto* elvtársam, aki főfoglalkozására nézve ma is aktív jezsuita szerzetes. Órá, az ő politikai „pszichoanalízisére” még visszatérek a spanyol *tisztelendők* során. Most csak annyit, hogy a taggyűlés után Juan atya láthatta zavaromat. Nem volt nehéz kitalálnia, hogy ithon majd – ideológiailag legalább is – meg kell védenem idézett mondatához a közlés jogát.

– Nyilván ismered Lenin téziseit, amelyeket a munkásosztály és a vallás mottója alatt publikált. Igaz, 1909-ben. De nekünk jó ma is. Legalábbis a

Katalán Kommunista Párt nem talált jobbat. Nyugodj meg, a mi idősebb elvtársaink is nyeltek egyet, amikor engem felvettek a pártba. Majd mesélek.

Amikor Barcelonából hazatértem – én is nyeltem egyet. Mert mit tesz a Kossuth, már egy évvel azelőtt, 1975-ben, kiadta Marx–Engels–Lenin: Vallásról című kötetét. Csakhát nem csak én, de még a V-i plébános úr sem olvasta, hogy másokról ne is beszéljek. Mert Juan atya-elvtárs mondataért – mit tesz isten – ebben az esetben nem a párt és állam illetékeseitől, de a V-i tisztelendő úrtól kaptam ki. Ő – tiszteletére mondom – nem nyelte le, amit gondolt. Idézem: „*T. Róbert úr! 1. Ne tessék velem elbitetni egy jezsuita atyát farmernadrágban. 2. Teljességgel lebetetlennek tartom, hogy a jezsuita rend megengedi tagjainak a belépést a kommunista pártba. 3. Remélem, nem azt akarja filmjével inszinuálni, hogy mi magyar katolikus papok is lépünk be a pártba? Én, a magam részéről, egy évben kétszer – amikor megbíznakak – megáldom a helyi Hazafias Népfőntban Kádár úr politikáját és ez nekem elég.*”

Kedves plébános úr, megnyugtatom: én mindössze azt akartam a *Tisztelendő* úrrel „inszinuálni”, hogy Juan atyához hasonló papok is léteznek e világon. De, hogy még kevesebb oka legyen a nyugtalanságra: Juan atya a 80-as évek elején eljött Budapestre, hogy megnézze a róla szóló filmet. Fogadta őt *Miklós Imre* államtitkár, az Egyházügyi Hivatal elnöke is. Juan Garcia Nieto megkérdezte, hogyan szólítsa: államtitkár úrnak, excellenciádnak vagy elvtársnak?

– Ahogy jólesik.

Az utóbbiban maradtak. Azután Juan elvtárs elmondta, a Spanyol KP szervezeti szabályzata szerint hívők nemcsak beléphetnek a pártba, de választhatók bármilyen vezető tisztségre is.

Az excellenciás elvtárs azt felelte:

– Az is azt mutatja, elvtársam, hogy ahány ház, annyi szokás.

Plébános úr, a papság zöme (az ön magánügye, hová tartozik), mint az egyház őszintén vagy kényszerű fegyelemből hűséges szolgája – ma sem nagy barátja a létező szocializmus gyakorlatának, s érthetően még kevésbé a materialista világnézetnek. Az utóbbi Juan atya se vallja. De ő egy a kevesek közül, aki híve az előbbinek. Itt és most ebben a könyvben én első-sorban e kevesek előtt veszem le a kalapot, amikor az ő istenük házába lépek.

Vallás és vallásosság a mai Magyarországon

Pedagógusok, közművelődésben dolgozók, pártmunkások, a marxista elméleti és történeti kutatások iránt érdeklődők egyaránt haszonnal forgathatják ezt a szerény küllemű könyvet. A nagy formátumú marxista tudós, a szenvedélyes humanista, posztumusz művében – mint a kérdéskör legavatottabb ismerője – a hazánkban tevékenykedő egyházakról, a vallásosság fejlődéstendenciáiról, a marxista vallásfelfogás néhány módszertani problémájáról, vallás- és egyházpolitikai kérdésekről fejt ki saját és kutatócsoportjának nézeteit. Az olvasó érezheti – a szerző utal is rá –, hogy a mű elméleti összegzés, több éven keresztül tartó kutatómunka gyümölcse.

Lukács György szintézisében olvashatjuk a következő sorokat, amelyek a szerző valláskutatási és valláskritikai tevékenységét vezérelték: *„Mivel egyetlenegyszer adatott élnünk, ebben az egyetlen életben kell mindazt az értéket másoknak önmagunkból kibontanunk, ami tőlünk telik.”* A recenziens számára ez több mint egy életfelfogás, ez időtálló üzenet. A könyvet és funkcióját minősítve olyan példával találkozunk, amelyben az elmélet és gyakorlat magasfokú egysége valósul meg. Lukács József kiindulópontja a materialista történelemfelfogás, a vallásokat a konkrét gazdaságtársadalmi alakulatok kontextusában értelmezi. *„A vallás tehát a történelmi-társadalmi fejlődés meghatározott körülmények között fellépő szükség-szerű és immanens termékének, együttthatójának, nem pedig a külső erőktől való egyoldalú félelem és tudatlanság produktumának tekinthető.”* Leszámol azzal a dogmatikus állásponttal, amely a vallást, vallásosságot kizárólag konzervatív, retrográd szerepre kárhoztatja. Egyértelműen rámutat, hogy ez a szemlélet nem veszi számba a valóságos történelmi folyamatokat és így nem jut el odáig, hogy a vallást mint az emberi történelem szükségképpen velejáróját értelmezze.

E sorok írója sokat töprengett azon, hogyan lehetne bemutatni Lukács József viszonyát a világhoz. Végül a szerző sietett segítségére következő soraival: *„Természetesen maga a marxizmus csak akkor válhat képessé a társadalmi problémák és a másik világnézet konstruktív-kritikai megközelítésére, ha megfelelő önkritikával és kritikával viseltetik önmagával, saját történelmi előzményeivel szemben.”* Csak ez a pozitív viszony teremti meg azt a felfogást, amelyben a vallás elméleti kritikája nem Isten pusztá tagadását jelenti, hanem azt az állítást, amelyben az Ember a középpont, mint saját történelmének egyedüli szubjektuma. Ez az állítás egyben a marxi ateizmus lényege. Az emberközpontú ateista humanizmus nyilvánul meg az emberi lényegben, a munkában, a társadalmiságban és tudatos-ságban, valamint az előzőeket átfogó univerzalitásban. Lukács György is hasonlóan értelmezte a vallás meghaladását, amely az igazi természet és

emberközpontúság kiküzdése úgy, hogy nincs visszatérés a közvetlen természethez és az elvont emberihez, hanem a közvetítések a tárgyi világ objektivációi feletti emberi uralom kiteljesedését jelentik.

A materialista humanista felfogás Lukács József szerint „...olyan ideológiai kultúrát gyökereztesünk meg, amelynek alapján az egyes marxisták az élet mindennapjaiban, annak reális összefüggéseiben a meglévő vallásosság értékbangsúlyainak konkrét társadalmi-kulturális funkciót képesek helyesen megállapítani.” A szerző racionálisan tekinti át a felszabadulás óta hazánkban lejátszódó szekularizációs folyamatot. A vallás elvilágiasodási tendenciáit vizsgálva rámutat, hogy a polgárosodás megkésése és eltorzulása miatt a folyamat korlátozottan bontakozott ki, de ez a kibontakozás korántsem azt jelenti, hogy hazánk világnézeti szinképében kizárólag a vallásos és a marxista világnézet áll egymással szemben. Ebben jelentős szerepe van annak, hogy a vallásosság szempontjából két ellentétesen ható tendenciát, a hagyományos vallásosság nagyfokú és globális krízisét, másfelől a vallás iránti megnövekedett érdeklődést figyelhetjük meg. Az elvallástalanodás következtében előálló szellemi vákuumot a marxizmus nem tudta betölteni, ezzel a világnézeti-ideológiai közömbösség teret nyert, sőt, ma, amikor meglehetősen nehéz időket élünk és az állampolgárok természetes reflexe az elégedetlenség „gyakran találkozunk a világnézeti, ideológiai generalizációkkal szembeni általános kétellyel, sőt ellenállással, az értékek tagadásával, vagy a közvetlen, egyéni érdek abszolút értékévé nyilvánításával.”

Nem kevés azonban azok száma sem, akiknek magatartását a cinizmus, karrierizmus, oportunizmus... stb. irányítja.

Napjainkban tanúi vagyunk olyan egyoldalú értelmezéseknek is, amelyek nem tesznek különbséget a szekularizációs folyamat értéktartalmai között. (Találkoztunk ezzel az 1985/86-ban a *Kritika* és a *Világosság* című folyóiratokban zajló vitákban is.) Ennek a felfogásnak legelfogultabb képviselői mai életünk erkölcsi negatívumaiért a marxizmust teszik felelőssé. Ebben a szemléletben a világ „az abszolútumot tartalmazó vallási erkölcsre és a relativizmus – a marxizmust és az erkölcsi közömbösséget egybeemosó – amorális terrénumára” bomlik, állapítja meg a szerző. Lukács József nagyfokú toleranciájáról tanúskodik, hogy az előbbi megközelítést alkalmazókat sem egyoldalúnak, esetleg tévedőknek vagy rosszindulatúaknak tartja, hanem egyszerűen történelmietlen szemléletűeknek. Ebben a szellemben vizsgálja a szerző a magyarországi egyházakat (katolikus, református, evangélikus, izraelita és a keresztyén kisegyházak), kiemelve elméleti, közéleti, politikai, kulturális tevékenységüket, főként a felszabadulást követően. Föl kell hívni a figyelmet arra a sajátos formaváltozásra, ami az egyházak tanrendszereiben és társadalmi gyakorlatában bekövetkezett. Az *aggiornamentó*, a modernizálás nyomán létrejött katolikus teológiai attitűdökre, a protestáns egyházak társadalmi realitásokat figyelembe vevő viszonyára, amelynek során történelmileg eljutottak a szocializmus elfogadásától a szocializmus vállalásáig, s napjainkra az „evangéliumi kálvinizmusig, az evangélikusok pedig a „diakóniai teológiáig”. Érzékelhetjük azokat a közéleti szempontból releváns mozzanatokat, amelyeknek össztársadalmi jelentősége van, vagyis az egyházak önreflexióját.

Lukács József történetiségében tárja fel a párt és az egyházak viszonyát, melynek vezérlő elve a következő: „*a marxista pártok tevékenységének történelmi célja: a szocialista, a kommunista társadalom megvalósítása*”... Erről az alapról tarthatjuk nagy jelentőségűnek az MSZMP Politikai Bizottságának 1958-as két határozatát, amelyek rögzítették egyrészt az állam és az egyházak viszonyát, másrészt a pártnak a vallásos világnézettel kapcsolatos álláspontját. A kérdés értékelésében a szerző is elismerően szól arról a tényről, hogy az MSZMP a gyakorlati-politikai együttműködést és az eszmei vitát, a dialógust dialektikus egységben értelmezi és kezeli. Ez a politikai irányvonal adott biztosítékot a párbeszéd kiteljesedéséhez is. A dialógus vonatkozásában Lukács visszatérően bírálja a marxizmus dogmatikus, vulgáris és aufklerista hagyományait. *Az egész könyvön átüböző szerzői attitűd a vulgáris ateizmussal szembeni történeti-dialektikus vallásértelmezés.*

Mai életünkben különös jelentősége van az erkölcsnek, a társadalom tagjainak különböző értékválasztásának. Tanúi vagyunk komoly értékvesztésnek és az értékrend látványos torzulásának is. A társadalmi együttműködés szempontjából vizsgálja a szerző a vallás-erkölcs és napjaink értékeinek viszonyát. Bizonyítóan szól arról, hogy a marxizmus erkölcsi felfogása szélesebb, mint a vallás (redukált) elemi normái, ugyanakkor utóbbit úgy fogja fel, mint az együttélésből kialakult alapvető követelmények következményeit. Számunkra a jövőt meghatározó szempont, hogy az emberi lét előtörténetéből az igazi történetre való átmenet mennyi időt vesz igénybe, tud-e az ember felülösen és nagykorú módon szembenézni problémáival. Az ember minden időpillanatban egyszerre determinált és autonóm, kérdés, hogy cselekedeteit, tetteit a mindenkori erkölcsi alapelvek, normák szabályozzák-e kizárólag. A meghatározottság nem zárja ki az egyéni cselekvés sokfeleségét és nem is egyszerűen szabálykövető cselekvésről van szó. El kell ismernünk az emberekben meglévő erkölcsi értéket, amely az egyén autonómiájára épülve alkotja meg az ember cselekedetét. Az éthosz immans tradíciója az emberi létezésnek, és a kollektív érzésben, az emberi kapcsolatokban alapozódik meg.

Lukács József és munkacsoportja munkásságát a társadalmi-politikai gyakorlat szolgálatába állította. A könyv jó példa valamennyi olvasója számára, hogyan lehet élni, vitázni, megérteni nagyfokú toleranciával más és másokat. (Kossuth)

VINCZE BÉLA

Exodus

Jelenségek és gondolatok a márianosztrai zarándoklaton

A körmenetek és búcsúk keresztényei exodust járnak. Folyton újra átéli a vándorlást, amely átmenetivé és könnyűvé teszi őket. Olyanná tehát, amilyenek valójában is. Mert minden ember átmeneti; volt idő, amikor még nem élt, és lesz idő, amikor már nem él. Damján Szent Péter ezt üzeni a sírja előtt álló látogatójának: „Aki vagy te, az voltam én is. Ami én vagyok, az leszel te is...” A körmenetek népét süti a nap, veri az eső, megtizedeli a báméskodók értetlensége. Vonul a nép a Szentség nyomában, nézi a lába előtt a fűvet, a követ, a szemetet, és nincs semmiye, csak a szeretete.

(Vasadi Péter: Gaudi gyertyája)

Szombat délután fél hat. Gyülekezik a körmenetek népe Márianosztrán, a kegytemplom előtti téren, érkeznek a fejkendős öregasszonyok, a pödört bajszú férfiak, félénk szüzek a mama kezét szorítva, jönnek megünnepelni, s megszenvedni Jézus Öt Szent Sebét. Énekszó veri föl az álmos faluc, visszhangozzák a fegyház és a lakótelep falai, zsoltártól hangos a börzsönyi erdő. *Jézus szentséges szíve, könyörülj rajtunk!*

Ismerősök ölelkeznek, idegenek barátkoznak a szent gyülekezésen. Egy vörhenyc arcú, sánta férfi mindenkit arcon csókol, az egyik fegyőrt is csaknem, mikor az szolgálatba indul az árnyas utcán. Csapódik a vasalt börtönajtó, galambok rebbenek a templomtoronyról, tisztelendő suhogó reverendában keresztülvág a tömegben, az oltárhoz siet, mikrofonba mondja a kétnapos ünnep programját. Zászlók, kereszttek a magasban, harang kondul. Mári néni a templomudvar padján lenyeli az utolsó szelet süthúst, elhőhúzza hófehér rózsafüzérét. Jár a szája, de nem tudni, imádkozik-e, vagy még az utolsó falatot nyeli.

Márianosztra – a Mi Máriánk – pálos kolostorát Nagy Lajos király alapította 1352-ben. Ő is sűrűn idejárt Visegrádról, rettentő betegségének, a leprának elviseléséhez hitet és türelmet meríteni. Megfordult itt Mátyás és felesége, Beatrix, s az öt követő uralkodók valamennyien. Míg Mohács után kilenc évvel a kolostor – Esztergom, Vác, Nógrád elcstével – a török martalékvá lett. Másfél századig romokban, tetszhalálban.

1711-ben két pálos szerzetes érkezik, s Széchenyi György esztergomi érsek segédelmével előkészíti az újjáépítést. 1728. augusztus 14–15-én, a Nagyboldogasszony ünnepén szentelik újjá, hatalmas tömeg jelenlétében. Ajándékkul megkapják a czestochowai csodatévő Mária-kép mását, amely ma is ott függ a szentélyben. Negyedfél századdal később elkészült a kolostor is. De nem sokáig működik: kétszáz esztendeje, 1786-ban II. József, a kalapos király több más szerzetesrenddel együtt felosztatja a pálosok közösségét – Nosztra ismét álomba merül. A gyönyörű barokk temp-

lom csupán a községet szolgálja, a kolostor üres. 1858-ban találja meg vég-ső rendeltetését: börtön lesz, engesztelő és engedelmes lelkek helyett síny-lődő testek otthona. Börtön ma is: rácsos ablakok merednek vakon a za-rándokokra. Két külön világ – jegyzi meg egy farmernadrágos fiatalember, kezében zsolnároskönyvvel, a zárt kolostorépületre nézve. Ugyanaz – mondom neki –, csak másképp gondolja el a bűnbánatot. És a kiengesztelést.

A parókia dolgozó-, fogadó- és könyvtárszobájában *Árva Vince* esperes-plébános magyarázza el a nosztrai páloshagyományokat, az idevonatkozó pápai dekrétumokat, melyekre ő bukkant nemrég az esztergomi primási levéltárban. Ő szorgalmazta azt is, *Lékai László* bíboros támogatásával, hogy a Jézus Öt Szent Sebe búcsúünnepélyt – kétszáz év múltán – ismét föl-élesszék július első szombat-vasárnapján.

– Télen beszélünk utoljára a búcsúról, a bíboros atya is okvetlen itt akart lenni. De most máshová szólították... A felhívásban azt kértem a hívektől, aki teheti, népviseletben jöjjön, de a nagypénteki gyászos-feketé-ben. S íme, abban is jönnek. Tizenegy éves nosztrai munkásságom leg-szebb és legszomorúbb napja ez. Hiszen ha László atya is velünk lehetne...

– Milyen falu ez, esperes úr? Milyenek az emberek, van-e közösségi élet?

– Nagyon nehéz falu, s ezt nemcsak mint lelkipásztora mondom. A ha-gyományos közösség felbomlása már a múlt században, a fegyház betelepít-tetésével elkezdődött, s 1948 után, amikor a női börtönt férfi fenytőhellyé alakították, az őrzést szigorították, csak erősödött. Az őslakosság java ki-települt, olyan nyomászó lett a légkör; a fegyőrség és a börtön kiszolgáló-személyzete vált meghatározó társadalmi elemmé Nosztrán. De ez sem egységes gárda, az ország különböző sarkaiból jöttek, különféle igények-kel, műveltséggel, lakás- és életmódkultúrával.

– Meglehetősen rendetlen, elhanyagolt, piszkos település.

– Én ezt nem akartam így kimondani, de van benne igazság, nem vita-tom. A lakók zöme nem is érzi a magáénak, hiszen nem tudja, holnap nem rendelik-e máshová szolgáltatételre. A járdásítás, parképítés, közös fel-újítás, itt ismeretlen fogalom, mindenki magába húzódva él. Csak a búcsúk idején éled föl s pezsdül meg Márianosztra.

– A helybeliek is részt vesznek a vallási rendezvényeken?

– Az őslakosok igen, a betelepültek közül csak nagyon kevesen. Az idő-sebbek. De a többieket sem zavarja a zárandoklat, a körmenet; a vallási türelem, a békés egymás mellett élés itt is megvalósult.

A templomtér túlsó sarkán felbőg egy villanyorgona: a *kacsatánc* billegő ritmusai. A fegyház ebédlőjében lakodalmat ül a személyzet. Véletlen egy-beesés – szabadkozik a plébános, mintha ő tehetne róla. A dzsesszdob ver-senyt zörög a búcsúsok kereplőivel.

A körmenetek, búcsúk, zárandoklatok több mint ezer éve hozzátartoz-nak a keresztény – ezen belül is főleg a katolikus – egyház életéhez. Nem a lényegéhez, hiszen az változatlanul a szentmiseáldozatban végbemenő *eucharisztia*, vagyis Krisztus megtestesülése, az Oltáriszentségben; hanem a mozgalomhoz, amely több is, kevesebb is, a hitnél. Több, mert sokaknak Isten közvetlen megtapasztalásához elengedhetetlen az ünnepi külsőség, az oltár, és a lélek pompája és a sokadalom. E feltételek híján egyszerűen nem kerülnek olyan emelkedettségi fokra, mi nekik a hitet jelenti. És ke-

vesebb, mert a folytonos belső megújuláshoz és készüléshez, az istenhez folyamodáshoz a mozgalom csupán a keretet adja.

Magyarországon évente több százezren vesznek részt a különböző zarándoklatokon, de hogy mennyi köztük a mélyen hívő, és mennyi a „slepp”, nehéz volna megmondani. A máriapócsi, a gyüdi, a mátraverebélyi vagy a csatkai búcsú hírneve túlszállt a megyehatárokon, s növekszik újra Radna, Pectőfiszállás, Nosztra hírneve is. Időjárástól, mezőgazdasági munkaszerezontól, s persze a résztvevő főpap személyi varázsától függ, végül is hányan tolonganak-imádkoznak ebben vagy abban a búcsúban. S nemcsak a búcsúk keresztcsoportja, zászlója hívogat. Ezek énekelnek a húsvéti és a pünkösdi körmeneteken, bérmálásokon, első áldozásokon is. Az úr napi exodus sok Pest környéki sváb faluban a legnagyobb és leglátványosabb ünnep. Virágszirmokkal hintik be az utcát, egyes házaknál sövényből és virágból oltárt emelnek, az egy-két kilométeres vonulás három-négy óra hosszát is eltart, mert közben több helyen megállnak imádkozni és énekelni. Budaörsön, Solymáron, Kistarcsán is beszéltem asszonyokkal, akik már hetekkel előbb készülnek az Úr Napjára, s készítik-lelkesítik ismerőseiket, szomszédait is. Ilyenkor hazajönnek a fővárosba, vagy a még távolabb szakadt gyerekek, az unokák, s ha új lakhelyükön nem járnak is templomba, „otthon” természetesen ők is beállnak a körmenetbe.

A zarándoklatok, búcsúk múltja a középkor kódébe vész, erről tanúskodnak a szakrális néprajzi kutatások. „A középkor szelleme még plasztikus és naiv: minden fogalmat látható alakba akar önteni – írja *Huizinga*. – Minden gondolat képi kifejezést kíván, amelyben aztán meg is merevedik. A szent fogalmakat, látható formában megtestesülvén, állandóan az a veszély fenyegeti, hogy merő külsőséggé válnak. Ha a gondolat végleges, megfogható célokat ölt, könnyen elveszíti határozatlan éteri tulajdonságait, és az áhítatos érzés csak a képre korlátozódik.”

Ilyen plasztikus képnek, mozgó diorámának vélem én a körmeneteket, zarándoklatokat. Nem merném azt mondani, hogy mindenki merő külsőségként éli meg őket, sőt, mint hangsúlyoztam, sokaknak nélkülözhetetlen, ez a külsőség, a tömeg sodrása, a tömjén illata a hithez. De, hogy ez a jelenség a népegyház idejéből maradt fenn (hiszen célja a demonstráció, a hit fitogtatása), s ezért voltaképp már a letűnt vallási és történelmi korszakot idézi, annyi bizonyos.

Nem véletlen, hogy a hagyományos zarándoklatokon jobbra idős emberek vesznek részt, akik gyermek- vagy ifjúkorukban még az egyházi élet természetes formájaként tapasztalták meg az effajta gyülekezést és közös áhítatot. A fiatalabbak – már ahol – külön búcsúkat szerveznek, mivel ők egészen másfajta együttléteket, imát, prédikációt – vagy egyre inkább: dialógust – igényelnek. Az alkalmak sem kötődnek annyira a templom névadó szentjéhez vagy az egyházi jeles naphoz, mint a tradicionális búcsúk esetén.

Kék busz érkezik a díszkapuhoz, sárga rendszámmal. Buzitáról jönnek a hívek, Kassa környéki magyarok. Szószólójuk *Novák Józsefné*.

– Ha lehet, ilyen alkalomkor rendre átruccanunk Magyarországra. *Odaát*, a magyarlakta területeken nincsen búcsújáráshely, a szlovák zarándoklatra meg nemigen megyünk, mert nem tudjuk jól a nyelvet. A mienk színmagyar falu.

– Hány napra jöttetek?

– Ma meg holnap. 750 forintot válthatunk be, többre nem futná. Még szerencse, hogy egész éjszaka virrasztás lesz, mert hálni... hát hol is tudnánk ennyiből? Szundítunk majd a buszban.

A parkolótér mögötti padon három asszonyság falatozik.

– Szűzanya-imádók vagyunk, minden Mária-ünnepen ott a helyünk. Föl-emelő érzés – bólogat vezérük, egy szőke hölgy, s megkér, valahogy ki ne írjam a nevét. – Tudja, a mi falunkban, Gödöllő mellett már nemigen hisznek az emberek, gúnyolódnak azon, aki templomba jár. Meg a munkahe-lyemen se fontos, hogy megtudják.

– Baja lenne belőle?

– Nem tudom, belém ivódott az elővigyázat. 1952-ben mentem férjhez, anyagkönyvelő voltam a técszben, egy senki, a párttitkár mégis figyelmeztetett, nehogy templomban merjek esküdni. Megtettük csak azért is, de azóta azt mondom, jobb félni, mint...

– A mai fiatalokat már senki nem bántaná, mégse hisznek. – Borika néni süteményesdobozt vesz elő, őszibarackkal kínál. – A kisebbik fiam évekig ministrált, de most, hogy felnőtt, már nem érdeklí a vallás. Keres valamit az életében, csak azt nem tudja, hogy mit.

– És a férje? Nem szokta elkísérni?

– Hat éve meghalt. Azelőtt együtt jártunk, nem volt templom, ahová ne tértünk volna be. Nem csúszni-mászni az oltár előtt, csak csöndben megülni a leghátsó padban és elmélkedni. Hatvanhat múltam az idén, kívánságom nekem már nincs is, csak az, hogy egyszer eljussak *Lourdes*-ba. De a háromezer nyugdíjból nemigen sikerülhet.

A szentmise nyolckor kezdődik, néhány százan a templomon kívül szorúlnak. Ülnek, hevernek, állnak; várják a gyertyás körmenet kezdetét és az éjféli misét a Kálvárián. Vince atya érces baritonja Jézus tanúságtételére, s a keresztyének mai kötelességeire figyelmeztet. A szeretet, a közösség, a család szerepére a társadalomban. Körülnézek: fekete kendős, sokszoknyás öregasszonyok mindenfelé, itt-ott egy férfi, kisgyerek. A család otthon maradt a jószággal, a háztájiban, vagy üdül odalent Zebevényben.

A menet este tizenegy tájt indul a Kálvária domb felé. A plébános mindenkit megkér: ne énekeljenek, ne imádkozzanak hangosan, ne zavarják azokat, akik már pihenni tértek. Ötös sorokban halad a gyertyás-lobogós sereg a község főutcáján, éjsötét ablakok előtt. Megannyi tizenötös égő: iz-zanak fent a csillagok.

Mellettem csuparác vénasszony hatalmas koffert cipel. Honnan jött, kérdem, ekkora pakkal? *Bernecebarátiból*, még hozzá gyalog, hangzik a vá-lasz, de a koffer nem az övé. Egy falujabeli férfinak segít; asztmás, kö-hög, nem bírja már a súlyt. Elkérem tőle a bőröndöt; amikor visszaadom, a hegytetőn, lapos üveget csúsztat a kezembe.

– Köszönöm magának! Jó kis házi szilva, ettől megkeményszik a hit-ben...

Jönnek a mezőkövesdiek, a kaposváriak, a balassagyarmatiak, az egriek. Meg-megállnak a meredek kaptatón, biztatják egymást, haladnak tovább. Valaki megbotlik, öten ugranak oda, fölsegítik. Az első stációnál a jóleső pihenés felszabadultságával szakad ki belőlük a Miatyánk.

Jertek ide bűnös lelkek, jertek, ide emberek – éneklí *Bóta Károly* bácsi az édesanyjától tanult népi zsoltárt. S gyűlnek köré a hívek, ismétlik a strófát, kántálják az egyszerű verset, dallamot.

– Sok ilyet tudok ám, csak az a baj, hogy a papok nem szeretik. Volt egy tisztelendő, aki azt mondta, pogány énekek ezek. Holott az Úr Jézusról szólnak, csak nincsenek benne az énekeskönyvben. De én járok búcsúról búcsúra, hívom és tanítgatom az embereket. Tehetem, nyugdíjas vagyok.

– Honnan?

– A kisvasúttól, Heves megyéből. Pályamunkás voltam. Felsőtárkányban lakok, onnan vanatoztam idáig.

– Mikor indult?

– Reggel kilenckor. Este hatra érkeztem ide. De megszoktam, voltam már legalább ötven zarándokhelyen.

– Ez a szórakozásunk – mondja útitársa, a 74 éves *Erdélyi Gergelyné*, Apollónia néni. – 2470 forint a nyugdíjam, de az uram, mielőtt meghalt, azt mondta, ne spóroljak semmire, menjek, ahová kedvem telik. Hat gyerekem van, nyolc unokám, segítek nekik, amíg segít engem az én Istenem. Míg fiatal voltam, nem mehettem, tizenkét év alatt jöt hat gyerek. Az uram az erdészetnél, én meg odahaza, volt, hogy a vasárnapi misére se jutottam el. Most már van időm. A négy fiú közül egy kőműves, három beállítólakatos Egerben, a lányok is férjnél, van szakmájuk nekijek is, szép otthonuk – hát örülök nagyon.

Az éjféλι misé után halványulnak, hunynak a fáklyák a hegyoldalban. Aki nem bírja a virrasztást, ledől egy bokor alá, alszik félórát, órát. A pirkadat úgy éri őket, mint Jézus tanítványait, a hegyi beszéd után: heverve szanaszét, de nagyon boldogan.

Vasárnap reggel újjáéled a templomudvar, az árnyas platános utca. Újabb buszok érkeznek, kegyarusok pakolják ki színes portékáikat. Hallgat a mézeskalácsos, feszülettel díszített trikót kínál a textilkereskedő.

– Viszik?

– Hogyne vinnék, hisz olcsón adom. Magának feleáron....

Nagy Sándor, az Ecclesia Szövetkezet imakönyveit, szentképeit, rózsafüzéreit értékesíti. A legnagyobb forgalom kétségkívül az övé, talán mert mindenki ismeri itt.

– Szombat délbén érkeztem, ma délután indulok haza. Az éjszakát czen a kisszéken töltöttem, el is aludtam egy-egy percre.

– Mekkora a forgalom?

– Cudar lennék, ha megmondanám. Látott már maga olyan kereskedőt?... A bevételből 8 százalék az enyém, a többi a szövetkezeté. Ugyanannyiért adok mindent, mint a Felszabadulás téren. Ellenőrizheti.

– Ön hívő?

Felkapja a fejét:

– Hát uram... furcsa kérdés... valahol hiszek. Nem forgatom a szememet, de elvégzem magamban amire szükségem van. Tiszteletben tartom mindenki meggyőződését, nem nézem le se a Jehova tanúját; se az ateistát. Engem erre tanított az élet.

Bemutatja a barátját, *Balázs Imrét*, *Püspökszilágyról*. Az alacsony vékonyhangú férfi, negyedszázada minden jelentős hazai búcsún, zarándoklaton részt vesz.

– Jó a hangom, abszolút hallásom van, tetszik tudni, már keresnek, ha nem jelenek meg valahol. De a feleségem súlyos beteg, ha a lányom nem

lakna velünk, ide se jöhettek volna. Tegnap leszedtük a kertben a málnát, tíz ládával összejött, utána elkéretöztem az anyukámtól.

Kegyesen, paposan beszél, elérzékenyülvén meg-megcsuklik a hangja.

– Édesapám hitetlen volt, istentagadó, anyámmal és a testvéreimmel sokat szenvedtünk tőle. A hitünk miatt. De engem sem tudott eltántorítani. 1957 nyarán – huszonhárom éves koromban – álmot láttam, keressem föl a hasznosi kis kápolnát a Mátrában. Nagyboldogasszonykor, augusztus derekán, el is rándultunk. És mi történt? Megjelent a Szűzanya nekem. Nekem meg két parasztasszonynak. Ott ült az ablak homályában, és nézett, nézett merőn, mintha az mondaná: Imrikém, jer, tartsál velem!

Megfogja az ingem gallérját, pödörgeti az újjai közt.

– Azóta vele vagyok. Odahaza, Püspökszilágyiban nincs keresztelő, esküvő, temetés nélkül. Nem én vagyok a kántor, de *micsináljak*, jobb a hangom, mint neki... Textilfestő vagyok az újpesti szövődében, egyhelyt dolgozom huszonkilencedik éve. Három műszakban, heti váltásban; nehéz de megszoktam már. Szeretnek ott is, csak látná.

A körmenetek, búcsúk, zarándoklatok résztvevőit három, élesen elkülöníthető csoportra osztanám, kizárólag a magam megfigyelései alapján. A legfelső s legvékonyabb réteghez a *segítők* tartoznak, akik mindig ott sűrögnek-forognak az oltár vagy a paptól hordozott Oltáriszentség körül, ministrálnak, viszik a baldachint, a lobogót, előénekelnek, fegyelmezik a gyerekeket és a renitenskedőket, serkentik a lankadókat. Az átlagosnál jóval magasabb köztük a férfiak arányszáma. A második réteg, amely a zarándokok derékhatát alkotja, a passzív *jelenlévők* csoportja. Imádkoznak, vonulnak, énekelnek, de mindig csak a papok és a segítők után. Önállóan nem cselekszenek, intésre abba hagyják, amit addig tettek, s ha kell, azonnal másba fognak. Ez a csoport a szociológiai „tömeg” fogalom ismérveinek megfelelően viselkedik. A legelső, és megint nem túl népes réteg a *kíváncsiskodóké*. Hol beállnak a menetbe, a menetbe, sodródznak, meg-megállnak, hol csak az út széléről lesik a körmenetet. Szép számmal vannak köztük nem hívők, vallásilag közömbösek, más felekezetűek is. Némelyiküket magával ragadja a hangulat, hirtelen jelenlévővé, netán segítővé is válik, de a többség lelkileg kívülmarad a történéseken.

Néhány esztendeje a főváros egyik peremkerületében olyan emberrel találkoztam, aki a fenti kategóriák egyikébe sem sorolható. Leginkább a püspökszilágyi Balázs Imréhez hasonlítanám. De *Joó Sándor* sok tekintetben rajta is túlesz: a legtalálóbban *rajongónak* nevezhetnénk őt és családját. Valóban rajonganak, és nem a hitbéli-lelkiismereti megújulásért, mint sok kisközösségi tag vagy szektahívő, hanem magáért a szertartásért, a pompáért, a vallás külső jegyeiért. Bár nem kérdőjelezhetjük meg hitüket, hitgyakorlásuk és felfogásuk konzervatizmusa már a helyi, nem modernségéről ismert plébánost is irritálta. Igaz, nehéz sors vezette őket Istenhez, idegösszeroppanás, gyomorfekély, infarktus szegélyezte a férfi s az asszony életútját. Joó Sándor egyébként rádióműszerész, a Ferihegyi repülőtéren, de a külvilág dolgait annyira egyoldalúan látja, hogy még a fia esküvőjére sem ment el, mert a menyasszony kérésére nem volt templomi ceremónia. A tanácsnál kötött frigy viszont Joó Sándor szerint nem esküvő. Az asszony – akkor, a nyolcvanas évek elején – abban bízott, talán

baj éri a fiatalokat, s akkor visszatalálnak Istenhez is... Nos, Joó Sándorék a legbuzgóbb zarándokok, akiket valaha megismertem. Minden búcsúban ott vannak, ahol lehet, kora tavasztól késő őszig, valamennyi szombatvasárnap fölkerelkednek a kisebbik fiukkal, és mennek, mennek, mennek. S fotóznak is. Gábor, a tizenötéves forma legény, a híradástechnikai szakközpiskola növendéke – melleleg akkor végezte a hathetes kántorképző tanfolyamot –, tehát Gábor fél tucat fényképalbumot tett elém, benne hatvanegy hazai búcsújáráhely képei Fertőszentmiklóstól Remetén át Mária-pócsig. „Komolyan mondom, ma több a zarándok országszerte, mint annak idején, gyerekkoromban – vélte Joó úr –. Hja, a fiatalság, a tétlen kor eltelte után mind visszajutunk a Jóistenhez. Valahol olvastam, hogy ő kezdetben hosszú pórázra ereszti az embert, aztán egyszer elkezdji tekerni a madzagot, tekeri, tekeri míg hozzá nem érünk, meg nem fogjuk a kezét.”

Szobájuk falán giccses szentképek, az udvaron saját faragású Mária-szentély; túlpirosított és túlcukrozott málnaszörppel kínáltak, emlékszem ma is. Nagyon tisztességes emberek voltak. És nagyon fáradtak.

A nosztrai zarándokok második exodusa délelőtt tízkor cred útnak. Háromszor annyian vagyunk, mint szombat este, jó háromezren. Elöl hatalmas feszületet visznek a kövesdi matyók, majd sorra átadják a többi csoportnak. A baldachin alatt az Esztergomból érkezett vikárius az ereklyetartót emeli magasba, amely állítólag a krisztusi kereszt egy szál forgácsát rejti.

Helybéliek az ablakokban, a kerítések előtt, a kocsmajátóban.

– Mennyire bolygatja meg a község életét egy-egy ilyen búcsú?

Mama, lánya, unokája téblábolnak egy szolgálati lakótömb udvarán. *Hevér Gézáné* készséggel áll a szóra.

– Nem vagyunk idevalósiak, de itt lakunk harmincnégy éve, hát megszoktuk már. Szívesen nézem, csak zavar a nagy dísz meg cífraság. Református hitben nőttem fel.

– És hisz ma is?

– Nézze, az emberi életben hiszek. Küzdeni, kapaszkodni kell, s ahhoz nem nélkülözhető a másik ember.

– Nyugdíjas?

– Dolgozom a varrodában. A férjem kivette már a nyugdíjat, és kevés a pénz, ki kell pótolni valamivel. Nem fizetik túl a fegyőröket.

Csonka István nyugalmazott őrnagy vasárnapi korsó sörét nyalogatja a kocsmakertben. Tíz évig volt a község párttitkára.

– Sok mindenen keresztülment ez a falu ötvenegy óta, amikor idekerültem. Kirajzottak a nosztraiak, mentek Nagymarosra, Vácra, Pestre, nehezen viselték a börtön szigorát. Mert érződik az a község mindennapjaiban is. Tovább romlott a helyzet, amikor a tanácsot Szobhoz kapcsolták, gyarmati sorba süllyedt Márianosztra. Nincs pénz a fejlesztésre, de még a fenntartásra sem.

– Pedig a kegyhely egyben jó bevételi forrás is lehetne. A zarándokok panaszkodnak, hogy nincs hol egy darabka kolbászt venni, üdítőt fogyasztani.

– Ez a kocsmá van, meg a vegyesbolt, semmi más. Kéne egy jó kisvendéglő, panzió, ABC-áruház... de amíg Szobhoz tartozunk, nem lesz itt semmi.

A zarándokok elvonulnak a Kálváriára, a kocsmá előtti téren a céllövölde meg a körhinta hangszórója bömböl. Tízest lö egy vézna cigányfiú, két ujját V alakban emeli föl az égre. Tükrös szívet kap jutalmul, beleharap, kínálja a haverjainak is.

A búcsújárás általában vidéki, falusi jellegzetesség, mind a helyszínt, mind a résztvevők hovatarozását tekintve. De városban is kialakultak, pontosabban: fennmaradtak azok a kultikus formák, amelyek a katolicizmusnak ma már inkább csak a külsőségeit mutatják. Kölyökkoromban a vasárnap délelőtti nagymisére az is eljött, aki a lelke mélyén nem volt hívő, de fontosnak érezte a jelenléte. Mert megszokta fiatalon, a két háború között, hogy *muszáj* ott lennie. Hiszen akkor egzisztenciális kérdés volt bizonyos polgári körökben, ki vesz részt az ünnepi istentiszteleten, s ki nem. A nagymise után kötelező bájcsevegés a tisztelendő úrral, s egymás között a nyári napon, téli hóesésben; séta, cukrászda, rigójancsival, kávéval, csokifilppel. De ma is látom ezt, elsősorban a nagy plébániákon, különösképp az olyan divatos istenházában, mint a Mátyás-templom, a Szent István-bazilika, a Domonkos vagy az erzsébetvárosi templom. S persze a kisvárosi egyházközségek, ahol mindenki névről, címről, rangról ismeri egymást. Egy fiatal dunántúli mérnököt éppen szemközt lakott szülővárosa gyönyörű barokk templomával. De családjával inkább elkocsikázott vasárnaponként a közeli kisközségbe, nem azért, mert helyben tartania kellett volna valakitől vagy valamitől, hanem mert – mint mondta – öklendezik a szirupos prédikációtól és a misét követő ragacos csevegésektől. Ott, a faluban, bár hagyományosan paraszti, de azért – vagy éppen azért – még természetes a templomi légkör. S már megszokták őket.

Persze városban is vannak búcsú és körmenetek. A budavári húsvéti körmenet, állítom, látványosság, bel- és idegenforgalmi attrakció – több ezer önkéntes résztvevővel. A passzív jelenlévők és a kíváncsiskodók csoportja itt ugyanúgy megtalálható, mint a tevékeny közreműködők. A nagyobb településeken olykor egy negyedik réteg is csapódik a fentiekhez: a *botránybősöké*. Szerinte az országban, s nemrég Budapesten is hallottam, hogy a karácsonyi éjféli szentmisére borosüveggel érkezik néhány atyafi. Eleinte érdeklődést színelnek, egy-két slukk után azonban felbátorodnak, megjegyzéseket tesznek, piszkálják szomszédaikat, belekiabálnak a szentbeszédbe. Akárha meccsen vagy egy külvárosi moziban lennének. Az effajta hangulatkeltés ösztönösen kétségbejti a lelkészeket. Komlón előfordult, hogy a plébános kénytelen volt a rendőrség segítségét kérni és URH-s kocsikkal eltorlaszoltatni a templomajtót. Másutt a megfélemlített hívek maradnak el, a miséhallgatást elhalasztják másnap reggelig. Ha egész adventben vártak a Messiásra, az a pár óra mit se számít...

Sok a katolikus példa? Valóban. De a hitgyakorlás formavilága, sokrétűsége főleg ebben a vallásban engedi meg a káprázatot – mely sok esetben a felületesség leplezésére szolgál. Az idősebbek még bizonyára tanúi voltak az 1938-ban Budapesten tartott eucharisztikus kongresszusnak, az egészen öregek pedig talán az 1929-es Szent Imre-év rendezvénysorozatának is. A nemzet mozdult volna meg? Nem, csak a korabeli, neobarokk Magyarország: az arisztokrácia, a keresztény nagypolgárság, az „úri” középosztály és a parasztság egy része. A hit mozgatta őket? Kisebbrészt nyilván, de többségüket bizonyosan nem. Csak a megszokás, az illem, a

pompa vonzása. A tömeg – tudjuk a szociálpszichológiából – könnyen magával ragadja az embert, de a tömegárban nem lehet elmélyülni, imádkozni, megbánni és megbocsátani: hinni.

A protestantizmusban még szembetűnőbb az ellentét a racionalizált-verbalizált hivatalos szertartásrend és a spontán kialakult, főleg népi kultuszok közt, lévén, hogy a kálvinista, a lutheránus és az unitárius istentisztelet roppant puritán. Középpontjában nem a kenyér és a bor átválttatása, Krisztus testének megjelenítése áll, hanem az igelvasás és a prédikáció: a lelki nevelés. Körmenet, búcsú, bűnbánó zarándoklat – a protestantizmusban jószerivel elképzelhetetlen, mert önnön szellemiségét cáfolná meg. A református és az evangélikus istentiszteleten a belső élményt a zsoltáréneklés és a közös imádkozás nyújtja. Egyéb együttes kultikus cselekmények nincsenek, kivéve az úrvacsoraosztást, amire azonban nem kerül sor minden alkalommal. Így – főleg falun – a keresztlő, a komfirmáció, az esküvő és a temetés tágul egyfajta profán szertartássá; ennek tömegméretei azonban nem foghatók a körmenetekhez és zarándoklatokhoz. A „nagyidő” azaz a vihar, a zivatar elleni harangozás, és közös fohászzkodás, a halottvirrasztás, a tor, a nagyobb névnapok már-már orgiasztikus megülése mintha a hivatalos kultusz egyszerűségét kívánná oldani, sokszor az egyház kifejezett tilalma ellenére.

Az ortodox egyház rituáléja – a katolikusokéhoz hasonlóan – szintén alkalmas látványossággal kápráztatni a híveket a kívülállókat. De az ő számuk hazánkban olyan csekély, hogy tömeges zarándoklatra nincsen módjuk. Az izraelitáknál ugyanez a helyzet. Némely szertartásuk kifejezetten igényli a tömeges részvételt és aktivitást, de az utcára például nem vonulnak. Hosszú évszázadok tapasztalata inti óvatosságra őket... A kis-egyházak istentiszteletei közül extatikus jelenetek tanúi lehetünk a pünkösdhívőknel, de feloldódásukat ők is kizárólag a gyülekezetnek tartogatják; nincs népegyházi múltjuk, tehát önmotogatósi kényszerük sincs. Exodus? Szívükben menetelnek a szabadító Szentlélek felé.

Nagymisc fenn a hegyen, felhős, szűrt napragyogásban. Alattunk a falu, a kegytemplom óriás tornya is mintha óriás V betűre emelkednék. A szertartást a vikárius úr celebrálja, körötte tucatnyi pap, kispap, képviselőes minisztránszgyerek. A *Boldogasszony anyánk* szép könyörgése után a *Himnusz* és a *Szózat* fohásza. *Aldjon vagy verjen sors keze...*

Oszlik a tömeg. Vincze atya egy kőpadra roskad.

– Nem érzem már a lábam, zúg a fejem. Elnézést, de most alkalmatlan vagyok a beszélgetésre. Hazamegyek, lezuhanyozok, dőlök az ágyba.

– Elégedett?

– Kétszáz év után sikerült feléleszteni ez a szép hagyományt. De nem mondek én semmit, látta az emberek arcát.

– Alakulhat hívőközösséggé egy ekkora zarándoktömeg?

– Aligha. Mindenki megmarad azokkal, akikkel jött. Az egyház megújulásának szerintem nem ez az útja, hanem a kiscsoportos elmélyülés. De kell ez is: a *bagyomány* – az erő felmutatása. Hogy itt vagyunk. Élünk és hiszünk.

Botladoznak az emberc le a hegyről, kapaszkodnak, segítik egymást. Három férfi hortyog az árokparton, a kegyarusok hangja ismét kiöblösödik. Fölberreg egy Ikarus motorja – indul az exodus hazafelé. Gázol Isten népe a nosztrai főtca porán: a hit Vörös-tengerén.

Lett költők

A Baltikumnak kies-szépséges tája, Kurzeme, Latgale és Vidzeme földje – Lettország: pasztellszín dombjaival, szeszélyesen szabdalt erdősegeivel, szép folyóival és a lett táj jellegetes, a természet tenyere által simára deldelgetett, domború hátú, hatalmas köveivel – úgy áll szemünk elé, oly’ nyugodt magabiztossággal, mint a békesség és az áhitott harmóniák hona. Pedig a történelem ugyancsak nem kímélte Európának ezt a kicsiny, északi darabját. Mintegy hat évszázadon át a német lovagrendek háborúinak és hódításainak volt kényszerű színtere; később, a tizenhetedik és tizennyolcadik század folyamán, svéd és orosz koronás fők vetélkedtek Riga birtoklásáért; és még később, a cári Oroszország történelmébe kényszerítve, forradalmak és újabb háborúk sodrában úszva érte el ez a nagyon kis létszámúra olvadt, ma mintegy másfél milliónyi lelket számláló balti nép a jelenkort. És még a közelmúlt is alaposan végigtaposott e szelíd arcú tájon: a második világháborúban nagy és kegyetlen ütköztek színhelye volt Lettország – és a hitleri fasizmus éppen itt, a Riga melletti *Salaspils* városkában létesítette a balti térség legnagyobb koncentrációs táborát. . .

Mіндеz benne van, benne kering a mai lett költészet egyre jobban kiteljesedő, egészséges organizmusában, akár az élő nedvek a Daugava partját kíséző erdők konok-szívós fáiban. Költőinek kép- és metaforarendszerében egy nép sok évszázados tapasztalatai, élményei, vágyai villannak elő hol nyílt egyszerűséggel, hol átszűrten, vagy épp csak sejtelmes vibrálással. Így válnak a közösségi lét szimbólumává *Arvids Skalbe* verssoraiban a lett föld kövei; *Imants Auziņš* is így idézi a mocsár képével, egyértelműen, a legújabb kori történelem gyalázatos és tragikus eseményeit – és így szüremlenek át a kollektív tudat és érzelem elemei, egy másfajta líraiság szövetén, *Olga Lissouska*, *Imants Ziedonis* vagy *Knuts Skujenieks* verscibe. Emberközeli, minden cresztékében humanista művészet ez.

A lett nép számára a költészet *közügy*. Mindig is az volt. A hihetetlenül gazdag népköltészet, amely nem csupán a népdalok meghökkentően nagy számával, de azoknak sajátosan lett népi tartalmi és formai jegyeivel, már történelmi méreteken bizonyította ezt. Ma a kortárs költészet számszerűen is kifejezhető gazdagsága és méltó színvonala adja az újabb bizonyítékokat. A Lett Szovjet Köztársaságban a költészet ma is az egész nemzeti közösség ügye. Jó költő – még kiemelkedően jó költő is – sokkal több van ma a lett irodalomban, mint amennyit egy alkalommal, egy folyóiratszámában be lehetne mutatni. Ez a válogatás nem jelez – nem is jelezhet – semmiféle rangsort, irodalomtörténeti értékrendet: Egyetlen merités csupán egy élő, tiszta víz gazdag tenyészetéből. . .

Lothár László

Ó-Riga

Nem vagy magad. Kapd el szaporán
zengő kövét a pillanatnak!
Keresztesek léptére talán
gondol valahol a föld, alattad.

Utcák sora itt kígyózik át
az éjből a harcos, a hősi
hajnalba – s néped zsváját,
akár egy magnószalag – őrzi.

S míg zeng az ég a tarka tetők fölött –
a házakról hetykén, nevetve,
hét évszázad odaköpi
királyokra és magiszterekre!

Ha úgy fordulna és ha szabadon tehetném

Ha úgy fordulna, és ha szabadon tehetném,
hát verseket fordítanék: irdatlanul sok
verssort – ősi nyelvünkre, melyet annyi csön-
des eső mosott, csöndes nap szárított.

Leválnám s elhajtanám a rímek gyöngy-
sorát; üllőre tenném füstös műhelyemben
a metaforákat; a ritmus merev vázát szét-
csavaroznám, s a jelzőket elfújnam Caracasba.

Bizony ám! Egynéhány felragyogó hasonlatot
tennék félre csupán; azután feloldanám a többi
mint tömény alkoholt...

Nem lennének elveszett évek:

Szerelem simogatna. Rokonaim, és mások is, értenének.

Igen! Ez pompás volna! A nyelvésznek le-
esne az álla: „No nézd csak! ez meg itt új nyelvet
kalapált – nahát, barááátom...!”

– De sajna, időm annyira nincsen! és különben is:
a szótárt, ami annyira fontos volna – schol se találom.

A lápon

Menj csak ki áfonya-szedni: Dörömböl a tél, pedig az ősz még sárga.
Vörös cseppek a zsombékon... Az égre a szél tereget lepedőket.
Szülőfalud fiai húsz éve oszlanak itt már, a mocsárban –
SS-golyószóró kaszabolta le őket.

Itt e lápon, keresztetek pusztultak el egykor:
páncéljuk húzta le őket – akárcsak kő – a mocsárba;
végső perceiket ölelte az alkonyi bíbor –
meg a farkasok vonítása.

Szálltak az évek... Hallgat a fegyver. Tavasz surrog a szélben.
Rügyekben pattog újra az élet.
És idegenek jöttek, mondván: „Éden lesz e vidéken...”
Véres áfonya vet szikrákat a lápon.
– Íme, az Éden...!

A lápon elnehezül, átázik a lelkem.
Sirályok szárnya nyomában evezne – hiába!
Balti hazámat lehúzza hét évszázad emléke-kolonca:
a mi múltunk – fehér négerké – a mocsárba.

Nótaszó, röhögés... Pecek a szájban. A látás kútja bekötve.
Lódebogás... Mint macska a kölykét, láng nyalja a házat.
„– Ki vagy?” – Menj: olvasd el a mocsári ködben!
„– Soká bírod-e még, te pimasz?” – Csak amíg tölténnyel bírja a tárad!

Akna sújtotta fenyősudarak hökkennek az égnek:
húsz éve lombtalanok – megannyi merev beton-váz.
Emlékművek kutatói! – Jöjjetek és vigyétek!
Lettföld domboldalain még marad így is sok száz....!

Itt húzódott a roham-lánc – nincs visszaútja, sem fedezéke,
embereink, fiaink...
Mi a zászlód? – kérdezik egyre.
És én, ezt az egész lápot, mint roppant lobogót emelem föl az égre.
Igazabb ennél mi lehetne...!

Mikor téged szeretlek

Mikor téged szeretlek – a verebet is szeretem,
s megértem: azért veréb, hogy csiperegjen –,
hogy túl nagy csönd ne legyen, ha szótlan ülünk
mi.

Mikor téged szeretlek – a záport is szeretem,
s megértem: a világban olyannyira meleg van,
és jól esik nekünk is néha-néha
lehűlni.

Mikor téged szeretlek – még a lápot is szeretem:
aszályos időben oda járnak a szarvasok inni,
ha a patak medre kiszikkad
s elapad.

Mikor téged szeretlek – a macskát is megtűröm közelemben,
s megértem a macskai munkát: hadd fogjon hát
egeret.

Mikor téged szeretlek – úgy tűnik: az égerfánál
nem különb sem a ciprus,
sem a pálma.

Mikor téged szeretlek – mert téged szeretlek –,
érzem: jó volt idecsöppennem – e világra..!

Csodás volt az a nyár

Csodás volt az a nyár:
csak virágnyelven cseverésztünk...
Májusban *pitypangul*. A szavak
mint sárga méhek –
pitypang porától ragadósak –
röppentek a szélbe.

Macskaláb-nyelven szeretünk
beszélni...

Orgonául már nehezebb:
– orgonás éjen lángot vet a szó,
s szívünkben csak a hamva marad.

Júliusban *pipacsul* beszélünk.
A mák-gubóban bennrekedtek
szavaink,

és most, magányom ölén,
megcsörgetem őket.
– Így beszélek veled,
magányom ölén.

Csalánul beszélünk ezután.
Csalánul tán sokat is beszélünk –
túl sokat is,
és mégsem tanultuk meg igazán.

És ősszel, amikor
a *gladiólszok* nyelvét gyakoroltuk,
egyikünk rózsaszínül szólott,
másik karminpírosul –,
s nem értettük, mire gondol a
másik.

És jöttek az *őszirózsák*.
Ezernyi-más-színűek:
A lilák szavait te tanultad,
én a sárgák szavait –,
s nem értettük egymást soha többé.

És azután
minden levirágzott...
Maradt csak a *szalmavirág*:
tél-váró ablakomban
tarkán virít, egyedül.

Az ablak elé ülök,
s beszélek a szalmavirághoz
– szalmavirágul.

Eképpen:
„Jégvirág nyílik hamarost,
de az ő nyelvén
inkább sose szólok...”

A gyertyatartó éneke

Gyertyák esengnek: „ne légy hűtelen!”
– s vállamra könnyük pereg szüntelen;
minden cseppjében fény-parány remeg,
mit az éjbe vissza nem űzhetek.
S a szél ha más gyertyák fényét nyeli,
hozzám jön Ó, szívét kiönteni...
Mért épp hozzám? – ki vagyok én nekik,
hogy könnyüket vállamra önthetik?
ám engedély vagy tiltás – mit sem ér,
ha vállamon gyertya sír, hófchér...

A málna napja

Csak a tűnő perc rettenetes:
a bukás egyszerű ténye.
Már túl a határon egyszerű lesz:
így is lehet élni – miért ne...?

Valami elromlott netalán:
letelt a málna napja!
A „megy” s a „jön” határvonalán
pillantunk csak e pillanatra.

A régi helyébe új meg új
– kicsiny és nagy – gondok
feküsznek,
s te rá sem érzel: ártatlanul,
az Édenből kiűztek.

Még valamедdig érezni fogod
mikor ébredsz: édes a málna –
és ráfigyelsz hunyó napok
málna szagú mosolyára,

ám dideregve, majd fékeveszetten,
viharos évszak vág a szavadba:
Egy hó-ragyogásos, gyönyörű esten
meghal a málna napja.

Csüggesztő-fagyos éjjel az ember
ködlő emlékeire lát,
míg issza a kandalló-meleggel
a málna fényű teát,

s egy nap-meleg táj lobban a
lángban:
egy filmkocka – semmi más!
– mikor? hol volt ez?
így volt-e ez..?
– csak tétova találgatás.

Fölfénylik a tisztás. Izzik a málna...
És itt valahol, belül,
a szívre egy betonút simasága
és szürkésege terül.

A rozs napja

Ez van: ami történt, úgy marad...

Különös illatok égnek.

Ha rozs-szemet harap el fogad,
ízét érzed a kenyérnek.

A csűr tetején ül két madár –
halkan csivitelnek.

A legelőn is későre jár –
a nyáj vonul, elmegy.

Milyen különös nyugalom –
mennyire nyugtalan..!

Ijedős csönd suhan,
s a fenyők sudarán a hold olyan
görbe, alaktalan!

Marad, ami történt – semmi több.

Mégis – feszült a húr ma:

tán éppen most, valaki jön,
vagy épp most készül az útra;

valami szépre les ma veszély –
egymástól messzire csni..!

A villanyoszlop döngicsél:
Sokszor van ez így! ez semmi..!

Valami reménytelenül
tovasiklik végül...

A dróton fecskék raja ül,
és útra készül.

Lépj vissza az álomképbe

Lépj vissza az álomképbe!

Hajnali, szürke a fény.

Halgass... Még erre a rétre
visszajövünk, te meg én!

Kérlek, a gyeplőt ne tedd le –

maradjon hűs kezéd itt;

s hagyd a lovat: legelje

emlék-mezőnk füveit...

A halak ösvényén

az út a haza-vágy útja a nagy hal-ösvény vezet erre
fehér part felé ahová nők sora jár kora reggel hogy vödrtelimerje
vörhenyes dombok és vörös égerfák s barna nád-buzogányok néznek
a nagy vonulásra és víz alatti facsonkok meg méla növények

a víz hidegen csípett mégis de nagy élvezet volt
belelábálni a folyóba
és érezni mint csiklandja a lábunk
kis halak légiója
és átgázolni a zátonyon mint Robinson élni
vad buja táj
ölen s színes kavicsot hajigálva kacsázni
messzebb ki talál
vagy másra nem is figyelve csupán a fűvön heverészni
vadsóskába harapva
s úgy tűnt mintha mindez így sokáig-sokáig
vagy tán örökre maradna

persze nem gondolom én, hogy álmukból a halak idelátnak
a fehérén fehér partokra s hogy értik titkos szavát is a nádak
mégis tudom azt milyen nehéz ez az út hazáig s hogy száz akadály zavarja
s láttam halakat szakadt uszonnyal a torkolatnál az iszapba ragadva

később papírhajókat eregettünk vízre
s figyeltük
melyiket hová sodorja az ár s hogy
maradnak-e együtt
ám oly keskeny volt a folyócska akár
át is ugorható
így aztán nem igen bántuk ha egymástól kicsit tovarebben
a két hajó
de merre hová is úsznának a lágy ujjú parányi szélben
hisz mindig csak „a sodorban” úsznak
s másfele semmiképp sem
így hát nem is éri meg odagázolni és
kihalászni a rendbontót s a napra kitenni
ki hitte ki mondta volna hogy az időnek távoła
ennyire semmi

nem a leszebb s nem a legjobb út vezet erre de nincs más út amerre hajóznál
egy vén halász mesélt nekem erről ott a messzi folyónál
ahová a fehér partokról meg az útról nők sora jár kora reggel hogy
vödrtelimerje
úgy mondják hogy az út a haza-vágy útja a nagy hal-ösvény vezet erre

Szavak

Nem köveket látsz, rét közepében:
Szavak! szavak azok, sokat-éltek!
Mind, amit őseim elfojtottak:
megkövesült, szent mennydörgések.

Vizek futnak a Daugavába.
És e folyók köveket köszörülnek...
Miként Plavinas hűvös köveit,
ó víz! szavaim csiszold – köszöröld
meg!

Nem romokat látsz egykori várból:
kínok emléke, gyűlölet!
Álombeli lépcső messzi-akárhol –
maradékai itt e kövek.

Nem! nem a hősök emlékműve
ez – gránitba mart kötelesség!
Háborúban és békeidőben,
kövek őrzik az egyszeri eszmét...

Költő – ura te vagy e köveknek:
örökséged, csak téged illet!
Békén s szabadon munkáld szavaid
– mit neked ricsaj, ünnepi ihlet! –
menj, s mutasd meg azt is idővel:
tűzben a gránit, a szikla hevül...
Ebből kalapáld hattyúdalodat –
s ha kell, magad is kővé merevülj!

A gesztenyefa lelkedon kopogtat

Állsz a fasorban, hosszan – szótlán árva.
A vak magányosság emésztene?
vagy vonz a lombok csilló sárgasága?
Lágy est – mintha kemencés konyha volna.
„Ide gyere!” – szólít a gesztenye,
s mint víg suhanc, koppint rá homlokodra.
A fák csak egyszer tesznek így az évben:
mikor vonul a favágók sora,
s a vényasszonyok nyara sárgul éppen.
Ifjú vagy-é vagy éltesebb – ma mindegy.
A gesztenyefa azért hív oda,
mert az vagy, aki! és ezért fenyít meg.
És azt ne hidd, hogy ez csak dévaj ötlet:
Dehogy! Ó sajnál őszintén, nagyon –,
szán, hogy az életed ilyen üres lett...
Még híre sincs a korai fagyoknak.
Gesztenyebarna, égő alkonyon,
a gesztenyefa – lelkedon kopogtat.

Fehér hajók

Hajók – sose-voltak semmilyen kikötőben...
Hajók – hamar tovatűnök, távoli ködben.
Hajók – rajtuk te messzire szállni akartál:
kikötni az ígélet-földön, az álom-partnál!
Te – dűnék hátáról néztél szét a világon.
Más életeket – nem tarkázott ki az álom:
Te amíg köd-Nizzádat bámulva csodáltad,
szomszédod agyagból rakta magának a házat...
S lám, lezúdult az őszi homály lavinája.
Fehér hajók immár nem úsznak e tájra,
ám Észak fénye lesz éke a homlokodnak:
mert e hajók, mégis – valaha, voltak...

Atléta

atléta

ki sohasem vágytál olvasni vagy írni

szépséges állat

a versemet én

aranyfényű hátadra rovom föl

sorról-sorra belétegetvölöm

amíg csak meg nem érzed a furcsa bizsergést

a lapockád táján föl-lerohangáló

szavak hangyáit

a nap szavait s szavait a tiszta vizeknek

meg a csillagok és madarak szavait

miközben szép vágású szemed

szó szót követően

mélyebbre süpped sötét üregébe

tudd meg atléta én szánom a hátad

sajnálom szemedet

idegesen remegő orrcimpádat amely

sosem-érezett távoli illatot ízlel

de lásd be atléta csupán ez a gyógyír

s ez az igazság

Írásmagyarázat

Erősséget épített ellenem, és
körülvett méreggel és fáradsággal.
Sötét helyekre ültetett engem,
mint az örökre meghaltakat.
Körülkerített, hogy ki ne mehessek,
nehézzé tette láncomat...
(Jeremiás siralmi 3/5. 6. 7.)

Minden aképpen van ahogyan te sírtad el Jeremiás
Ezt mondhatom én is hisz az izzó vas alatt
Csak ember az ember

Csak ember Jeremiás

Csak ember az ember

Mert először az a kés fáj neki amit lapockája alá odadöftek
S csak azután fáj az a kés amit ő másokba döfött
mert ember az ember

Csak ember Jeremiás

Csak ember az ember

Először esztét vesztí a sötétben a kő-veremben
Majd attól vesztí esztét, hogy a mélyben sincs egyedül
Mert minden aképpen van ahogyan te sírtad el Jeremiás
Vagy Szíved szerint tisztességre tanítanád-c az embert

Vagy tán üdvöt kínálva neki gyógyítanád nyavalyáit
De hát csak ember az ember

Csak ember Jeremiás

Csak ember az ember

És a sivárság is éppen olyan ahogyan te sírtad el Jeremiás
Ám te csupán jajongani tudsz

és nem tudsz meghalni bizony

Hiszen ember vagy te is

Csak ember Jeremiás

Csak ember

Gitárkísérettel

Még fák vagyunk csak;
nem nőtt ki a lábunk
nem nyílik a szájunk
s kezünk fekete.

Fölöttünk bágyadt
felhők kígyóznak,
vérszínű kígyók; tűzvörös kígyók,
tűzsínű kígyók
mind.

Még por-hegy ölen
hallgatnak a csontok.
Kókadt denevérek
csüngnek tótágast:
messzi a fény.

Sejtjük-e végre,
hol kel föl a nap..?

Szél karma görbül.
Hallgatnak a
csontok.

Szél háta görbül.
Hallgatnak a
csontok.

A szél nckilódul
– s vissza se fordul.

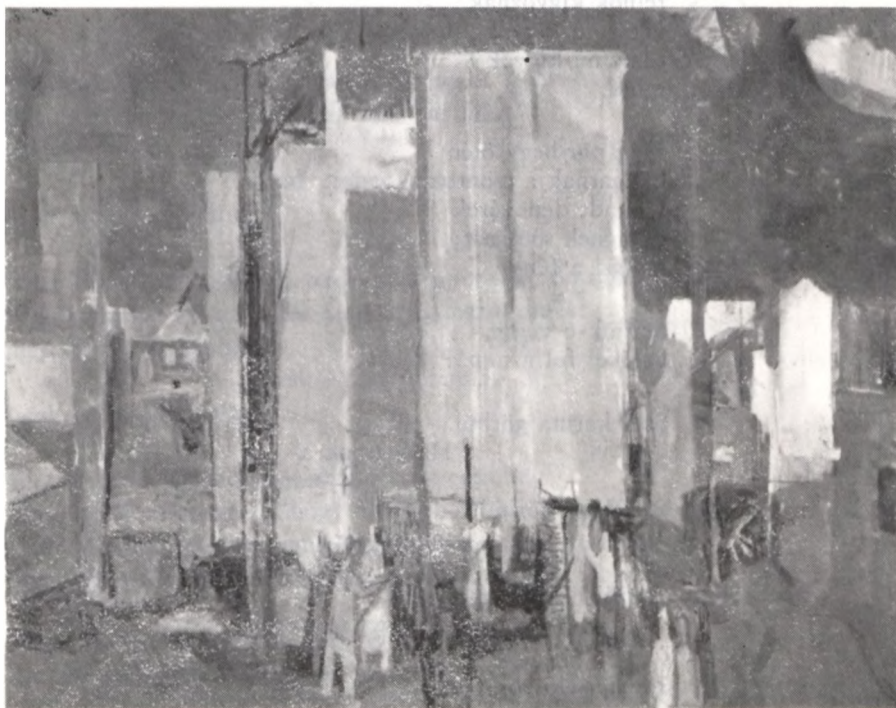
Lassan először,
csöndben először –
lépni kezd, futamodna már –,
belefúlva a vágyba,
fenyegetve, zihálva,
könyörögve, vágyva,
égre kiáltva,
magát törve, forgácsot szórva,
egymaga reszket
ím, a gitár.

S érzed-e végre,
hogy benn az agyadban,
fémes hűrt
feszít a gitár..?

Mi szinte nem is vagyunk
már –

de talán leszünk még.

Lothár László fordításai

Magyar írók Párizsban

Érdekes lenne egyszer számba venni: milyen mesebeli tájról álmodoznak, hová vágyakoznak mások, valahányszor megútálják földhözragadt, tér és idő keresztfájára feszített hétköznapiakat. „Veir Naplex, et mourir” – mondják példának okáért a színes és felszínes dél után epedő szürke, kartéziánus franciák.

Nálunk, magyaroknál immár évszázadok óta Párizs tölti be a művészetek, az irodalom képzeletbeli fővárosa szerepét. „Vigyázó szemetek Párizsra vessétek!” – figyelmeztet *Batsányi*, és a magyar irodalom azóta sem vette le Párizsról a szemét. *Petőfi* ugyan még vaktában választott magának csillagot a francia költészet egén (*Béranger* magyar tanítványánál jelentéktelenebb) és hát *Ady* is csak előkelő idegen a Város emberrengetegében.

De vele, *Adyval* Párizs Múza, Mokka, Bakony: a magyar irodalom nyugati műhelye lett. *Illyés*nél pedig több mint megmártózás az európaiságban: a puszták fia nagy elődeivel ellentétben tudott franciául, és részt vett a Szajnapart szellemi mozgolódásaiban. A *Hunok Párizsban* után már-már kötelező újgyakorlat irodalmunkban egy-egy párizsi regény. *Szomory Dezső* franciául is kiadta a magáét, *Hevesi András* pedig a *Párizsi eső* után francia mundérban esett el a második világháborúban.

Hogy miért éppen Párizs lett a magyar irodalom álmofővárosa? Személyes okai nincsenek a választásnak, annyi bizonyos. Az, hogy történelmünk folyamán nem volt szerencsénk a franciákkal (se *Károlyinak*, se *Kossutbnak*, se *Rákóczinak*) köztudott. Magyar fül számára rossz hangzású hely Versailles és Trianon. Bécs és Berlint – a szellemi életünkre nehezdedő német befolyást, az alkotókedvünket béklyózó germán nehézkességet azonban – gyanítom – csak egy ilyen nagy ugrással – közvetlen szomszédaink ellenében Párizst kijátszva – lehetett semlegesíteni.

Az én ötvenes években eszmélkedő nemzedékem számára pedig – Közép-Európa keleti peremén – Párizs nem volt se több, se kevesebb, mint a Nyugat.

2.

Az ötvenes években két francia újság: a *Humanité* és a *Lettres Françaises* képviselték Pesten ezt a nyugatot. Szorgalmasan olvastam is őket, *Eckhardt* vagy *Sauvageot* mester segítségével bukdácsoltam át egy-egy nehezebb mondaton. A fővárosi autóbuszüzem melegezőiben hamar megszokták ezt a fura igyekezetemet, no meg azt, hogy hiába tanulok, ignorál az Eötvös Lóránt Tudományegyetem. Évek múltak el így, mire – harmadik nekifutásra – *Gyergyai* bácsi ki tudta erőszakolni a felvételemet.

Azon az őszön, emlékszem, Párizsban járt a tanár úr. Mi, a hét első-éves, kint vártuk őt a Keleti pályaudvaron. Csatakos, sötét reggel volt, néztük a „Keleti pút” a Gare de l’Est alatt. Még elhinni is nehéz volt, hogy valaki Párizsból érkezik Pesti Barnabás utcai előadásaira.

Nagy munkában voltam azokban a napokban. Az egyetem francia lektora, Kelemenné, felbízott, hogy rajzoljam le Párizs műemlékeit. Képcsapokról, fekete tussal másoltam térképemre a hidakat, templomokat.

Ennek a munkának váratlan haszna lett, amikor – alig néhány hónappal később – én is megálltam a Gare de l'Est kupolája alatt. A Chatelet terén kerültem fel a metróból a napvilágra, és akkor ott, csodák-csodája, felismertem Szent Jakab tornyát, a két színházat, a Szigetre vezető tömzsi hidat. Vagyis hát Párizsban – merci, madame Kelemen! – azonnal otthon éreztem magam.

Társaim – most utólag úgy képzelem – nehezebben találták fel magukat. Kik is voltak! *Sipos Gyula*, akiből később *Albert Pál* néven lett kiváló eszszéista és kritikus. Róla kezdetben csak annyit tudtam, hogy nappal alszik. Ezért volt aki zseninek tartotta, és volt, aki nem. *Harczi Jóska*, akiből *Czudar D. József*, egyszerűbben *Czudar Dárius* néven lett a *Magyar Műhely* munkatársa, és aki a három évtized alatt elfogyasztott sok ifjú feleség és tengernyi alkohol ellenére – ma is él valahol Párizs padlásszobáiban. *Márton Laci*, mindnyájunk között a legtehetségesebb, akiből – talán éppen ezért – távolról sem lett az, aki lehetett volna. Idegen terepen az agaraknál jobban boldogulnak a bulldogok. *Parancs János*, aki – hét év tömény magánya után 1964-ben hazatért, majd – ez azt hiszem köztudott – jelentős költővé nőtte ki magát.

Végül pedig, *Pátkai Ervin*, aki valóra váltotta a lehetetlent: húsz év alatt, Párizsban, élvonalbeli francia művésszé küzdötte fel magát. Szobrai, az általa tervezett városok és terek egész Franciaországban megtalálhatók. Ő maga immár három éve halott. Az emberfeletti akarás: a teljes élet és a művészi megformálás magasfeszültsége a szó szoros értelmében kiégette a békéscsabai fiút. Úgy ment el, hogy még csak fel sem fedezte őt az Ohaza.

3.

1957 elején, érkezésem idején, már működött Párizsban egy irodalmi társaság. *Rezek Román*, a Katolikus Misszió lelkésze körül, akinek költői ambíciói voltak: *Mélyen szállunk* címen adta ki összes költeményeit. (*Alacsonyan repülünk* – írta róla egy maliciózus kritika.) Köre segítségével ő adta ki az *Abogy Lebet*-et, ezt az eleinte könyomatos, később nyomtatott, végül azonban ismét könyomatos folyóiratot. A lap érdekessége, hogy egy időben *Nyíró József*, sőt *Arnotby Kriszta*, a későbbi jó nevű francia író is a munkatársak közé tartozott.

Végső soron azonban nem volt sok kimagasló egyénisége az *Abogy Lebet* körének. *Rezek Román* pedig kíméletlenül megnyírbálta, sőt át is írta az ízlésével vagy világnézetével ellenkező kéziratokat. A kör tagjai általában a háború végén érkeztek, és a francia rádió magyar osztályán úgy ahogy meg is alapozták párizsi egzisztenciájukat. Érthető gyanakvással fogadták tehát a náluk évtizeddel fiatalabb ötvenhatosokat.

Itt tehát nem volt sok keresnivalónk. Pedig az 1956 előtti emigráció kiadványai között – a müncheni *Látóhatár* kivételével – az *Abogy Lebet* volt a legszínvonalasabb. A mi számunkra azonban fura marslakóknak tunk mindazok, akik nem otthon éltek át az 1945 és 1956 közötti változásokat. Mit is kezdhettek volna a hozzánk hasonló fenegyerekkel ezek, a régi vágású, óvatos úriemberek! Emlékszem, az algériai háború idején írtam egy verset, amelyben kigúnyoltam a *Liberté-Égalité-Fraternité* égisze alatt

folyó gyarmati háborúkat. Rezek Román kétségbeesetten szólított fel, hogy mielőtt a franciák megtalálnák, sürgősen égessem el a kéziratot!

4.

Ilyen környezetben létkérdés volt egy új, saját fórum létrehozása. Nagy Pál, Papp Tibor, Parancs János és néhány társuk hamarosan meg is alapította a *Magyar Műhely* folyóiratát. Az induló *Műhelynek* nem volt pénze, nem voltak olvasói, az első számokat egymásnak írta tucatnyi fiatal titán. Később kiderült, hogy a kétszázezer ember között, akit nyugatra sodort 1956 forgószele, ennek az új hangnak potenciális olvasóközönsége van. A szerkesztők új módszerrel: irodalmi körutakon toborozták az előfizetőket. Bejártuk Európát, London és Bécs, Stockholm és Genf között. Éjjel utaztunk, kenyéren, csokoládén és vörösboron ültünk, négyen-öten szorongtunk egy-egy ócska kocsiiban. Fiatalok voltunk: ez volt a mi indulásunk, és a *Magyar Műhely* hőskora.

A hatvanas évek elején átköltözött Párizsba az *Irodalmi Újság*. Szerkesztője, Enczi Endre, helyet adott lapjában azoknak, akik nem követték a műhelyeseket – mint mondtuk: a fiúkat – a neo-avantgarde útvesztőiben.

Enczi Endrét nem ismertem budapesti évei alatt. De akkor, ott, igazi nagy szerkesztő volt. Biztatott, húzott, tanácsot adott. A biztatásra pedig egyre nagyobb szüksége volt annak, aki könnyelműen felvállalta az idegenben élő magyar író szerepét.

Emlékszem, egyszer háromsoros hírt olvastam egy napilapban: Gabor Pobranyi, detektívregény-író, barátai Párizs-környéki birtokán föbe lőtte magát. *Pobranyi Gábor* az *Abogy Lehet* egyik legtehetségesebb írója volt. Ma is örömmel egy francia kötetét, amelyet *Un révolté du dimanche* címen adott ki a rangos *Juliard* kiadó. A *Kocaforradalmár* önéletrajzi regény, különösebb nehézség nélkül felismerhető benne a már-már patológikus honvágyalom sémája a hazatérésről, az idegenné vált otthonról, s az újabb, ám czúttal sikertelen menekülésről.

Az elbeszélő, Árpád, nem meri vállalni a sorsát, pedig tudja, hogy itthon a helye. A Nyugat – mondja – „túl gyenge ahhoz, hogy megvédje magát, túl gyáva, hogy beismerje vereségét, túl öreg, hogy ne ragaszkodna az élethez kétségbeesetten. Olyan büszke szabadságára, mint csúf vénlány az erkölcséire – s egyetlen ideálja a fennmaradás. Dehát „polgárnak születni olyan, mint szifilisznek: nem gyógyul ki soha belőle az ember”. Árpád pedig megy, megy vissza Párizsba, a soproni személyvonaton.

„A *Kocaforradalmár* – írtam róla annak idején – nem nagy regény, inkább nagy ígéret.” Pobranyival foglalkozni – úgy érzem – mégsem, még ma sem lenne hiábavaló. Vajon hol kallódnak kézíratai, folyóiratokban megjelent magyar és francia írásai? – A Nyugati Magyar Irodalom kézikönyveiben – se kint, se bent – nem szerepel Pobranyi Gábornak mégcsak a neve sem.

5.

Mennyi új név! – gondolhatja, joggal, a hazai olvasó. Félek, hogy sokaknak még ismertebb párizsi íróink – *Dormándi László*, *Arnothy Kriszta*, *Gara László*, *Fejtő Ferenc* – is „új nevek”.

Igaz, *Dormándi*, a hevesi fűszeres fia, nem követte a falujabeli földbirtokosfiú – *Remenyik Zsigmond* – által becsülettel végigjárt utat. *Arnothy Krisztát* is új környezetbe emelte a francia siker. De *Fejtő Ferenc* és *Gara*

László mindvégig magyar író és hazája sorsáért aggódó intellektüel maradt.

Gara László, *Az ismeretlen Illyés szerzője* önkzéivel vetett véget életének 1966 májusában. Alakját, a magyar irodalom fáradhatatlan népszerűsítőjét – már életében legendák övezték. Tény, hogy fő műve, a magyar költészet francia antológiája, mindmáig egyedülálló vállalkozás. Benne kulminált a fordítói technika, amelyben magyar költők nyersfordításainak francia költők adtak végleges alakot. A nyersfordítók és az újraköltők közös erőfeszítéséből valóban sok egészen kiváló fordítás született.

Mindez azonban nem eredményezte a magyar irodalom „betörését” francia nyelvterületre, amint azt sokan hitték annak idején. Még a pusztá kiadás is csak úgy volt lehetséges, hogy Gara a hírhedt hólabdamódszerrel – házról házra, címről címre járva – eladta a nyomdai költségeket fedező *Illyés-, Weöres- és József Attila-köteteket*. Soha nem felejttem el őt, járja a várost, leszegett fejjel, konokul, degeszre tömött híres aktatáskájával a hóna alatt. Itthon – amíg élt – azzal gyanúsították, hogy e házalásból haszna van. Nem csodálom, hogy azon a májusi napon az ő elnyűhetetlennek hitt lelkesedése is felmondta a szolgálatot.

„Már életében és halála utá is sokan korlátlan lehetőségekkel bíró irodalmi vezérnek tartották” – írja *Szabolcsi Miklós*, a magyar írás e szomorú napszámósáról. A groteszk fércértést, amelyet máig sem oszlattak el, ma már semmi se mentegeti.

6.

A nyugati magyar – sőt magyar tárgyú! – könyvkiadás helyzete Gara László halála óta sem változott. Egy kéziratból csak úgy lesz könyv, ha a szerző előre és az utolsó fillérig kifizeti a nyomdai költségeket. Ilyen értelemben tulajdonképpen sosem volt – és az *Európai Protestáns Magyar Szabadegyetem* körét leszámítva –, ma sincs nyugati magyar könyvkiadó. Akik annak hirdetik magukat, nem tesznek mást, mint hogy a szerző pénzét és kéziratát egy közeli nyomdába átviszik. Mert az olvasók hiánya a kiadás másik nagy területét – a terjesztést – is illuzorikussá teszi. A kész példányok elosztogatásra kerülnek, ha nem, ott rohadnak el az író padlásán vagy a „kiadó” raktáraiban.

Igy válik érthetővé, hogy több nyugati magyar írónak egy hosszú élet munkássága után sincsen saját kötete. Kallódás a sorsa Pobranyi Gábor írásainak, és kis híján ez történt volna két másik párizsi, *Keszei István* és *Lehoczky Gergely* hátrahagyott műveivel is. Keszeit egy kongresszus résztvevői adták ki, úgy, hogy hirtelen felbuzdulásukban letették az asztalra a nyomdai költségeket, Lehoczky Gergely posztumusz kötetét pedig lényegileg ugyanígy, adakozásból hozta létre a baráti kegyelet.

A múlt héten ellátogattam a Széchenyi Könyvtárba, ahol előkeresték nekem a két inkriminált kötetet. Dél volt, a Sashegy apró csúcsai fölött megcsillant a fáradt téli nap, én pedig megsírtam, ott, a katalógusok fehér fala mellett, két szomorú párizsi társamat.

Kettőjük közül Lehoczky volt az idősebb. 1930-ban született, a háború óta élt Nyugaton. Mielőtt az *Irodalmi Újság* segédszerkesztője lett, az *Abogy Lebet* köréhez tartozott. 1986-ig nem vett róla tudomást az irodalomtörténet-írás, akkor említette őt először *A nyugati magyar irodalom története*.

Lehoczky életútja jellegzetes. A tizenöt éves kamasz lágerről lágerré jut el a francia övezetbe, húszéves, amikor Párizsban üti fel a tanyáját, alkalmi

munkából tartja fenn magát, évtizeden át éli a padlásszobák romantikus nyomorát. Amikor, harmincévesen, belefárad, elvesz egy vidéki francia lányt, aki – jól ismert kettősség – bámulja, és meg akarja változtatni a bohémnek és művésznek képzelt öregedő szegénylegényt.

Házassága a polgári jólét, a biztonság, a családi boldogság délibábjával való nagy versenyfutás. Régi életét nem tudja elfelejteni, de tisztos polgári foglalkozást sem talál. Egy reklámiroda és a párizsi rádió között loholva, légvárakat építve, rossz lelkiismerettel írta – a munkától ellopott perceiben – verseit és prózai forgácsait: kritikáit, novelláit, karcolatait. A *Káprázat és ábránd* poszthumusz kötetét összeállító barátok hálás köszönetüket nyilvánítják a francia családnak, amiért betekintést engedett a szerző kéziratába. Valóban, ritka szerencse: a francia nők ki szokták dobni boldogtalanságuk okozóit, az idegen kéziratokat.

Volt azután olyan költőnk is, akinek még ezt a látszatboldogságot sem sikerült megteremtenie. A fehérvári születésű Keszei Istvánt Belgiumon át sodorta Párizsba az ifjonti nyugtalanság – és 1956 vihara. Neki azonban nem sikerült a békésebb, polgári vizekre való átevezés, francia családja kilökte magából a beilleszkedésre képtelen álmodozót, állandósulhatott életében a padlásszobák egy idő után romantikusnak egyáltalán nem mondható emberalatti nyomora.

Keszei Pistával éjjel találkozott az ember, a balpart sikátoraiban. Barátainak elszavalta ilyenkor fejben fogant legújabb verseit. „Több mestertől tanult – írta róla Lehoczky Gergely –, de kiforrottságában mégis leginkább egy festővel rokoníthatnám szellemileg, vérmérsékletileg: a tárgyokban és tájakban is görcsös lelket látó, fényt és Istent szomjúzó, s a színekbe (akár csak Keszei a szavakba) szerelmes Van Gogh-gal... Keszei István versei fényjelek. Csak azt nem tudom, valami földi látogatásán eltévedt égi jövevénytől származnak-e, vagy egy útján egyre távolodó földlakótól?” – fejeződnek be a régi barát sorai.

Élete végén még megpróbált hazatelepíteni. De addigra már elnyűhetetlennek hitt szervezetét aláásta az évtizedes nélkülözés, kérvényeire pedig – mégcsak választ se kapott. A régi versnek lett igaza:

„Megágyaznak sokan a földi forgatagban – írta az ifjú Keszei –
te végső ágyad a földön meg nem veted
csak imbolyogsz, suhansz elomló száz alakban
a múlandó világ forog, szédül veled.”

7.

Múlnak az évek, a távozók helyét újak veszik át. Párizsban még ma is három magyar folyóirat jelenik meg. Az idősebbek *Méray Tibor*, *Kende Péter*, *Tardos Tibor*, *Karátson Endre*, a műhelyes öregfiúk mellett egy-egy fiatal is bekerül Párizs fénykörébe, hogy ott halálra perzselje magát, vagy tisztára égve kerüljön fel a csillagok közé. A fiatalabbak – úgy észlelem – elődeiknél józanabbak, kevésbé romantikusak. Igaz, hogy Párizs fénye sem olyan fakító már, csak a megkéssett peremnépek számára több mint gigászi irodalmi provincia.

Sosem volt szerencsénk a franciákkal – mondanám, ha nem lenne előttem ez a két kötet. könyvtári asztalomon. Így azonban, ebben a fáradt, téli napsütésben, inkább csak az jár az eszemben, hogy Párizs, ha pokol is, a dudás pokla, ahonnan, ha megkésve is, de tisztára égve érkezik el hozzánk az üzenet.

Köteles Pál: Magyar világ Amerikában I.

(részletek)

Tűnődések és történetek

Mottó:

„A kor szorongatóan súlyos kérdése
nem az, hogy mit csináltak az emberből,
hanem az, hogy mit csinált ő maga
abból, amit belőle csináltak.”

(Jean-Paul Sartre)

„Egy nemzet mindig szerződéses állapotban
él az emberiséggel, s e szerződés legmélyebb
értelme a közös emberi verseny
méltányos szolidaritása.”

(Márai Sándor)

„Nincs nagyobb bátorítás, mint azt
tudni, hogy az idő nekünk dolgozik.”

(Németh László)

ELŐSZÓ HELYETT

1984. augusztus 16. és november 16. között három hónapot töltöttem az Egyesült Államokban és Kanadában. Az amerikai *Magyar Baráti Község* meghívására *Háromágú életfa* címen előadást tartottam a közösség évi szokásos Itt-Ott konferenciáján a Reménység tavánál – Lake Hope-on – Ohio államban. Az államalkotó, a nemzetiségi és szórványmagyarság kapcsolatait, az együttműködés gondjait elemző és az egybetartozást vállaló és valló előadás után három hónapos előadó körútra indultam az USA és Kanada kéttucatnyi városába.

Töprengéseim és történeteim ennek a három hónapos előadó körútnak tapasztalataként születtek. Nem hiszem, hogy ezek a följegyzések megfelelőbbé válnak, de talán sugározhatnak néhány olyan tapasztalatot, amelyek az egymást becsülő magyarokat érdekelhetik. Ha csak a teljesség igénye nélkül szólhatok a kinti magyarokról, akkor még ennél is kevesebb a tapasztalatom magáról az amerikai társadalomról. Így hát, ha valaki Amerikáról – s nem az amerikai magyarokról – kíván olvasmányélményt magának, akkor ne ezt a könyvet forgassa. . .

Még csak ennyit: szándékosan kerültem ebben a naplóban személyek-személyiségek nevének említését. Engem jelenségek, emberi magatartások érdekeltek, hiszen csak a véletlennek köszönhető, hogy egy-egy jellemző magatartásformát én kinél tapasztaltam. Ezért a nevek emlegetése csak rontaná az írás hitelét.

(Csütörtök: augusztus 16. I.) Valahol Új-Fundland fölött repülünk, amikor egészen váratlanul eszembe ötlük, hogy immár több mint kétszáz éve sodorták szelek és hullámok azt a hajót, amely az első magyarokat vitte Amerikába. Egyeseket egyenesen az amerikai szabadságharc forgatagába – az igazság oldalára. Mellettük ott voltak a szerencselovagok; a mindenre elszánt vállalkozók; a végzet elől futók, s a nyomorgatás elől menekülők; a többre törők. Életüknek egyetlen közös sajátossága volt: hazájukból futottak idegenbe, s ennél tragikusabb sors aligha képzelhető. Annál tudniillik, amely önmaga számára már csak idegenben remél szabadságot, emberhez méltó életet, a családnak nagyobb darabka kenyeret. 1895-ig 237 ezer magyar remélt jobb sorsot Amerikában – a hazán kívül. Hat esztendő alatt – 1899 és 1904 között – már majdnem 350 ezren rohmozták a hajótársaságokat-kikötőket. A nyomorúság elől futók, a hazában hazátlaná válók száma 1905 és 1907 között meghaladja az évi 176 ezret, amely már több a természetes szaporulatnál. A politikai nemtörődomség böllembicskaja úgy mélyedt a társadalom élő szervezetébe, hogy a verést elállítani már nem is lehetett. S mindez még mielőtt a porosz arrogancia, s hatvanhétben elfecsérelt függetlenségünk együttes baládforgása bele nem taszított bennünket az első világháború katasztrófát érlelő iszonyatába. Az első ágyúlövést megelőző tizenöt esztendőben elvesztettünk egymillió-négyszázezer vállalkozó kedvű, fiatal életet. A haza nem tudta eltartani fiait, emberi módon semmiképp... Kivándorlásra ez is éppen elég ok volt. S hány lehetett még?...

SIKER ÉS BUKÁS

Szomszédom, egy angol egyetem tudós professzora *Macartney Hungary and Her Succersors* című munkáját olvassa és különböző színű irónokkal huzigálja alá a szövegrészeket. Néhányszor akaratlanul is pillantást vetek a könyvre, s ő észreveszi érdeklődésemet.

– Csak nem magyar? – kérdezi – Óh – fordul felém később –: Muhi, Mohács, Buda, Rákóczi, Kossuth, fantasztikus... Önök történelmi nagylemezüknek mindig csak az egyik oldalát hallgatják. Imádják a gyászzenét, ez már szinte betegség! Pedig a másik oldalról azt is meghallhatnák, hogy önök léteznek Muhi és Mohács ellenére is; hogy a Rákóczi-szabadságharc nem mindenekelőtt bukás, hanem példa és dicsőség, hogy Kossuthék *nem csak* elvesztették a játszmát, hanem a világgal megismertették a magyar nevet is... Ez a másik oldal, uram: a bukásban a fölemelkedés, a vesztett játszmában a későbbi nyereség, de önök vesztetni szeretnek! Imádják a gyászzenét. Mi lenne, ha végre megpróbálnának saját történelmükről úgy gondolkodni, ahogy megesett, s kihámozni belőle a sikert is?

– Na és Trianon? – kérdezem.

– Rész az egészben: az egész múltban és az egész jövőben. És egyébként is attól a nemzettől, amely csak a múltját siratja és *mit sem tesz* saját jövőjéért, attól bizony elfordul a világ. *Sikeresnek kell lenni*, uram – veszi elő újra a színes ceruzákat – és hallgatni kell a lemez mindkét oldalát.

[· ·]

(Péntek, augusztus 17. I.) Az első amerikai éjszakából *nem futotta alvásra*. A biológiai óra nem áll át olyan gyorsan, mint a karon bordott, amelyen csak csavar az ember egyet s máris a nyugati féltekéhez igazítja

saját időszámítását. A másik ok, ami miatt kerülget az álom: New York-i első szállásbelyemről csak egy csigalépcsőn kell leóvatoskodnom, s máris ott vagyok a legfontosabb amerikai magyar könyvtárban-könyvpraktárban-könyvüzletben. Ami megjelent szerte a világban, s amit önértéke miatt olvasni is érdemes, az itt mind megtalálható. A magyarbaniak épp így otthon vannak itt, mint a Kritérium-könyvek, vagy a pozsonyi kiadásúak, a londoniak, müncheniek, washingtoniak, kanadaiak, ausztráliaiak... Ha valami tragédia folytán Európa tengerfenékebe veszne, vagy nagybatalmi gőg fölöslegesnek ítélné, ebből a könyvállományból pontosan rekonstruálni lehetne a teljes magyar történelmet, a magyar irodalmat és művészetet s valamelyest talán még a tudományosságát is.

Új Magyar Helikon támadt New York kellős közepén, ahová érdemes fölbizódni – legalább a magunkat megismerés igényével. Olvasni persze most majdnem bünszámba menne. Egy könyv élvezete miatt nem rabolhatom meg magamat az élménytől, hogy a kitartó makacsság miként tartja számon a sokak számára feledhető, azt, hogy a magyar irodalom oszthatatlan s a könyvekben újra- meg újráfogalmazott magyar világ nemkülönben.

Egy magyar legenda New York közepén? Nem! Egy tanúságtétel bitről, tisztességről, sorsvállalásról.

Nem több, de nem is kevesebb.

TAKSA

Aki a század elején vándorolt ki Amerikába, jól tudta, hogy a bevándorló-hivatal tisztviselőjének 25 dollárt kell felmutatnia, amikor Amerika földre lép. Ha hiányzott a pénz, a tisztviselő akár vissza is fordíhatta az érkezőt. Csak hát aki otthonról nekivágott a világnak, annak a ládafiókjában aligha lapultak dollárok. Ha hazaküldte a keresetét, nem azért tette, hogy az új kivándorlókkal visszajuttassák Amerikába. De hát a nyomorúság leleményessé teszi az embert. Legalábbis a legendák erről szólnak.

Magyarjaink, amiként ma is közszájon forog, egy faluból egyszerre többen is indultak. S eszükbe se volt, hogy kinek-kinek legyen 25 dollárja. Ha tizen indultak, akkor is csak 25 dollárjuk volt, ha harmincan, akkor se több.

A bevándorlási hivatal tisztviselőinek eszén úgy jártak túl, hogy amikor megérkeztek Ellis Islandre, a Szabadság-szobor melletti „bevándorló-szigetre”, nem egymás után sorakoztak a tisztviselő elé. Hagytak maguk közé ékelődni öt-hat idegent. S hogy az első már túl volt a dollár „felmutatásán” zsebkendőbe kötötte a pénzt, s odadobta a soron következő falubélinek, hogy az is bizonyíthassa: nem koldus. Az utolsó aztán zsebbe dugta, hogy visszaadhassák azoknak, akik dolláronként összeadták.

A turpisság ugyan romantikusan hangzik, de azért hihető. Épp csak azt kell hozzátenni: azért feltételezhető, hogy a bevándorlási ügynökök ilyenkor csak egyik szemüket tartották nyitva, a másikat jóindulatúan behunyták.

(Péntek, augusztus 17. II.) Gyökerek nélkül nincs jelen, s a jelen lehetőségeinek kibeszálása nélkül nem lesz jövő, gondolom, miközben izgatottan várom, hogy a 80. utca környékén vajon hallok-e magyar szót?

Aztán egyszercsak rámtör a valóság. Lenyűgöz, mert innen is onnan is megüti fülemet az ismerős hanglejtés után a szó, a mondat. Örömben nyújtánám a kezemet is, de aztán elszégyenlem magam: a kézfogás alighanem azt jelentené, hogy állapotukat természetellenesnek tekintem, hogy viszonyaikat mesterségesnek, holott már évtizedek óta élnek a városban, netán már itt is születtek.

Az 1980-as amerikai népszámlálás alkalmával 1 776 902 amerikai polgár vallotta magát magyarnak, vagy – nagyszülei leglább egyikének okán – magyar származásúnak. Ami számomra emberi és szociológiai kérdés: ha valakinek csak egyik nagyszülője volt magyar, vajon miért érzi magát épp magyarnak. Miért nem csebnak, franciának, horvátnak?! Mi az, ami nemzedékek múltán is vonzalmat, kötődést jelent az ivadékok számára, bárba a nyelvet – esetleg – nem is ismerik? Mi miatt vonzódnak egyik ősükhöz, miközben a másikkal már nem is törődnek; miért álmodják magukat éppen magyarnak s nem másnak.

Kérdések, amire nem könnyű a válasz, de töprengeniünk szükséges a jelenségen. Hiszen majdnem kétmillió ember vallotta meg, hogy hozzánk tartozónak érzi magát: közöttük nagy tudósok, híres szakemberek, kiválóságok s a tett mindennapi emberei, akik tesznek-tehetnek a nemzetért. Kétmilliónyi követünk van az új világban. Közülük itt az újkori Babelben, s közvetlen környékén New York államban s New Jerseyben kerekén 400 ezren élnek. A második legnagyobb magyar város? Alighanem a második legfontosabb magyar város!

„BÍROM!”

„Argentínás magyar” meséli, hogy nem fogadták be a háború után az Egyesült Államokba. A Szabadság-szobor tövében közölték velük, hogy álljanak odébb, mert nem kívánatos személyek. Nem maradt más választásuk, mint Argentína.

– Pedig hát én csak sodródtam az árral, semmi közöm nem volt a politikához, de Nyugat-Európában elkezdtek riogatni. Így aztán nem hazafelé indultam, hanem errefelé. A kétségbeesés akkor kezdődött, amikor kitoloncoltak az államokból, s menni kellett még délebbre. Tele voltam szorongással, fogalmam sem volt, hogy tisztviselő létemre, hogy fogom *bírni* a rám váró fizikai munkát, a nagy meleget. Ez a kérdés fogalmazódott újra meg újra, hogy fogom-c *bírni*? Amikor azután megérkeztünk Buenos Airesbe, mintha az égbolt szakadt volna rám! Alig léptünk le a hajóhídról egy magyar felirat villódzott elénk. Öles fényreklám kérdezte, hogy „BIROME”. Na, mondom, ez jól kezdődik. Nem győztem ismételni, hogy „Bírom-c”, „Bírom-e” s bizony a válasz a torkomon, a torkunkon akadt. Csak később jöttünk rá hogy Bíró József – a század találmányának nevezett – golyóstollát reklámozták így, hozzáragasztván a Bíró névhez, a „me” toldalékot, a gyártó cég kezdőbetűit. De mire megtudtuk, hogy miről is van szó, az is kiderült, hogy bizony nemigen bírjuk se az éghajlatot, se az életmódot. Az a transzparens még mostanság is felvillan álmomban, s kérdezi: „BIROME”.

[. . .]

KÉTELY

Az íróasztalon lexikonok garmadája: nemcsak angolul s magyarul írottak. Középpütt írógép, attól balra újságkivágások s a *National Geographic* egy

példánya, kinyitva. Rajta a Kárpát-medence középkori lenyomata lenne, de hamis. Vendéglátóm, a néhai hivatásos tiszt, engem skót whiskyvel kínál, de ő szabolcsi almapálinkát iszik.

Mutatja azokat a levélmásolatokat, amelyeket koronaügyben küldözgett, hogy ne adják vissza a magyar népnek. S egy iratgyűjtőt, amelyben a ránk hamis fényt vető újságok, cikkek vannak, s a válaszul írott levelek másolatai. Lobogtatja egyik-másik levélnek az eredményét is: a hibaigazítást. . .

– Mire eljött az alkonyat, nem tudom, mi a teendő. Hogy helyesen cselekedtem-e, amikor eredmény nélkül ugyan, de a korona visszaadása ellen hadakoztam? Minden összezavarodott bennem, mert ugye hallom, olvasom, hogy otthon a reform. . . – gyorsan abbahagyja.

– A reform híveit otthon is támadják – kockáztatom meg – balról! Lehet bírálni, lejártni innen is – miért ne –, de akkor vállalni kell a szövetséget is a magyarországi dogmásokkal.

– Hogyan? – kérdezi. – Szóval, ha én. . .

– Körülbelül – állok fel s indulok kifelé.

– Pedig én a legjobb magyar vagyok e tájon, ezt elhíheti – s odavezet a bárszekrényhez. Mutatja, hogy tizennégyféle magyar pálinka sorakozik a polcokon.

– Egy korty amerikai lötty nem menne le a torkomon, csak hazai, isten engem úgy segéljen. . .

(Szombat, augusztus 18. II.). A New York melletti NEWARKI repülőtérrel Columbusba tartó gépen először nyílt alkalom az amerikai arányok és távolságok megítélésére. Ha korábban csak a fejemet csóváltam, amikor ötezer kilométernek mondták a távolságot a keleti parttól a nyugatiig, akkor most a térkép fölé hajolva is meggyőződhetem róla, hogy nagyjából valóban annyi. Ötször annyi, mint a Budapest–Párizs közötti táv, s ha netán átlósan kívánnék átvergődni a kontinensnyi országon, akkor hatszoros a távolság – legalább. S akik az Itt-Ott konferenciára mennek, az Ohio állambeli Lake Hope-ra, több ezer kilométerrel is elindulnak, hogy egy héten át együtt lehessenek s közösen töprengjenek történelmi sorsfordulóink tanulságairól, s a terhekről, melyeket kinek-kinek vállára kell vennie holnapunk érdekében.

A legtöbben repülővel mennek Columbusig, de akadnak, akik Floridából vagy Portlandból, a Csendes-óceán partjáról vágják neki kocsival a háromezer kilométeres útnak. Mi a repülőtérrel bérelt kocsival igyekszünk az esemény színhelyére. Az embert nem mindenekelőtt az idegen táj varázsa ejti meg, hanem a tapasztalás, hogy mindenütt jelen vagyunk. A jármók elé kihelyezett kis postaládák is erről vallanak: Mr. Hegedűs, Mr. Pásztor s a többiek. Kalauzoló jóakaróm csak bólint, hát, ilyen ez a nép! A mienk! Benépesítettük a földet!

Hosszú keresés-tévelygés után végre föltűnik az ígért földje: „Lake Hope State Park, Zeleski, Ohio” – olvasom a gyalult-faragott fába égetett eligazítást, s mindjárt alatta a riasztó tilalom: „Az állami park területére italt bevinni tilos. A rendelkezés megszegőit. . .”

Hogy választhattak ilyen helyet a találkozásra jó magyarjaink?

„ELINDULTAM SZÉP HAZÁMBÓL...”

Ropog a száraz ág a fedett szalonnasütőben. A lángok magasra csapnak, aki ért a nyársforgatáshoz, segít a kevésbé gyakorlottaknak. A szakadó esőben a kocsik is megérkeznek: borral, sörrrel, pálinkával.

– De hiszen . . . – okvetetlenkedem.

– Na, igen, a tilalom! Az elején még volt is gondunk bőven, de aztán megértették, hogy a szalonnasütés és a vele járó, részegséget kizáró poharazgatás nemzeti – etnikai – hagyomány. „Mi amerikai állampolgárok vagyunk ugyan, de a magyarság tradícióihoz ragaszkodunk. . .” – Ezt aztán megértették – vet a tűzre néhány rőzsét a szalonnázás főrendezője. A nemzeti parkban csak magyarok italozhatnak, senki más. Ez magyar kiváltság, ez ügyben már megértő szövetségesünk Amerika.

Magyarázná még, hogy a sikert miként érték el, de hozzánk kanyarodik terepjáró Fordján a nemzeti park egyik öles természetű elegáns öre.

– Minden rendben? – kérdezi köszönés után s szemrevételezi az üres palackokat, üvegeket gyűjtő zsákokat.

– Oh, hogycs, a legnagyobb mértékben. . . Nem inna velünk egy italt? – kérdezi a tűzfelelős.

– A parkban csak önöknek szabad. Én, sajnos nem vagyok magyar. Nekem tilos – s megint kalapjához emeli két ujját: „Good night!” – Jó éjszakát! – mondja széles mosollyal s beszáll a kocsiba.

A tűz körül pedig alig hallhatóan útjára kél az első ének: „Elindultam szép hazámból. . .” Aztán meg: „Elmegyek, elmegyek, hosszú útra megyek. . .”

(Vasárnap, augusztus 19.) A magyar észjárás átkeresztelte Lake Hope-ot a Reménység tavának. Senki nem mondja másként. A védett terület egyébként is egy héten át amolyan magyar köztársaság. Mindenütt magyar szó, a gyerekek is jórészt magyarul sivalkodnak, a kocsikon, amelyekkel sok száz vagy több ezer kilométerről jöttek, ott csillognak különféle „magyar felségjelek”. A legtöbb első rendszám-tábla helyén – nem lévén kötelező a rendszámot azon is feltüntetni – piros-fehér-zöld mezőben a Magyar Baráti Közösség emblémája, az MBK, esetleg egy-egy női név: Csilla, Ica. . . A kocsik hátsó részén az Itt-Ott konferencia Adytól kölcsönzött jelmondata. „Itt-Ott találkozunk” – ugyancsak nemzetiszínű szalagra nyomtatva. Sokat töprengtek, amíg jelszót választottak jó tíz évvel ezelőtt az évenkénti találkozóknak. Aztán Adynál kötöttek ki: „Itt valahol, ott valahol | Esett, szép, szomorú fejekkel | Négy-öt magyar összehajol | S kicsordul gúnyos fájdalomukból | Egy ifjú-ósi könny, magyar könny: | Miért is?”

„Miért is, miért is, miért is?” – Ady nagysága talán éppen abban van, hogy idegborzolóan a kérdéseket fogalmazza meg és nem a válaszokat. Az Itt-Ott-osok alázatát is ez a magatartás jellemzi leginkább: a nemzeti kérdések örökös újrafogalmazása. Nem ragaszkodnak makacson prekoncepciót elvekhez. Inkább az új feladványokhoz hűségeselek: a kérdezés jogához és kötelességéhez.

A kocsik állnak a napsütésben és esőben: emblémásan, címeresen, rajtuk a Hungary felirattal, hogy a találkozó után szétfussanak egész Amerikába, figyelmeztetve rá, hogy létezik egy ország Európában, amelynek Magyarország a neve, s egy nemzet: a magyarság. Tettnek ez sem kevés.

(Hétfő, augusztus 20.). Az együttlét alighanem fontosabb a mindenben egyetértésnél. Az amerikai magyar basonult annyira a befogadó ország társadalmi hagyományaihoz-szokásaihoz, hogy állandó igénye legyen személyes véleményének szabad megfogalmazására. Az Itt-Ott munkálatainak is jellemzője a különvélemények örökös örvénylése. Abban nincs vita, hogy Magyarországgal, a bárhol élő magyarokkal ápolni kell a kapcsolatokat. S ami épp ilyen fontos: soha nem emigrációban vagy Magyarországon gondolkodnak, hanem tizenhatmillió magyarban, anélkül, hogy ebbe a magatartásba valamiféle délibábos álmat csomagolnának. A magyarság szellemi egybetartozásának tántoríthatatlan elkötelezettjei. Aztán ami a legkevésbé sem mellékes: a magyarországi fölemelkedésnek, a reformoknak nem ellenzúkkerei. Ellenzúkközleg, néha szívsszorongva figyelik-ügyelik próbálkozásainkat...

Túl ezen azonban már a legtermészetesebb módon polarizálódnak a vélemények, a közösség dolgairól ugyanúgy, mint a nemzetközi politikai viszonyokról; az amerikai politikáról és hazai dolgaink nem egy kérdéséről. De talán nem érdektelen megjegyezni, hogy általában olyan itthoni kérdésekről vitáznak, amelyekről Magyarországon is folyik indulatos eszmecsere. És néha, bizony még ez is megesik, hogy kiint – az MBK köreibe – az észrevételek, bírálatok megértőbb alapról köröznek tova, mint idebaza. Felelősen értékelnek, mert Magyarországot éppúgy hazájuknak tekintik, mint azt az államot, amelynek polgárai; kettős a kötődésük nekik is: a magyar nemzethez, Magyarországhoz is nyűgöződnek – gyökereikkel, amelyek nélkül nem növelhetnék lombjaikat az új hazában sem.

KOMPROMISSZUM

A haja őszbe borult ugyan, de a tartása katonásan egyenes, a tekintetében pajzán huncutság, szavait-mondatait pedig eluralja a bölcsök öniróniája. Az amerikai egyetemeken 25 éven át több ezer diákkal ismertette meg hazánk történelmét, fölfejtve a Kárpát-medence térségének sajátos mozgását, amelyet az itt élő népek vezetői csak igen ritka pillanatokban segítettek jó irányba. Inkább egymás ellen hadakoztak, ki-ki a másik ellenében kereste saját boldogulását. Ezért buktak el sorra a nagy forradalmi próbálkozások s a bölcs kompromisszumos tervek egyaránt.

– Ott volt például Deák kiegyezése. „A történelmi szükségyszerűség legbölcsebb kompromisszuma volt.” Sokat átkozzák, de ellenfelei egyet elfelejtene, hogy az általa megteremtett lehetőséget nem ő juttatta zsákutcába, hanem azok, akik a hagyományos érzelmi politika rabjai voltak egyik s másik oldalon egyaránt. Ez a magatartás persze a nemzet politikai iskolázatlanságának volt a következménye. . .

A múltról beszél, de szavai a jelen magyar gondtengerében loccsannak.

– Ésszerű kompromisszumot mindenben – s nem megalkuvást! – Aki ezt a parancsot nem érti, semmit nem tanult a történelemből. . . Az embernek még önmagával is kompromisszumot kell kötnie, ha nem kergette kósként akarja leélni az életét, ami ugyebár emberhez elég méltatlan magatartás. Tegnap nézeteinket ütköztetni kell a maiakkal – érdekeinket is a másokéval –, csak így remélhetünk magunknak boldogabb jövőt. . .

[. . .]

(Szerda, augusztus 22.) Tíz esztendő már félig történelem. Félmúlt, amelyre emlékezni, amelyet számba venni nemcsak lebeteséges, de szükséges is. Mire jutott – mondjuk – ez idő alatt az MBK?

Senkinek nem akarnak szobrot emelni, a megistenülésre nincsen hajlamuk. Még a főbajtással is takarékoskodnak. Inkább ködosztatón görcsövezik a mást s próbálják megsejteni a holnapot. „A történelem az egybetartozás új törvényét szabja a magyarság számára; a szellemi baza igényét: a vallani és vállalni örömét.”

A személyes sérelmeken már rég túljutottak, kölyökfővel választották a futást, vagy jutott sorsukul a menekülés. Most, benne már az időben, boldog jövőt álmodnak nemcsak maguknak, mindannyiunknak. Elszenvedve nem kevés gyanúsítgatást (jobbról és balról egyaránt) kitartanak amellet, hogy nemzetápoló dolguk van; s az állandó eszmecsere, észrevételezésre mindig készen állnak. S ami nem mellékes, a magyar nemzetet, Magyarországot igyekezzenek kívülről is látni, a nagyvilág objektivitásával, hogy NE ELFOGULTSÁGAINK RABJAI LEGYÜNK, HANEM LEHETŐSÉGEINK MEGVALÓSÍTÓI. Ma még nem ítéhető meg kellőképpen, hogy e közösséggé tömörüléssel történelmi érvényű tett részesei lettek-e?

Az emigráció korábban nem takarékoskodott a gyűlölettel. Ma már a szórványban élők nagy része a párbeszéd, az eszmecsere híve, anélkül persze, hogy a szuverén bírálat jogáról lemondtak volna. Az eszmecsere kölcsönös szisszenete éppenséggel a bizalom megtartó erejévé is válhat.

BÉKÉTLENEK

Alig van ember a szórványban élő magyarok között, aki ne örlödné cszmenyeinek (nemritkán: rögeszméinek) és érzelmeinek malomkőpárosa között. Hadd mondok erre egyetlen történetet:

Én is találkoztam Amerika egyik legkitartóbb magyar békétlenjével, aki minden energiáját „a nemzeti emigráció”, a következetesen jobboldali szervezkedés széthullásának megakadályozására fordítja.

– Annak azért örülök, hogy a család fiatal tagjai hazajárnak, s annak is, amit tőlük hallok. . .

Nem mondja, hogy mit hall, de a hangsúlyból sejthető, hogy a napos oldalra s nem az árnyékosra érti. Aztán kis idő múltán azt fejtegeti, hogy mekkora erőfeszítést igényel annak az emigránskoncepciónak a konzerválása, hogy semmilyen kontaktust ne tartsanak az otthonnal.

– De mindhiába, a fiatalok csak járnak haza.

– Az előbb még örvendetesnek ítélte, hogy hazalátogatnak a család fiatal tagjai.

– Az családi ügy – válaszolja inkább elgondolkodva, mint indulatosan –, de a tömeges hazalátogatás már politikai kérdés. Ne járjanak Pestre.

– De miért? – makacsodom.

– Mert visszatérve magukkal hozzák a pestist. Azt magyarázzák, hogy Pest egy világváros, hogy otthon nem olyan a világ, amilyennek mi gondoljuk! Megfertözve érkeznek vissza, s ráadásul mesélnek-mesélnek. Ha legalább hallgatnának – legyint dühösen. . .

(Péntek, augusztus 24.) Az elhangzott előadások szellemén tűnődve képtelen vagyok szabadulni a gondolattól, hogy ötvenhat végén-ötvenhét ele-

jén egy új polgári középíreget okádott ki magából az ország. Háromnegyed részben világmegváltó álmokat dédelgető fiatalokat, akik épp, hogy kikerültek az iskolapadokból. A háborút vesztő, de új reményű baza bevon szolta őket iskolapadokba, népi kollégiumokba, hogy végre felnövekedjék egy olyan önálló gondolkodású vezetőréteg, amely nem külső hatalmak jóindulatára kacsingat, hanem csak saját népe érdekeit babusgatja, óvja, futtatja a jövőbe. Hadd ne feledjük: ez az új réteg egy anakronisztikus társadalmi struktúra végleges megváltoztatására készülődött. Vagyis a néphez érzelmileg, s érdekeiben is elválaszthatatlanul kötődő ifjúság volt.

Iszonyú dráma, hogy ennek ellenére egyszerre szemben találták magukat a hatalommal. Almaikban csalódtak. Ötvenhat drámájának végjátékában úgy érezték, nincs más választásuk, mint a futás: az álmaikat meglopó országból az idegenségbe. Ez a történelemcsinálásra született, a népből fel- s kitört kétszázézeres csapat nem idebaza kamatoztatta tehetségét, akarását, jövőhódító álmát. Ők lettek hűtlenek hozzánk, avagy netán mi az ő lebetőseikhez? A történelem még nem mondta ki a végszót ebben a kérdésben. Mi mégis a remény? Az, hogy a távozásuk mégsem veszteség, mert amilyen mértékben hiányukkal megkevesbedett az ország, annyival gazdagodott a nemzet. Szétosztották magukat a világban, hogy általuk is naponta növekedjék a magyarság jó híre. . .

PIKNIK

A piknikre több száz kocsis érkezik. Amerikaiak, magyarok mellett japánok, németek, franciák. A gyerekek körbecsodálják némelyiket, de aztán kiderül, hogy nem a kocsikat, hanem csak a dekorációkat: magyarországi szállodák kis címkéit; levonóképeket Budapestről, Sopronról, Kőszegről, a Lánchídról, Egerről. Közben képeslapot cserélnek egymással, s mesélik, ki mikor járt Magyarországon, s hogy milyen volt az utazás, a fogadtatás. Arról csevegnek, ami éppen eszükbe jut. Egy-két csoportban jó magyarsággal, mások vegyesen: egy masszába keverve angol és magyar szavakat – a szülők intelme ellenére.

Csak egy nyolcévesforma kisfiú áll magányosan, nem csatlakozik egyetlen csoporthoz sem. Egy nagy Chrysler mögött toporog, s betűzgeti az angol feliratot, majd odamegy a felnőttekhez, kézenfogja az anyját, s megkéri, olvassa el ő is az angol nyelvű szöveget. „Learn the language your grandmother long forgot.”

– Mit jelent ez mama? – kérdezi a gyerekek *angolul*, s a feliratra mutat.

– Hát amit ír – magyarázza az asszony *magyarul* –, hogy a nagyanyák által elfelejtett nyelvet újra kell tanulnunk.

– Miért? – csodálkozik a fiú. – És a nagymama hogyan felejtette el a nyelvét, mi történt vele?

– Semmi se történt veled, csakhát. . . te még ezt nem érted, majd egyszer elmagyarázom.

– Jól van, mama – komolyodik el a fiú, s futni kezd a többiekhez, akik már sivalkódva rúgják a labdát.

(Szombat, augusztus 25. I.) A Magyarországról meghívott népdalgyűjtő, s -énekes, a csángó kincsek egyik legmegbízhatóbb betakarítója „El kell indulni minden útra. . .” címen tartott előadást a nyári tábor hallgatóinak.

A népdalok olyan mélyről bukkannak a Reménység tavának magasába, mint az időtlen vizek. Az iszonyat bányáiból, fájdalmasan sikoltva, több ezer év messzességéből, a múlt mélységesen mély kútjából.

Ionesco találó megjegyzésével tragédia ott van, ahol megoldatlan problémák vannak. A Kárpátok karéjában mindig bőven tenyészett a megoldatlanság, s ez nemcsak magyar tragédia. Épp a népköltészet a legjobb példa rá: a gondok-nyomorúságok mindig is egymásba türemkedtek. Más kérdés, hogy sorsunk mindenkori kormányzói nem akarták észre- és tudomásul venni. A bánat egy bánat marad mindvégig, az idők végeztéig. Ma már ez is tanulság. A tennivalók – minden népdal egy-egy figyelmeztetés is – ebből a felismerésből gyűrűznek elő. A józanság – múlt s jelen pontos számontartása – arra int bennünket, hogy csak így érdemes gondolkodnunk. Ha ugyan jó magyarok s jó európaiak akarunk maradni.

Félretájéoló álmairól kinek-kinek le kell szoknia: arról például, hogy kinél különb, életrevalóbb, sőt boldog létre érdekesebb. A realitások – múlt s jelen – számbavétele a közös jövő érdekében is szükséges. Baráti kézfogásra várakozón kell tartanunk a karunkat, mert nem tudhatjuk, hogy mikor jön idő igazi kézfogásra: ölelésre is alkalmas. A történelem fölkészülve kell találjon bennünket. . .

MÉRLEG

Az ünnepi hangulatnak hirtelen véget vet egy kérdő mondat, amely szétterpeszkedik a nappaliban: „Meddig magyar a magyar?” A kérdés megmerevedik, testet ölt, s mocsanatlan, mint a megkövesedett fájdalom.

– Az amerikai olvasztótégely már nem úgy működik, mint néhány évtizeddel ezelőtt. A több millió kínai átvészelte a tégelyszindrómát, kibírták a megpróbáltatást; a délről egyre hömpölygő spanyol anyanyelvűek: mexikóiak, kubaiak, nemkülönb. . . Az etnikai tudat föléledése, új nemzetmodellt teremtett Amerika számára. Az egymásmellettségét.

– Tehát meddig magyar, a magyar?

– Amíg magyarul fogalmazza gondolatait.

– Igen, de van két ellenkező példa is, ami nem állott ellen a nyelvi tégelynek: az angolt vallják ugyan anyanyelvüknek, de a különálláshoz is ragaszkodnak. A zsidó tudatosan különbözteti meg önmagát a társadalom egérszétől, a néger viszont inkább ösztönösen. Az ok azonban mindkét etnikai csoportnál ugyanaz: a gyökerek vállalása.

– Tehát a nyelv nem fontos? Vagy: fontosabb nála az etnikai tudat, az érzelmi azonosulás a nagyobb közösséghez, amelytől térben messzi kerültek?

– Ebben a világon egyedülálló, folyton újratöltődő társadalomban akkor is tartozhat valaki az ősi törzshöz, ha a nyelvet már rég elfelejtette.

– Veszélyes elmélet. . .

– Ez szociológusok megfigyelése, és kizárólag erre a fiatal társadalomra érvényes, az európai történeti-kultúrtársadalmakra a legkevésbé sem!

– Akkor, hát meddig magyar a magyar?

(Vasárnap, augusztus 26. 1.) Kicsiny szomorúsággal, tettetett jókedvvel és bangos fogadkozással készülődőnek baza az egyhetes találkozó résztvevői. A legtöbbször még akad valamiféle mondanivalója a másoknak,

legfőképp azért, hogy ne kelljen máris indulni a hosszú útra: Columbusba a repülőterre, vagy még messzibbre, esetleg több ezer kilométerre – kocsikkal. Az istenszolgálat résztvevői még magukba szállva kóvályognak egy ideig a Te benned bízunk súlyát cipelve, hogy aztán mégis rászánják magukat a búcsúra, s indulásra. Az együttlét jó érzéseivel indulnak le a szepentíneken, a hétköznapiok tetteire és szolgálataira is hívó valóságába.

Egy időre még egymás nyomában maradnak a kocsik, aztán egy-egy útelágazásnál piciny bánatfelhővel a tekintetükben integetnek egymásnak: viszontlátásra jövőre.

Mindenképpen.

Talán.

Ha közbe nem jön valami. Ha. . .

Abban reménykedünk, hogy minden a maga módján fog menni, mint eddig. Mintha Máté evangélista prófétálna újra: „Ez a ház latrok házána mondatik, de Ti a hit és a hűség megvallásának házává tettétek.”

A koci, a terepjáró Ford beállított 55-ös mérőöldes sebességgel kiegyensúlyozott tempóval visz bennünket is Chicago felé. Hatórai út után a távolban fölsejtenek a fények. Előbb csak egészen bizonytalanul, aztán egyre ámulatba ejtőbben villannak a magasba a reklámok színorgái.

Közeledünk. . .

LEGFŐKÉPP

Részlet egy amerikai magyar költő szabad versének szét se tört soráiból: „MAGUNKRA MARADTUNK egészen, iszonyatosan és helyrehozhatatlanul. Már azt se tudjuk, ha magunkról beszélünk, hogy kiről is igazában? Folyton csak koslatunk befejezetlen mondataink haragos összevisszagságában. Nem olyan értelemben, hogy koslatunk valóban, hanem csak a lödörgés, a céltalanság szinonimájaként használva a szót! S már mindössze egyetlen kérdésünk maradt, de ez az egy is hiába várja vacogva a választ. Imé a kérdés: Mit szólnak a soromhoz, soraimhoz és sorsaimhoz a Manhattan kellős közepén, a Mexikói-öböl szűkületében, és legfőképp mit mindenütt? És különös módon mit szólnak hozzá Londonban, Párizsban, a dél-olasz táj világító sziklacsücskén és Münchenben, Frankfurtban, aztán Németalföldön. És legfőképp mit szólnak ahhoz, amit meg se írok, csak mondani akarok? Igaz a gondolat kitalálható: hogy miről akarok beszélni! Holott nekem – hiába, szikkad már a szív meg az agy – hét hete semmi nem jut eszembe. Ehhez mit szólnak legfőképp Ausztráliában, az új-zélandi magyar dombokon, az argentin pampákon, a brazil őserdők mocsárbűzében kuporgó magyarjaink? Mit szólnak hozzá Alaszkában az olajkitermelő magyarok és mit a tajvani magyar szerzetes, és legfőképp mit szólnak hozzá Budapesten, a Körúton, s «vidéken», s legfőképp mint szólnak hozzá azok, akik soha nem olvassák verseimet. Nem is csuda, hisz már meg se tudom írni őket, így ők se írhatnak engemet; mert nem tudom mit szól(ná)nak hozzá, ha mégis megírnám.”

(Folytatjuk)

MEZEY KATALIN

Napló helyett V.

Gyorsuló végzet

Tavaly nyáron – makacs betegségtől megalázott lélekkel – olvastam egy könyvet. Felvillanyozott, visszaadta a munkakedvemet, mert arról győzött meg, hogy hanyatló, a történelem szekeréről lebukó hőökről is lehet remekművet írni. Hogy fontos mondandója lehet az előretörékvő újítók számára annak is, aki kívülállóként, egy más értékrend és egy más morál képviselőjeként, a fáradtság és fájdalom fénytörésin át, kicsit fentről és távolról, de a véglegesen elbukó nyugalmaival és nagyvonalúságával figyeli az események zajlását. *Giuseppe Tomasi di Lampedusa A párdúc* című könyvét olvastam.

Idén nyáron – makacs betegségtől megalázott lélekkel – olvastam egy könyvet. Megbénított napokra és mélyen lesújtott, pedig arra szolgáltatott ez is bizonyítékot, amire a másik: hogy a történelem szekeréről lebukó hősök sorsa is hordoz bonyolult, megszívlelendő tanulságokat az őket legázolva hátrahagyók számára, és anyaga lehet páratlan remekműveknek. *Borisz Paszternak Zsivago doktor* című könyvét olvastam.

Mindkét könyv végére 1956-ban tett ki pontot írója. Mindkét könyv megjelenésének körülményei, irodalmi megítélésük ellentmondásai megrendítően hasonlóak. Mindkét könyv írójának sorsa méltatlan és tragikus.

Tomasi di Lampedusa, szicíliai főúr, Párma hercege volt. Nagybeteg, öregkorában, rövid néhány hónap alatt alkotta meg élete fő művét, mely 1860–83-ig rajzolja meg hőse, a reneszánsz korának nagy alakjaihoz hasonló tudós, filozófus alkatú, patriarchális nemes úr, Salina herceg és családja sorsát. Ez a korszak, az olasz történelem forradalmi korszaka, az ellentmondásokkal terhes, mégis dicsőséges és diadalmas *Risorgimento*, amely megteremtette az egységes Olaszországot. De ez a korszak, *Gari-baldi* és a népi hősök ideje, egyben a feltörekvő polgárság és a feudális hatalom képviselőinek osztálykompromisszuma, hatalmi egybefonódásának kora is, mikor néhány esztendő leforgása alatt igen távol kerültek egymástól az eszmék és a nevükben uralomra jutók. A lelkesedés, önfeláldozás, de a kiábrándulás és a hagyományos értékek, erkölcsök felbomlása együtt volt jelen a nagy történelmi forduló éveiben.

Ezt a sokarcú kavargást figyeli Lampedusa szkeptikus, művelt, élet-szerető hőse, aki születése és neveltetése folytán a szálfatartású, derűs, igazságos hatalom letéteményesének, a változatlan, nemes tradíciók képviselőjének, tudós asztrológusi minőségében pedig Isten beszélgetőtársának tudta magát. A történelem számára a saját őseivel való bensőséges kapcso-

latot, a családja sorsával, tetteivel való foglalatosságot, százados tudást és relikviákban, birtokokban, kastélyokban – vagy azok elvesztésében – megfogható valóságot jelent. Artisztikus szokások és viseletek harmóniáját, esendő, de nemes és ismerős viszony- és erkölcsnormákat.

A forradalmi jelen pedig mindennek felbomlását: a hatalomért küzdők kapkodó pragmatizmusát, eszmék, tettek, jellemek torz viszonylagosságát, gyors avulását és állandó, lealacsonyító érdeklődését hozza magával. Mindenben esetlegességet, kiszámíthatatlanságot, kisszerűséget, gátlástalanságot. A hagyományok nélküli hatalom és gazdaság stílustalan, leplezetlen mohóságát, brutalitását, tudatlanságát viszolyogva figyeli Salina herceg. Tudja, hogy olyasmi van születőben, ami lényegét tekintve nem sokban különbözik attól, amit elpusztítani hivatott, születése mégis törvényszerű. És tudja azt is, hogy az alapvető hasonlóság, azonosság okán előbb-utóbb szükségük lesz az új hatalmasoknak mindarra, amit csak a régiektől tanulhatnak meg, vehetnek át.

Tudja, hogy ez az egymásrautaltság törvényszerű. De, mert érdeken alapuló, kikényszerített és felszínes – nem kér belőle. Számára nincs alternatívája a személyes pusztulásnak – ugyanakkor támogatja, segíti kalandortermészetű, elszegényedett unokaöccse házasságát, mellyel az új politikához és gazdagsághoz köti magát, átmentve az új korszakba az ősi Salina családot.

A regény erős nemtetszést váltott ki az olasz irodalmi életben. Szerzője nem is élte meg megjelenését. Az elutasítás oka elsődlegesen az volt, hogy az olasz történelem legendás korszakát szentségtelen, „más” szemszögből ábrázolta. Száz évvel a Risorgimento után is tabu volt – és maradt sokak számára – „avatatlan kézzel” nyúlni ennek a romantikus korszaknak szövegéhez, megmutatva annak a fonákját is, ahol a nagy bogokat és a javítások ügyetlen nyomait őrzi az anyag.

Három évvel a regény születése és írója halála után a milánói Giangiacomi Feltrinelli kiadónál mégis csak kinyomtatott és megindult a feltartóztathatatlan világsiker útján ez a remekmű.

A *Zsivago doktor* belső címlapjának hátán is a Feltrinelli Kiadó copyrightját olvashatja az orosz olvasó, ha – rövidesen – hazájában is megjelenik majd.

1957-et írták, mikor hazai kiadásának betiltását követően villámgyorsan olaszra fordították és kinyomtatották Milánóban a nagy októberi forradalom Odisszeját. 1958-ban már Nobel-díjas a hatvannyolc éves író, aki tíz éven át írta botrányos sorsra kárhoztatott munkáját, de, aki legalább élete még hátralévő zaklatott két esztendejében megélhette, hogy áldozata „istennek tetsző”: tehetsége és aszkézise oltáráról egyenesen szállt föl a füst a világsiker, a világirodalom mennyországa felé.

Több mint harminc évig volt tabu a *Zsivago doktor* hazájában és a világ nem egy országában, így minálunk Magyarországon is. Mégis – viszonylagosan – hamarabb jelenik meg (mintegy hetven esztendővel a nemzeti mítosszá magasodott események után), mint Lampedusa könyve, amely a Risorgimento után csaknem száz évvel született, vált szentségtörővé, kiátkozottá és rá hamarosan világhíressé.

A *Zsivago doktor* „bűne” – mondanom sem kell – ugyanaz, ami *A párdúcé*. Írója olyan emberi értékek mellett tört lándzsát, amelyek sem a forradalmi időkben, sem a rájuk következőkben nem voltak kelendők.

A hagyományos erkölcsi normákhoz való ragaszkodás, a gondolkodásmód szuverén „szabálytalanságának” tisztelete, fel nem adása; a személyes sorsunk szabad alakításának jogára való igény különbözteti meg a könyv hőseit kora elfogadott hőscitől. Ő is a ferradalom által éppen hatalmától megfosztott osztályból, a nagypolgári világból származó értelmiségi. De épp úgy, mint Salina herceg, saját osztálya visszataszító hibáitól is idegenkedő, különc és magányos alkotó – író. Régóta vágyik a változásra, a forradalomra, de a velejáró pusztulást, az alantas erők fel- és elszabadulását, a szólamszerű, leegyszerűsített „igazságok” uralkodását, érvelését, az uniformizált gondolkodás terrorját nem tudja elviselni. Ennek következtében sodródik a társadalom peremére, noha a személyes megsemmisítést sikerül a történet számtalan fordulata során elkerülnie.

De lehetetlenné válik kiteljesedése és olyan külső és belső konfliktusokba keveredik, amikből csak az összeomlás, az egzisztenciális leépülés és a halál kínál kiutat.

Zsivago doktor mellett is megtaláljuk a sorsválasztás másféle lehetőségét képviselő hőst: féltestvérét, akinek nem gond az új világban érvényesülnie. Jevgraf Zsivago – a regény vége felé a második világháború szovjet tábornoka – arisztokrata anyától született, mégis valamilyen titokzatos kapcsolatban áll a proletárhatalommal. Nem egy válságos pillanatban felbukkan bátyja mellett, hogy kisegítse őt a bajból.

Bizonyos, hogy szerepeltetésével azt kívánta érzékeltetni az író, hogy még a legkiélezettebb körülmények között sem kizárólag az osztályviszonyok, hanem épp annyira a személyiségjegyek is beleszólnak sorsunk alakulásába.

És, hogy miért sújtott le Paszternak könyve, mikor Lampedusáé felvillanyozott?

Salina herceg öregemberként, teljes, befejezett élet után hal meg, emberi méltósággal, népes családja körében egy tengerparti szállodaszobában.

Zsivago nincs még negyvenéves, amikor megáramaradtan, megtörtén utazik egy folyton elromló, túlsúfolt villamoson, amit minduntalan le-
hagynak még a gyalogosok is, a legnagyobb hőségek idején, Moszkvában, amikor rátör az utolsó, végzetes szívroham. Annyi ereje marad csak, hogy utastársai szitkozódása közepette kifurakodják a peronra, leszálljon a szerencsétlen járműről, és a felpuhult, forró aszfaltra rogyva kilehelje a lelkét.

Századunkban felgyorsultak a végzet kerekerei.

BARANYI JUDIT

A meghajlás elmarad

„Tagadom a művészet öncélúságát – a »művészet a művészetért« szemlélet áligazságát. A művészet az érzelmi és értelmi egyensúly csodálatos megnyilatkozása az alkotáson keresztül.” *Iványi Ödön* így vall 1976-ban, a szécsényi kiállításához írt rövid bevezetőjében. Ez a két, tömör mondat érvényes egész művészi pályájára, első pillanattól a legutolsó ecsetvonásig.

Iványi Ödön-émlékkiállítás – szívszorító, megrendítő valóság. Hiszen most lenne csak 70 éves, s három esztendeje nincs már közöttünk. Emlékképek sokasága bukkan fel. Derűs bölcsessége, nyugalma, az emberek megértő szeretete jellemezte. Ezt az emberi tartást tükrözik alkotásai. Végigjárva a kiállításon, amely az utóbbi huszonöt év munkáit öleli fel, mindenki számára egyértelművé válik Iványi sokoldalúsága, témáinak változatossága. Mindig erősen hatott rá szűkebb környezet, a Palócföld varázsos világa, szeretett városa Salgótarján újjászületésének szinte minden apró mozzanata, a természet csodás atmoszférája, mely különösen akvarelljein teljesedett ki legjobban. Gyakran szerepelnek képein a munkával kapcsolatos motívumok, maguk a munkások: bányászok, csillékek, kubikosok, kohászok, vagy a falusi élet megannyi mozzanata: kapálók, kosárkötők, parasztudvar, istálló. Lenyűgözte mindig a természet, az évszakok változása, a tükröződő vízfelület, a napkelte, a csend és nyugalom.

Hogyan is alakult életpályája?

1918. november 12-én született Leszenyén. Középiskoláit Sopronban és Győrben végezte, majd 1938-tól 1943-ig a Magyar Képzőművészeti Főiskolán *Rudnay Gyula* növendéke volt. Talán az ő hatására is költözött Bajára, majd 1954-ben telepedett le Salgótarjánban.

1941-től szerepelt kiállításokon, majd rövid törés következett be művészi pályáján: a második világháború megpróbáltatásai őt sem kerültkék el. 1948-tól szerepel újból kiállítóként. Első önálló kiállításának megrendezésére 1966-ban vállalkozott itt, Salgótarjánban a régi József Attila Művelődési Központban. Joggal merülhet fel a kérdés, hogy miért ilyen sokára szánta rá magát erre a szereplésre? Iványi Ödön, a festészet, a művészeti tevékenység mellett vállalkozott tanításra is, amit ugyanolyan odaadással, hittel és szeretettel végzett, hivatásnak és nem munkának tekintve. Abban, hogy Salgótarjánban annyi művészetet szerető és értő ember van, neki is komoly része volt. Nehéz volt a két hivatás összeegyeztetése. Szinte érthetetlen és egyéb csodálatra méltó, hogy miként hozott létre egy olyan gazdag életművet, melynek csupán egy része látható most ezen az emlék-

kiállításon. Az 1966-os kiállítás előkészítésekor nemegyszer hívott fel telefonon jóval éjfél után, mert akkor jutott eszébe valami új, érdekes téma, s rögtön közölni akarta ezt.

Nagyon jó volt vele együtt dolgozni. Meghallgatta az észrevételeket, ha nem értett egyet valamivel, akkor halkán hümmögött, soha nem volt sértő a visszautasítása. Ha valamiben igazat adott, azt azonnal elfogadta, megköszönte.

Nemegyszer váratlanul jelent meg nálam a Múcsarnokban. „Erre jártam kis komám, gondolom, megnézlek, ha nem zavarlak.” Ilyenkor nagyon sokat mesélt: a főiskolásélményekről, Rudanayról, a mesterről, s *Szőnyi István*ról, akit különösen tisztelt. Festészetének alapját ez a két mester jelentette. Rudnay Gyula markáns, mondhatnám expresszív realizmusa ötvöződött nála Szőnyi halk lírájával, ebből született meg művészetében az érzelmi és értelmi egyensúlyának az a harmóniája, amelyre az 1976-os megfogalmazását idéztem bevezetőként.

Az 1966-os kiállítást követően Iványi Ödön többször vállalkozott már egyéni kiállításra, szép sikerrel szerepelt nemcsak a területi kiállításokon, hanem az egri akvarellbiennálékon, országos tárlatokon. Több alkalommal díjazták alkotásait. Munkásságának utolsó tíz-tizenöt évében az akvarellezés újbóli megtalálása, felfedezése jelentette lenyűgöző varázsú művészi kiteljesedését. Kialakította sajátos „iványidöncis” szín- és formavilágát. Szinte mindenről megfedkezve oldódott fel a műfaj lehetőségeiben: boldogságot, örömet sugároznak ezek a nagyméretű lapok. Olyan sugesztív líraiság hordozói, mely mindig is jellemzője volt művészi habitusának, csak korábban igyekezett szemérmesen rejtegetni ezeket az érzelmeket. *Egry József* akvarellejei jelentenek ilyen megrendítő élményt, természetesen egészen más élményekből eredően, egy egészen más művészegyéniség karakteréből adódó különbséggel.

Utolsó látogatásakor is akvarellal kapcsolatos terveiről mesélt, utazni készült, örült a nyugdíjnak, mert így már csak a művészetnek élhet. Hogyan is fogalmazott minderről? „Az alkotás legyen könnyed, játékoságot sugárzó, de sob’ sem legyen izzadságszaga. Abogy a trapézon az artista könnyed kecsességgel ivel át a mélység felett, legyőzve a gravitációt, hogy aztán mosolyogva köszönje meg a tapsot, az óriási erőfeszítés látszata nélkül – valahogy így kell a közönség elé bocsátani minden más művészi profluktumot is.”

A taps megköszönése sajnos, elmarad, s a meghajlás is.

Elhanszott Salgótarjánban, 1988. május 27-én, a Nógrádi Sándor Múzeumban a gyűjteményes kiállításának megnyitóján.

Pacsmagolás

I. Ö. festőművész emlékére

Bujkálók a városban.

Ovakodom a találkozástól.

Nem a depresszióm tesz emberkerülővé. Ambár itt is, mint minden kisvárosban, vannak elegenden, akik elől (egyesekben engem látva támadhat ez a kényszeres gondolat:) érdemes lenne átmenni az utca másik oldalára: a két járda közötti futkosásért *arathatna* a rendőr. Mégsem az éles füttyező és a helyszíni bírságolás tart vissza sem engem, sem a velem szemben jövőt az ilyesfajta módszeres kitérésektől. Sokkal inkább a közeg: az ÖRÖK KISVÁROS, aminek halhatatlan (ha a város örök, lakóinak élete is) polgárai-ként túlságosan együtt vagyunk, mint egy nagy család – mozgásunk a gázatomoké, s nem az egymás mellett súlyosan elúszó fenséges óceánjáróké.

Bajom tehát, ha van – bár van elég –, most nem az élőkől származik. Legalábbis nem közvetlenül.

Üldöz egy plakátarc, na, erről van szó!

Ha nem tenné velem, járhatnék megszokott útjaimon, ha nem is gondtalanul. Az első napokban legalább annyira bosszantott ez a kényszerű csalinkázás (*itt, ebben* a városban, ahol erre nem is kínálkozik túl sok lehetőség), mint egy középnyugati lótolvaj, vonat- és bankrablót, esetleg többszörös gyilkost, netán ármánykodás eredményeként ártatlanul megvádoltat, aki viszsza azokról azokról a falaktól, ahol ott harsog a vastagon szedett, vagy egyszerűen betűsémával odafestett felirat:

WANTED,

alatta a leghitelesebb arcmásával, a körözvényt indokló cselekedeteivel, s ki ne feledjük az ilyen-olyan összegű váltságdíjat.

Persze a legújabb időkben nálunk a legritkább esetben tesznek élőt a plakátra. Ebben reklámhölgyeké és politikusoké az előny. Az egyéb kategóriában halottak kiváltsága ragasztott képről szemlézni a gyarló utcai futkosást, ezt a nem szűnő színjátékot, netán még mindig azok alakítását, akik kortársaik voltak.

Lázadásnak is nevezhetném az első napok gesztusát.

Dühkítőrésem emígyen tagolható:

– Hát engem ne fixírozzon lépten-nyomon! Ingujjban engedi el rám nem szűnő mosolyát, miközben örökre a térdére támaszkodva, feltöltötést és kifejezőre metszett fejét ellensúlyozza.

Gyakran, mire észbekaptam, hogy beleütköztem – és ez rendre így ment május végén –, már el is hangzott a kérdés:

– Mi újság, apóka?

Az örök cigaretta, szipkával vagy csupaszon, még vissza sem került a szájába. A kérdéshez tartozó mimikát végtelenníve kitarítja. Ebből tudom, nem szórakozottan érdeklődik. Választ vár.

Miért éppen tőlem?

Mert kifejezetten rám és nem mögém néz?

Ott voltam a tárlata megnyitóján, még jóval a közönség gyülekezése előtt.

Az nem elég?

Különben is: valóban kérdezett?

– Agyadra ment a hőség! – igazítom el magamat júniusban, miután a rádióból újabb csúcsról értesülök, ezúttal hőmérsékletiről. Kifejlődött gyanúmat viszont miért adnám fel? Önveszélyességem nem fenyeget másokat, jutok döntésre hamar, viszont smirglizett idegeim veritékes napokon is – lám! – olyan irányt jelölnek, állapítom meg (ó, üdítő öndicséret!), amelyre érdemes ráállnom keresőmmel.

Attól a naptól utaim mégsem egyszerűbbek, noha bakonyi betyárkodásnak is felfoghatnám cseles irányváltoztatásaimat, a plakátfalak közelségét időben megérezve. Manővereim közben, meglepő módon, új kiszögelléseket, nem használt sarkokat, hasznos rálátásokat fedezek fel a városban.

Sem a visszája, sem a fonákja, sem a kifordítottja tárul fel.

Valahogy *egészebb* egész az egész.

Következésképpen a végtelenségig játszható a bújócskám. Addig mindenképpen, amíg a pandúrok által is ismert csárda – vagyis a HELYSZÍN – csapdammá nem züllik.

– Elég volt! – lihegtem a langyos zápor elől futva, miután beálltam a vadonatúj megyei könyvtár posztmodern esőfogója alá, azon a napon, amikor *Kő Pál* festett fa Balassi-emblémája felerősítettet a portál fölé.

– Ha már ekkora átmérőjű saját csöbe gyanútlanul beslattyogtál, használhatod az önkihúzó dugóhúzó – kapom meg az eligazítást magamtól az esőveréses porszagban.

Nézzünk hát szembe!

A vasúti aluljáró zömök négyszögű oszlopai éppen elég felületet biztosítanak plakátsorozatoknak is. Sorozatnyi arc, sorozatnyi lehetőség. Feltűnés nélküli sasszék jobbra, ameddig érdemes. Kapkodok a szemsugarakért. Találat semmi. Nem esem útjába a tekintetnek, pedig most egyenként vállalom a szembenézést. Valahogy mögém sikerül mindegyik arcból az az összetartó fénynyaláb, aminek a gyújtópontjába magamat illesztgetem. Se a könyv-, se a sorsjegyárus nem látja, csúcsfény helyett ma az izzadság csillog rajtam.

Újabb sasszék, ezúttal balra. Ismét semmi.

Képzeltetés lett volna, hogy a tekintet célpontjának ismertem fel utcai magamat?

A látványillúzió a következő napokban lepleződik le, a múzeumba menet. Kigyózó palánksor választja el a bejáratot a szomszédos építkezéstől, rajta szépségtapaszként ominózus plakátjaim. Aki errefelé tart, a múzeum fala és a palánk képezte kutyaszorítóba kerül. A kigyózó mozgás következtében olyan folyamatos pontsor adódik, amelyen a farost kerítésről somolygó arc az oldalirányú nézőpontok miatt egyenesen a befelé haladónak címezi egyáltalán nem gonoszkodó megállapítását:

– Bejöttél az utcámba.

– Innen már önszántamból – mormogom.

Más napokon pedig:

– Elszánásból...

Aztán összebékülünk, s amint be-beugrom hozzá, már csak bensőségesen biccentek.

Csak...?

Pontatlan.

Ameddig ebben az irányban kapcsolat fejlődhet, a legtöbbre jutottunk. Életemben a kézfogásunk kevesebb volt, mint ezeknek a napoknak észrevétlen fejlődulata.

Távotomban, mögöttem kiállításra képcével, elköszönően ismételt meg a fejjel való tisztelgést. Be-beugorva, olykor nem többre, mint másfél perc, ellenőrizendő valamely apróságot, egyre zavartabban veszek részt néma kommunikációkban. Ő nem, ő rendíthetetlenül végleges.

Azt hiszem, nem vergődött országos hírnévre, viszont sokan szerették, helyben is és más égalj alatt is a hazában. Éveken át ennyiben maradtam vele kapcsolatban. Mintha a kompenzáló mondatfél valódi kiegészítése lenne tapintatos állításomnak. Szűkölésem a kutyaszoritóban még azt is kikényszerítette, hogy plakátarcáról elfordítsam a fejem. Az ilyen szoroskában ez nem tartható modor. A viszony javulása érdekében meg kellett másitanom jovialis összegzésemet:

Nem vergődött országos hírnévre, bolott nemzetközi szintű tehetsége volt.

A bizonyítás nehézségei, közel a lehetetlenséghez, levertté tesznek, amit az időjárásra fogok. Valójában tudom, minden ilyen állítás, ostobaság. Itt van mindjárt a tehetség *ex katedra* minősítése... Nem, mégsem vonom vissza, de magyarázatként hozzáfűzöm, hogy jelölni akartam a távolságot a *megvalósult* és az ebből *kivetítetű* között. Az utóbbi viszont nem feltétlenül azonos a valóra nem vált *lehetőséggel*, a mégiscsak virtuálisnak tekinthető tehetséggel. Megmondom miért nem. A művészi tehetség természetéhez olyannyira hozzátartozik az ugrás, mint a kígyóéhoz a vedlés. Hagyatékokból egy elképzelt jövőre nézve, kizárólag zsinóregyenes kivetítésekre vagyunk képesek. Az elmaradt ugrások meghaladják képzeletünket.

– Ebből, meg ebből, meg ott azokból akármilyen lehetett volna! – ahogy F. P., a festő mutogatott a tárlaton, amikor magamat ellenőrizendő, vele vettem át képről képre a kiállítást, anélkül, hogy barátom tudta volna, részben a terapeuta szerepét játssza prolongált üldözési mániámban.

A kérdés innen már nem kevesebb, mint ez:

– Kin múltott?

Első válasz individuáletikusan:

– Rajta.

Második válasz vulgárszociologikusan:

– A közegen.

Harmadik válasz áldialektikusan:

– Is-is.

Negyedik válasz fatalistán és gnosztikusan:

– Is-isten tudja.

Az én válaszom:

– Nem tudom, bár,...

Tekinthesem például áldozatnak is.

Plakátarcú társalkodóm az *itteni* képzőművészeti élet kezdeti évtizedeinek igazi reprezentánsa. A fentiek értelmében, vagyis mint áldozat. Egyébként már akkor is a *bely* foglya volt, amikor még *ide* sem jött. Még a főiskolán, *Rudnay* tanítványaként, aztán Baján, az ottani művésztelep szellemének közegében. Amivé lett, s ahogy megmaradt nekünk, azzá persze itt vált.

Egyik őszinte hűségű tanítványa (F. Gy. festőművész) szerint egész pályáján küzdött a Runday-hatással; erről neki szóban is vallott. Eme hitelességtől úgy jutunk el a teljesebbig, ha hozzátesszük: egyféle posztnagybányaiságról van itt szó, Bajával és Vásárhelyel vegyülve. Elszakadási kísérletei a meszterétől így lényegében ugyanabban a körben mozogtak. Fontosabbnak tartom ezt, mint a szóba jöhető nevek további szaporítását. Ebben a szellemi közegben a *hogyan fessünk?* kérdése jóformán a szakmai minimumot jelentette, amellyel igazán rendelkezett. Hangsúly a morális többleten volt: *miért fessünk?* A máig megőrzött etikai kódex szerint – némileg leegyszerűsítve – a *népszolgálat* jegyében. Töprengésre érdemes paradoxona a kornak, hogy az 50-es években ebből létrejöhetett volna a hivatalos művészetpolitika és a vásárhelyiek, alföldiek látványos egymásra borulása is. Tudjuk, nem egészen így történt. Miként *Perneczky Géza* írta: „egészséges oppozíciót képviseltek a vulgarizált egyszerűsítéscckkel szemben.” „A mesterség és az elhivatottság komolyságát” élni segítette a megőrzött múlt, a *bely* legendás szelleme. Az egyes alkotó Vásárhelyen valóságközelben tevékenykedhetett és ugyanakkor olyan közegben, amelynek saját „*művészi tájszólása*” (B. Supka Magdolna) volt, van.

Provokátorom a falragaszról az 50-es években ugyancsak jellegzetes tájszólású vidékre került. *Hozzánk*, ahol a nyelvjárás *politikai*. Ehhez igazodik a szóhasználat és a kiejtés. Ugyanazt mondják ezen a nyelven is, mint amit *Tornyai* vagy *Rudnay*, az eredmény azonban nem ugyanaz. A viszonyok csupaszsága a *genius loci* olyan változatát teremti meg, amelyben – szerves művészeti élet hiányában – politikum és alkotás közvetlen felületi érintkezésben él. Eme póre viszony végeredménye a teljes „átpolitizáltság”. Vagyis a „gyermek” szépsége és/vagy okossága döntő részben meghatározott a politika nemzőképességétől. A hely szelleme itt is bejelenti igényét mind formai („valóság-hűség”), mind tartalmi (az „építő és teremtő munka ábrázolása”) szempontból.

Kiplakátolt hősöm idekerülése után a munka világának az alföldiétől eltérő változatát ismeri meg, a gyárak, bányák, kolóniák életét. Van mit „fölvállalnia”, ha művészi etikájának folytonosságát őrizni kívánja. A 70-es évek elején „forgalmaztam” ebben a közegben kamarakiállításnyi anyagát. A közönségtalálkozókön nemegyszer vallott róla, mennyire megrendítette ez a nehéz élet. Bizonyos vagyok abban, hogy emiatt nem játszott a el soha a művészt. Inkább leplezte valódi lényét. Volt is minden: népművelő, könyvtárigazgató, szakkörvezető, tanfelügyelő, s a lehetséges társadalmi megbízatások végrehajtója. És időszakosan festett is. Szinte a vasárnapi művész módjára. Vagyis nem „napról napra”. Csinált mindent, amikor csak egyet lett volna szabad: kimunkálni festőönmagát. Mert még nem volt kész, amikor idekerült. (Ebben az értelemben nagyon is igaz a híradás viaskodásáról a mesterével.) A saját arc megtalálásának kényszerű elhúzódása könnyen összefüggésbe hozható a „szerepvállalással”, mint klasszikus csapdával.

Ö tisztában volt mindezzel?

Bizonyíthatóan igen. „Fösteni kell – mondogatta –, mást nem szabad”. Igaz, ekkor már közelített a nyugdíjhoz.

– Akkor az volt soron! – hallom az igazoló kórust.

– Kinek? Neki, a tehetségnek, a festészet volt soron. Akkor is.

Apropó: festészet. Mi mindent értettek *itt* festészet alatt az elmúlt 30 év alatt is, amiből aztán az „elvárások” születtek! A „róluk és nekik” elve eredetileg *neki* sem jelenthetett gondot. Annál inkább a „megcsinálás” módja. Helyi ihletésű képein látszik a küszködés. De volt annyira naiv, hogy feladatot jelölt ki magának ebből is: egy jó művésznek ezt is meg kell tudni oldani! Az idők változásával a kialakuló helyi kvázi művészeti élet még versenyhelyzetet is teremtett, innen a pályatársakra is ügyelni kellett. Tétje volt már annak, hogy ki tudja az „elvárásokat” teljesíteni. Kenyérharccá alakult át az eredetileg küldetesként és szolgálatként belsővé tett feladat. Különös, hogy később nem vette észre, már régen csupán *vélt elvárásról* van szó, amit a kvázi művészeti élet gerjeszt (akaratlanul vagy szándékosan – egyik sem kizárható), megtévesztvén egymást a pályatársak. A háború és a hadifogság után az új helyzet késlekedő felismerése rabolta meg leginkább évei számát. Minél inkább eleget tett belülről vállalt helyi normáknak, annál kevésbé felelt meg saját, korán kialakított eszméinek. Újra kellett definiálnia önmagát. Am nem mindegy, hogy kihez, kikhez képest végezhetjük el ezt a műveletet. Beleragadva szűkebb viszonyrendszerünkbe, kiadós az esély, hogy hibás lesz a végeredmény. E vonatkozásban sok jóra nem számíthatott.

Súlyosbította a helyzetet, hogy pályakezdésének művészi és etikai bázisa a hatvanas években egyre inkább ki volt téve a korrodálódás veszélyének. A magyar képzőművészet élt a tájékozódás új lehetőségeivel, s ezzel egyidőben viharos gyorsasággal, de szinte máig tartó harcok közepette átszervezte belső értékrendjét, újbb és újbb sorrendet állított fel az élő és holt mesterek között.

Amikor hősiemet megismerhettem, már hiányzott belőle a kizárólagosságnak még az árnyéka is.

– Elférünk mindannyian. Fösteni kell – bizonygatta, amikor a frissiben fel-tűnt fiatalokról faggattam, akik részben éppen az ő tanítványai voltak, ha szö-geesen ellentétes törekvéseket is képviseltek, mindjárt a jelentkezésükkor.

Neki azt is tudomásul kellett vennie, hogy a valóságos szociális tartalmak kifejezésére egyre kevésbé alkalmas festői iskolázottsága. Visszatekintve a múltba, látnia kellett, hogy kortársainak egy festészetén kívüli program jegyében készült munkáinak többsége sajnálatosan igazolja azt, amit *Kállai Ernő* már 1946-ban leírt, s aminek a buktatóit ő maga igyekezett elkerülni: ezek a képek „inkább csúffá tevői, semmint fölmagasztalói az építő és teremő munka szent ügyének”.

A következmények nem maradtak el. Már rég nem a Rudnaytól való elszakadás volt a kérdés. Szinte átmenet nélkül olyan mohó tájékozódási igényt fedezhetünk fel képeink egész sorozatán, hogy az már-már kapkodásnak tűnik. A hatások, a lehetséges, szóba jöhető nevek köre meglepően tágas. Ezen-közben az ihlető tematika szinte semmit sem változik. Ünnepi felvonulás és a város látványos átalakulása, a munkások világa és az ipari táj kerül most is vászonra. A technikai kivitelezés azonban gazdagodik, ezzel együtt az újra feldolgozott látvány formái megvalósítása is módosul. A környezet tárgyi azonosíthatósága egyre kopik, végül elérkezik a színhez és a fényhez. Időrend-

ben haladva szinte azt is látjuk, hogyan gyorsul fel a magyar festészet vonata: festők szinkronban van az általa is követhető országos mozgásokkal. A korábban is használt címek (Bányatelep, Munkábamenők, Kányási reggel stb., stb.) lényegében már csupán „ráfogások”. A festő elérkezett saját, kizárólagos feladatához. Szemben a nézhető világ látványfelületével immáron a kép valósága jut érvényre.

A kiállítóteremben táblaképcinek négy sorát akvarelljei ölelik körül. Utolsó idejében mindenki ezeket dicsérte. Mondták, irták róla, hogy végre rátalált az akvarellre, saját műfajára.

Tévedés ezt állítani.

Végre önmaga lett, arról van szó. Hogy már nem maradt ideje olajban is fölzárkózni önmagához? Az veszteség. Pótolhatatlan.

Rég volt, amikor interjút kértem tőle. Faggattam a helyi művészeti életről is. A munka feltételeiről beszélt. Első helyre az időt tette:

„Tudom magamról, mit jelent reggeltől dolgozni, aztán délután vagy este festeni. Az már csak *pacsmagolás*. Idő kell a belelendülésre... Ez az idő pedig nem délutánokban és nem néhány napban mérendő. Sokszor még egy hónapban sem.”

Ma még inkább értem, mit mondott, mint amikor szemben ültünk. A mecenatúrának szánt praktikus tanácsai fölött ott az élete. Tanulságnak?

– Mi lenne az? – kérdezem az utcán, amikor az egyik hirdetőfelületen megtalálom a portréját. – Hogy festő ne a nyugdíjasveire számíton?

Nem válaszol. Derűs vesztesként mosolyog rám.

Emelkedettsége nem tettetett. Ebben lenne a titok, miért hat rám az önellenőrzés kényszerével?

És mi lesz azután, ha majd utóléri a plakátsors és föléje mást ragasztanak, vagy leáztatja az őszi eső az utolsó példányt is a városban?

Talán kikerül a múzeumból tanítványa által készített büszkje valamelyik közintézmény elé, vagy zavartalan sétányra, hogy jelenléte figyelő tekintetüktől patinásodjék – figyelmeztetésül.

Odeschalchi Eugénie: Egy hercegnő emlékezik

A *Palócföld* 1986/5. számában adott hírt a készülő könyvről, közölve az 1984. évi tévériportot is. Lapozzon bele az olvasó véletlenül vagy tudatos választással az azóta megjelent emlékiratkötetbe, megjósolható, hogy Odeschalchi Eugénie négyszáz oldalas könyvét közömbösen nem fogja letenni. S ha nógrádi, szécsényi, akkor bizonyosan nem, hiszen a kötet egyharmada a memoáriró életének szécsényi éveit meséli el.

Kordokumentum ez az emlékirat is, a magyar arisztokrácia hétköznapi clevelandnek meg lapjain a századfordulótól kezdve. De túl a tényismerés értékein, a minden megpróbáltatáson keresztül megőrzött emberi tartás s tisztesség vív ki megbecsülést és rokonszenvet. S igaz a cím: egy hercegnő emlékezik, helyzete tudatában, de nem rátartin, méltósággal és mégis szerényen. Legyen szabad a címhez hozzátenni: emlékezik egy feleség, egy anya. Mert a könyv betűiből sugárzó műveltség, méltóság, hit mellett, vagy azon túl is, átsüt a szeretet melege. Szeretete férje, gyermekei, szülei, ismerősei, a kedves emberek felé. Ok nélkül nem ismert gyűlöletet.

Odeschalchi Eugénie (1898–1985) történelmi családba született. Az olasz eredetű Odeschalchi családból származott, miként többek között Benedek, XI. Ince pápa, a török elleni

európai összefogás főszervezője is. A családot az 1751. évi 40. törvénycikk honfiúsította, „*még most is bálás emlékezettel tisztelvén a karok és rendek a néhai szentséges atyának, XI. Incze pápának, és az ő nagybátyja Odeschalci Livius hercegnek... fölajánlott segítségét és a háború viselésére szolgáltatott eszközeit, s ebből folyólag magának és utódainak szerzett nem közönséges érdemeit.*”

Gyermekkora a házasság megkötéséig, 1918-ig a felhőtlen boldogság kora. Erről szól könyve első részében. Lovrin, a „szépséges hely”, adott otthont a Liphay családnak. Férje, báró *Liphay Béla*, régi magyar nemesi család leszármazottja volt. Egyik őse 1660-ban Szécsényben volt helyettes kapitány, ott, ahová 1944 húsvétján érkezett meg Lovrinból a háromgyermekes család. A háború viharai elől azonban elmenekülni nem lehetett. Szécsénybe is elért. S báró Liphay Béla és herceg Odeschalchi Eugénie, a szécsényi kastély és „miniuradalom” új tulajdonosai 1944 decemberében az épület pincéjét óvóhelynek berendezve, a több mint 300 otthlakót élelemmel ellátva, sebesülteket gondozva, helyükön maradtak. A pincében várta meg az új világot. Az ostrom, Szécsény felszabadítása, az újrakezdés nehézségei, és egyre nyilvánvalóbbá váló reménytelensége ellenére sem hagyták el hazájukat.

A háború minden emberre gyászt hoz. Nem került el a Liphay családot sem. Egyik fiuk hősi halált halt, másik külföldre sodródott. S mindezek mellett, mint a magyar arisztokrácia tagjainak, át kellett élniük osztályuk, életformájuk halódását, majd megszűnését. A főúri lov-rini kastélyból a szerényebb szécsényibe, majd annak egyre kisebb részébe, végre egy városi házba kellett átmenteni, amit lehetett. S természetesen elmaradt a pazar bútorok, a gyönyörű képek, az értékes könyvek gazdagsága, de a lakásba érkezőt mindig körülvette a figyelem és a fignylmesség gazdagsága.

A könyv harmadik részének címe: Szécsény. S noha „földesúrként” alig fél évig élvezhették az egykori Forgách-kastélyt, amely ma múzeum, mégis életük a hetvenes évek elejéig hozzákötődött. (Ohatatlanul felmerül a hasonlatosság Szécsény korábbi úrnőjével, az emlékirataiban Szécsényt szintén leíró Pulszky Teréziával; a véletlen úgy hozta, hogy egymást kö-

vető években jelentek meg visszacm-lékezéseik.)

Odeschalchi Eugénie könyvének megírásához 85. életévében kezdett hozzá, megjelenését nem érte meg. Mire napvilágot látott, Eugénie hercegnő már a szécsényi temetőben pihent szeretett férje mellett. Emléke azonban megmarad a könyvben. Gesztusai, mosolya, hanghordozása pedig azok emlékezetében, akik ismerték, látták a vele készült tévériportot.

Ő maga cképpen ajánlotta sorait: „*Én úgy gondolom, hogy ez a három-részes memoár olyan, mint egy szélesvásznú mozifilm. Képzeljük magunkat egy nagy moziterembe – remélem, zsúfolva van érdeklődőkkel. Leoltják a villanyt, sötétség támad, és a nagy vásznon hirtelen megjelennek a szereplők, események, egy idős édesanya, és annak egész élettörténete.*”

A magyar emlékirat-irodalom színes, érdekes darabját, Odeschalchi Eugénie életútját, a Gondolat Kiadó jelentette meg.

HAUESEL SÁNDOR

Nagy Zoltán: Póru jár szerelmesek

Értékes, hiánypótló munka jelent meg Nagy Zoltán tollából. Saját gyűjtéséből válogatta és gondozta a tréfás palóc mesék szövegeit.

A „szerző” középiskolai tanár, 1970 óta foglalkozik néprajzi gyűjtéssel. Szorgalmas munkával jegyzi fel a Palócföld népdalait, mondáit, babonáit, archaikus imádságait, bibliai történeteit, legendáit és meséit. Jeles alakja a honismereti mozgalomnak, s azok közé tartozik, akik évről évre indul-

nak a Nagy Iván honismereti pályázaton s eredményei gazdagítják a múzeumok néprajzi adattárait.

A *Póru jár szerelmesek* című gyűjtemény nem csupán tudományos érdeklődésre tarthat számot, de a nagyközönség számára is érdekes, élvezetes, szórakoztató olvasmányt nyújt. A mai falu már nem a fonók, fosztók hagyományos világa, az együttes munkák, társas összejövetelek régi formái kiveszőben vannak, s ve-

lük együtt tűnnek el a paraszti mesemondók, a szép tündérmesék, a mondák, a klasszikus népi epikai műfajok. A múlté már az, ahogyan még a századforduló táján *Istvánffy Gyula* gyűjtötte a mesét: „... elmentem hát a nép közé, csendes téli estéken, beültem a fonóba, s gyermeki ábitattal hallgattam a guzsaj mellett üldögélő öregasszonyoknak, vagy a kemence szögeiben heverésző ősz palócoknak mesélő szavát...”

A tréfás mesék és történetek azonban ma is élnek, fennmaradnak és újak keletkeznek, hiszen ezek bárhol elmondásra kerülhetnek, ahol a szórakozási igény jelen van, s nem kötődnek szorosan jellegzetes alkalmakhoz. E műfaj szövegeit, a sokszor erotikus, drasztikus, szókimondó, nyomdafestéket nehezen tűrő hangvételük miatt a gyűjtők hosszú időn keresztül nem méltatták lejegyzésre és még kevésbé közlésre. Külön gyűjteményként jóformán csak Erdélyből és az északi – gömöri – palócok területéről adtak ki tréfás népi elbeszéléseket. A mesegyűjtemények klasszikus meséi, történetei mellett szóróványosan találunk csak ilyen történeteket.

Nagy Zoltán kötete segítséget nyújt a palóc meséi jellegzetességek vizsgálatához, és az ország nagyobb területi csoportjaival való összevetéshez is alapot ad. A magyar népmesekincs törzsanyaga ugyan nagyjából egységes szerkezetű, a mesemondás clevensége azonban napjainkban igen különböző az ország egyes területein, s az ismert mesék mennyiségében, variánsok létezésében, a mesemondók tudatos alakító igényeiben eltérések mutatkoznak.

Nagy Zoltán tréfás meseszövegei – néhány kivétellel – Nógrád megye területéről származnak s a történeti Hont, Gömör és Borsod megyékből nem hoz adatokat. A pontosabb meg-

jelölés kedvéért indokolt lett volna erre a címben is utalni, s az általános „palóc” megjelölés helyett a konkrétabb „nógrádi palóc” kifejezést használni.

A múlt század második felétől már találunk önálló mesekiadványokat palócföldi gyűjtésből. *Pap Gyula*, *Pintér Sándor* és *Istvánffy Gyula* kötetei azonban inkább más mesetípusoknak adnak teret, az akkori néprajzi gyűjtés érdeklődésének megfelelően. A palóc nép meséiben ők nem csupán a szórakoztató jelleget keresték, „hanem egyszersmind a nemzet nyelvének és ősi történetének forrását is.” (Pintér S.)

A tréfás vagy reális mesékben, elmentésben a népmese más műfajaival, hiányzik a „csodás elem”, itt nem képzeletbeli, „mesés” világban, hanem a faluban, a megélt paraszti környezetben zajlanak az események. A hősök a falusi társadalom tagjai: a papok, a világi előljárók, az egyszerű, de nevetséges tulajdonságokkal rendelkező emberek, a lusta, fecsegő, kikapós vagy féltékeny menyecskék, ostoba és férfikívánó vénlányok, az itálban vagy szerelemben mértéket nem ismerő férfiak, az agyafúrt kópék, okos leányok, bugyuta házaspárok stb. A történetek sok szállal kapcsolódnak az őket formáló társadalomhoz, annak világképéhez, erkölcsi felfogásához.

A humor és komikum nevetető szándéka mellett a tréfás mesék funkciója nemcsak az egyhangú munkát megkönnyítő szórakozás, hanem bizonyos magatartásmintákat adnak, problematikus helyzetekben megoldást is kínálnak, ezért az ifjúság nevelésének eszközei is voltak. Ez elsősorban a jellemmesékre igaz, melyekben a falu társadalma elítéli az irigy embereket s kigúnyolja még a papot is, ha az disznóvágáskor nem akar kóstolót küldeni; nem tartja alkalmas-

nak a férjhez menésre a lusta leányt, akinek gyűrőtábláján ottmarad a kovász, vagy amelyik fésületlenül, mosdatlanul vagy piszkos, seperetlen udvarral várja vőlegényét a katonaságtól; azt a leányt azonban, amelyik „felöntözte a moslékot a padlásra”, vagyis disznókat hizlalt, dolgozott a távollét alatt, „mindjárt megnyalábolta a legény, mert úgy gondolta, azt fogja feleségül venni, hiszen az gyászolta meg őt a leghelyesebben”. A rövidlátó lány meg a „selyp” lányok nem testi fogyatékoságuk miatt neveltségeselek a falu előtt, hanem, mert „hibájukat” rejtegetve kerülnek komikus helyzetbe, s macskának nézik a demizsont vagy elszólják magukat a kérő előtt. E nevelő célzatú meséket a házasulandó korú fiataloknak mondogatták, míg a kötet *Erotikus mesék* címszó alatt olvasható szövegeit csak egyműiek, többségében a férfiak mesélgették. Pórus jár, szerelemre sóvárgó barátok, papok, királylányok, ravasz csábitók, ügyes menyecskék, szerelmet tanuló juhászlegény, meg az együgyű menyasszony e történetek főhősei. Sajnálatos, hogy a kötet bevezetőjében emlegetett *A férjet kereső királykisasszony* című szellemes és érdekesnek ígérkező történetet a gyűjteményben nem olvashatjuk. Ez nyilván erősen erotikus és abszurd jellege miatt maradt ki a válogatásból, pedig e típus a kevésbé ismertek közé tartozik s fontos adalékokat jelenthet a népi gondolkodásmód, erkölcsi felfogás, a parasztság nemiséghez való viszonyulásához, melyekről ma még ismereteink hiányosak.

Az állatmesék és kópemesék egy része szintén tréfás és erotikus színezetű s így ezek is inkább a felnőttek körében terjednek.

Más jellegűek a népi etika sajátos világát tükröző legendamesék és az igazságos Mátyás királyhoz fűződő történetek. A bolondmesék a normától eltérő viselkedésmódot teszik nevetségessé. *A bolond falu*, *A megborjazzott ember*, *A bolond asszony a vásáron*, vagy *Az együgyű házaspár* történetei országsszerre ismertek, s ezek rokoníthatók leginkább a klasszikus értelemben vett mesékkal. A hazugságmesék célja, hogy a hazugságok képtelen világában kalandozva, minél hihetlenebb történetekkel nevetessék meg a hallgatóságot.

A kötet minden darabját a költői megkomponáltság, nyelvi ötletgazdagság és szellemesség jellemzi. Ugyanakkor nyilvánvaló, hogy népünk prózai hagyományvilága napjainkban öszességében nem ilyen. A mai falun zömében romlottabb, nyelvileg kevésbé tiszta szövegek élnek. Nagy Zoltán gyűjtőmunkájának eredményei a magyar népi irodalom jobb megismerését szolgálják, de a könyv nem szakkiadványnak készült, nem a reprezentativitást célzó, nem a népnyelvi lejegyzéseket tartalmazó szöveggyűjtemény, hanem a népi próza értékeit népszerűsítő, színvonalas kiadvány.

Ajánljuk e kötetet a népi kultúra, az irodalom és mesék kedvelőinek. (Palócföld-könyvek, Salgótarján)

LIMBACHER GÁBOR

A nógrádi szénbányászat felszabadulás utáni műszaki története 1945–1985. I–II.

A nógrádi szénmedence az 1868 utáni gazdasági fellendülés és az ország gazdasági fejlődése szempontjából igen jelentős. A széntermelés – bármily kis bányákban is valósult meg a kezdetben – fokozatosan egyre nagyobb szervezeteket hozott létre, megteremtve egyúttal azt az infrastruktúrát is, amelynek számos új eleme a szénbányászattal került be Nógrád vidékére. Az 1861-ben megindult tényleges bányászat rövid idő múltán szakmai publikációkkal, valamint az erősödő munkásmozgalomról szóló híradásokkal hallat magáról. A földtani leírásokat jól kiegészítik a technikai fejlődésről szóló hírek – többségük a *Bányászati és Kobászat Lapokban* jelent meg –, majd azok az összefoglaló jellegű munkák, amelyek vagy a bányaművek tevékenységét, vagy a nógrádi munkásmozgalom bányászattal szorosán összekapcsolódott történetét dolgozták fel. Az előbbire jó példa az 1944-ben megjelent mű, *Dsida Jenő* munkája, *A Salgó-Tarjáni Kőszénbánya Rt. nógrádi szénbányászatának története 1868–1943.*, az utóbbira a *Móna Gyula* szerkesztette *A Nógrád megyei bányász-munkásmozgalom forrásértékű története*.

A szénbányászat helyzetének alakulása, amely Nógrád megyét is alapjaiban érintette és érinti, a fokozott figyelem középpontjába helyezi az olyan műveket, amelyek a bányászattal általában foglalkoznak, de különösen, ha egy terület elemző megközelítését végzik el. Ilyen mun-

ka *Lassan József* okleveles bányamérnök két kötete is, amely a nógrádi szénbányászat felszabadulás utáni történetével foglalkozik.

Ismertek azok a hiányok, amelyek a hazai műszaki történetírást jellemzik, ezért annál inkább értékelésre méltó az a teljesítmény, amely a szakmai igényesség, történeti hűség és gazdag dokumentáció birtokában vállalkozott a nógrádi bányászat felszabadulás utáni korszakának integrált feldolgozására.

Az első kötet azokkal a termelési és műszaki-gazdasági adatokkal foglalkozik, amelyek a szénbányászat termékválasztékát és kereskedelmi teljesítményeit jellemzik. Kitűnik, hogy a sokrétű tevékenység eredményeképpen a tárgyidőszak végén a bányászat a megye ipari termelésében a 6., a létszám és az állóeszközök alapján a negyedik helyet foglalja el. Korántsem teljeskörűen, de áttekinthető módon érzékelteti azokat a változásokat is, amelyek az 1964 óta folyamatosan csökkenő létszámú és széntermelésű vállalatot új pályákra vitték a melléktevékenységek át- és újjászervezésével.

Lassan József – aki maga is bányászcsaládból származik és egész életét hivatástudattal élő emberként a bányászatnak szentelte – most megjelent művében a felszabadulás utáni korszak fellendülését, majd kiegyenlítődésre törekvő bányászatát mutatja be igen sokoldalúan és árnyaltan. Szemben a korábbi, elsősorban a történeti szempontokat

előtérbe helyező módszerrel írt munkákkal, szerzőnk a széles alapú műszaki háttérrel aprólékosan, de jól áttekinthető elvek szerint rendezve ismerteti a bányászati változásokat. A műszaki fejlődést és következményeit a tartalmilag indokolható összes szinten és minőségben mutatja be. A bányászat műszaki fejlődésének két alaptendenciája, a differenciálódás és kiegyenlítődés együttlétezésének megjelenítése történik itt, még ugyanazon jelenség esetében is, mint amilyenek például a különleges aggregációs szintek, a mélyműveléses, vagy külfejtéses bányászat. A kötet módszertani előnye, hogy az aggregált rendszerek kapcsán könnyebb a kezelhetőség és hét nagyobb fejezetből áttekinthető kép tárul az olvasó elé a műszaki fejlődés sokrétű kapcsolatrendszeréről. A könyv bevezető része (a földtani leírás, a felszabadulás előtti helyzet és az újjáépítés szakasza) után igen rokonszenves csoportosításban, nemcsak a negatív előjellel említett visszarendeződési időszakot érintve dolgozza fel témáját. Itt a tervgazdálkodás kezdetei (1947–1953) során a bányáépítéssel és a növekvő munkaerő-felhasználással, valamint új szénterület-bevonással teremtődtek meg az alapjai annak a bányászatnak, amelynek tényleges fejlődését az 1972-ben megszakadt reformfolyamatban már nem lehetett tovább vezetni. Ennek következtében jelentősen csökkent az aknák száma, egyrészt a bányák kimerülése miatt. Ám indokolt szerzőnk azon megjegyzése, hogy a nógrádi szénbányászat „a racionalizálás és optimalizálás során kialakult pozícióharcban – mostoha természeti adottságai miatt – mértékében nem egészen indokoltan háttérbe szorult.” Ez a fejezet, amely az 1956–1972-es időszakot több részletben veszi elemzés

alá, meggondolt súlyozással (1958–1960., 1961–1972) bontja fel a műszaki építési, szervezési folyamatot, amelyek során nemcsak a bányászat rendszerül szolgáló alaptervekenység erősödik és „tiszta” meg több célraorientált intézkedés következtében, hanem megjelennek a termelési profil bővítésének tudatos elemei, velük a nem bányászati jellegű, szénen kívüli tevékenységcsoportok is, új jövedelemforrásként. Itt a vállalatnak azt az erőfeszítését kell hogy értékelje az olvasó, amelyet a nógrádi bányászat tudatos műszaki alakításával, szervezeti változtatással, a megye eltartóképességének érdekében tett. A stabilizációs időszakban (1973–1985) Lassan József azokkal a hosszú távú koncepciókkal és gyakorlati megvalósulásokkal foglalkozik, amelyek meghatározták a bányavállalat működését. Itt a szénminőség javítása, ezzel az értékesítési lehetőségek kiterjesztése, a bányarekonstrukciók tervszerű megvalósulása kerül elemzésre. A rendelkezésre álló szénvagyon birtokában a termelés további ötven évre elegendő tartalékkal rendelkezik, ennek 97 százaléka mélyművelésű területen van. Ez továbbra is a műszaki fejlesztés intenzív alakítását kívánja (erre a VI. ötéves tervben 1,3 milliárd Ft-ot investáltak). (A kézirat beérkezési ideje: 1988. február 6. – A szerk.) Bár jelentős a munkaerőmozgás, az elöregedés és egyre szűkül az ifjúsági utánpótlás, a műszaki fejlesztés céljai és irányai elhatározottak.

A fejezetek jól kiválasztott anyagát Bartkó Lajos okleveles geológus, Kárpáty Lóránt okleveles bányamérnök és Szabó Ferenc okleveles bányamérnök lektorálták, akik egyes nógrádi bányászati feladatok megoldásában maguk is részt vettek. Lassan József bányamérnökként – szemben a korábbi

feldolgozásokkal – az országos építésbe szervezsen bekapcsolódó, a bányászat egészéhez is közelítő nógrádi tevékenységet illusztrál kötetében. A sors lehetővé tette részvételét a nógrádi bányászat felszabadulás utáni szakaszában. Kötődését palócföldi hűséggel, patriotizmussal vállalta. A szélesebb közvélemény csak az irodalomból ismer olyanokat, akik vállalva e táj sajátos világát, a hely szellemében élik le életüket. Lassan József aktív műszaki tevékenysége idején a nógrádi bányász országos felclősségét is érezve dolgozott, majd ugyanúgy dolgozta fel azt a hatalmas anyagot, amelyet a nagyvállalat sokféle működése során felhalmozott. Rendszerezése ezért tanulságos – sokféle szempontból.

Nógrád bányászata nem egy műszaki újdonsággal lepte meg annak idején az ország bányászatát (például Mizserfán működött először az országban felső vezetékes villamosmozdony-vontatás), és a szerző öszeállításában mindazon újdonságok megjelennek, amelyek az elmúlt évtizedekben a magyar bányászat technikai váltásainak is állomásai voltak. A fejtési eljárások és módszerek után a gépesítéség alakulásán vezet végig a szerző jól szerkesztett ábrákkal, amelyeken a tartalmi összefüggések (például az egy munkahelyre eső gépi vágathajtás aránya, frontfejtési teljesítmény

országos összehasonlításban stb.) is pontosan követhetőek.

A hazai bányák műszaki fejlődésének teljes körű bemutatása az utóbbi években több értékes munkában, ám csak területi vonatkozásokat felölelő módon jelent meg. A dorogi, oroslányi meg tatabányai munkák mellett Lassan József a Nógrádi Szénbányák olyan teljes körű bemutatását nyújtja, ami a bányafejlődésen túl egyben alapot ad a nógrádi gazdasági fejlődés, társadalmi mozgások ismeretének bővítésére, egyben hozzájárul az ország fejlődésében betöltött szerep jobb megértéséhez is. A szerencsés feldolgozás révén a könyvet olvasó rátalál azokra a bányafejlesztésből indukálódó folyamatokra (munkaerőmozgás, iskoláztatás-változás, művelődési központok létesülése), amelyek mindennütt szerves kísérői a bányászattal együtt fejlődő, változó infrastruktúrának. Ez – mint szerzőnk könyve is mutatja – dinamikus változik és ezek között a változások között az alkotó ember mindig megtalálja azokat a feladatokat, amelyek cselekvését folytonosan, újra ösztönzik. A szakirodalom Lassan József munkájával fontos, a nógrádi szénmedence történetét sajátos metszetben feldolgozó kiadvánnyal gazdagodott. (Salgótarján, a Nógrádi Szénbányák kiadása.)

KRISZTIÁN BÉLA

Ára: 16,- Ft

palócföld
TÁRSADALOMPOLITIKAI, RODALMI, MŰVÉSZETI FOLYÓIRAT 1988 | 5. XXII.